

הרב יעקב יצחקי

**אוצר המילים של השפה התאית-יהודית
הכין לדפוס והוסיף הקדמה והערות מיכאל זנד**

הרב יעקב יצחקי

אוצר המילים של השפה התאית-יהודית

הכין לדפוס והוסיף הקדמה והערות

מיכאל זנד

הרב יעקב יצחקי

אוצר המילים של השפה התאטית־יהודית

הכין לדפוס והוסיף הקדמה והערות
מיכאל זנד

מכון בן־צבי לחקר קהילות ישראל במזרח
יד יצחק בן־צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים
ירושלים תשע"ז

הספר יוצא לאור בתמיכת:

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית, אגף מורשת

הפקה: יהודית לובנשטיין־ויצטום
עריכת ההקדמה: דורון מגן
סדר ועיצוב: טל פוקרד־צלאל
עיצוב העטיפה: תחיה רוזנטל
דפוס: גאלה קדם דפוס, א.ת. קדימה־צורן

© כל הזכויות שמורות, מכון בן־צבי, ירושלים, תשע"ז

מסת"ב 0-192-235-965-978

נדפס בישראל

הקדשה ליצחק יצחקי ז"ל

איש העלייה השנייה

אשר ראה כיעוד חייו את האדרת זכר אביו הרב יעקב יצחקי ז"ל
שעל שמו נקראת המושבה באר יעקב
הוא עסק בעבודה חקלאית במשקו עד לערוב ימיו.
הוא טיפל במסירות וביעילות בנושאי ההגנה וביטחון המושבה
וכן התמסר לתפקידי ציבור שונים ומגוונים.
כסלע איתן עמד בפני פגעי הזמן
וזכה להיות שותף פעיל בהתגשמותה של הציונות המעשית.

משאת נפשו היתה לקבץ ולהוציא לאור את פזורי כתבי אביו הרב ז"ל
שבחלקם נמסרו לידי ידידו מתקופת לימודיהם בקושטא -
הנשיא המנוח יצחק בן-צבי. ובחלקם נמצאים
בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בקרית האוניברסיטה בירושלים.
מילון זה מהווה חלק מעזבונו.
על דאבדין ולא משתכחין

יבואו על הברכה ועל התודה
פרופ' מיכאל זנד אשר ערך את המילון והשקיע בו עבודה רבה ומסורה
ומכון בן-צבי אשר לקח על עצמו להוציא לאור מילון זה.

יעקב, נעמי וארנון יצחקי
חיפה, י"ב תשרי תש"ן 12.10.1989

תוכן העניינים

דברי מבוא | יצחק יצחקי 9

הקדמה 13

אוצר המילים של השפה התאטית-יהודית 29

הערות 73

קיצורים הנקוטים בהערות 151

ראשי תיבות בהם משתמש הרב יעקב יצחקי באוצר המילים 155

ביבליוגרפיה 157

דברי מבוא

נר נשמה לרעיתי אסתר ז"ל
אשר תמכה בידי לשמור
במשך עשרות שנים על אוסף
האיגרות והתעודות
ש'אוצר המילים' הזה - אחד מהם.

אביו, הרב יעקב, מחבר 'אוצר המילים של השפה התאנית-יהודית', נולד לאביו, רבי יצחק, בעיר דרבנד פלך דאגסתאן שבקאווקז, ביום ו' באלול תר"ו (1846) והובא למנוחות על הר הזיתים בירושלים בכ"א בסיון תרע"ז (1917). את רוב תורתו בלימודי הקודש והיהדות רכש בבית מדרשו של אביו, רבי יצחק, רבס ומנהיגם הרוחני של יהודי דאגסתאן במשך ארבעים שנה. בגיל צעיר נבחר על-ידי בני הקהילה לרבס ומנהיגם תחת אביו, הרב יצחק, שהגיע לזיקנה מופלגת, ובשנת תרכ"ח (1868) הוכתר והוסמך על-ידי שלטונות רוסיה לרב הראשי (גלאבניי רבין) של העיר דרבנד ואגפיה. ואולם בידעו ובהיותו משוכנע כי בנסיבות הקיימות, ובכדי שיוכל להיות לפה ולמליץ לבני עדתו בפני השלטונות, לא די בכך בלבד ועליו לרכוש ידיעות כלליות ואת שפת המדינה והשתלם גם בלשון הרוסית. בזמן 'עלילת דם' בעיר קובא העתיקה, בשנת תרל"ח (1878) כאשר עשרות יהודים רתוקי כבלים על צווארם ורגליהם הובאו ברגל לפני בית המשפט העליון של עיר המלוכה, פטרבורג, חתר וחיפש דרכים במה להקל ולהמתיק את גור דינם של האסירים האומללים חפי הפשע האלה. מצבו זה אילץ ודחף אותו לבקש ולפנות לעזרת אחים - 'יהודים גדולים' אשכנזים, גרי עיר המלוכה... וככה מעניין לעניין התוודע למשורר יל"ג, פרופסור ד' חוולסון המומר, פרופ' א"א הרכבי, הרב מגיסטר ח"י גורלאנד, הרב שמואל מוהליבר ועוד. על-ידי כך ניתנה לו ההזדמנות לרכישת ספרים שונים במדע, השכלה, יהדות וענייני דת ואמונה

וכו' ולהתפתחות ולהשתלמות עצמית, מה שאי־אפשר היה להשיג בתנאי סביבתו. קשרי ידידות והוקרה נרקמו בינו לבין אחד מגדולי המזרחנים הרוסיים דאז פרופ' ב' דורן. את מיטב שנותיו הקדיש לשני ייעודים עיקריים שהציב לעצמו. אחד מהם היה לחשוף ממעמקי הנשייה את מקורם וצור מחצבתם של בני עדתו, שהוא אחד מהם. מרצו ותשוקתו, מעמדו והאהדה שרחשו השלטונות המקומיים והמרכזיים לאישיותו, מנהיגותו ולפועליו הציבוריים־כלליים, איפשרו לו וסייעו בידו לערוך מסעות (רכוב על גבי בהמות בשבילי ההרים התלולים) אל 'אָאוליס' - כפרים הרריים נידחים שכוחי־אל ואדם, אשר במשך דורות רבים לא דרכה בהם כף רגל זר, לחקור ולדרוש ולשמוע מפי תושביהם על אורחות חייהם, על מסורות ומנהגים שבידם ועל אלה שקיבלו מאבות אבותיהם...

בשנת 1889 הגיש למיניסטריון הפנים הרוסי 'סקירה היסטורית קצרה על התיישבות היהודים ההרריים בקאוקז' שתוכנה פורסם ב'המליץ' בשנת 1894 (גיליון 231).¹

מחיבוריו החשובים שחיבר על חקר עדתו הוא 'אוצר המילים של השפה התאית־יהודית'. חיבור זה חובר עוד בשנות השבעים של המאה ה־19. אחד הגורמים החשובים שהאיצו להרב יעקב ליצירת 'אוצר המילים', היה, כנראה, בקשותיהם והפצרותיהם של שלושת ידידיו - המגיסטר ח"י גורלנד והפרופסורים א"א הרכבי וב' דורן.

אביא קטע ממכתבו של הרב ח"י גורלנד הכותב אליו בנדון זה: '...> כי ראיתי את פני ראש החכמים בלשונות המזרחיות, את החבר לבית החכמה (אקאדעמיה) כ"ש דָאָרן <...> ענה וקרא בקול: "הקול קול יעקב! ראבבי יאקוב מדרבענד! הלא אחד ממכירי הנכבדים הוא וכבר התענגתי על זיו פניו בהיותי שם בשנת 1860". כן אמר החכם הזה ויבקשני גם הוא לשאול מכבודך <...> אם תוכל לחבר ס' "דקדוק לשון טטי" וכו' - החוב עליך להעריכו בשפה רוסיית לכתוב המלות והמאמרים <...>.'

יעדו העיקרי השני היה לקבץ פזורי פיוטי בני גולת ספרד. כולו מתמסר בלב ונפש לעבודה זו במשך יותר משלושים שנה.

ידידו הפרופסור א"א הרכבי כותב לו ביום כ"ב כסלו התר"ם (1880) בנדון משאת־לבו זו: '...> כי שלחתי היום את המחברת זכרון לראשונים (משירי הנגיד) לך <...> ע"ד שאלתך במגיד דע כי מלאכה ארוכה וכבדה היא לאסוף את כל השירים הקדושים ממחברי ספרד נ"ע עם הפרושים הנמצאים עליהם בדפוס ובכ"י; בא וראה כי הרשד"ל

1 ראה כמו־כן את פרסום הגרסה העברית של הסקירה ב: א' יצחקי (עורך), באר יעקב לנו ונלכה. מדרבנד - ועד באר יעקב (תולדות משפחת יצחקי) [באר־יעקב, הוצאת משפחת יצחקי 2003, עמ' 20-22] [להלן: א' יצחקי (עורך)] [המהדיר].

החל לאסוף את שירי רי"ה ז"ל (בדיואן אשר הדפיסו החברה **מקיצי נרדמים** ור' שניאור זקש הדפיס מחברת **שיר השירים** אשר ל"ן גבירול (פאריז תרכ"ח), ושניהם לא כלו מלאכתם. ובכלל העבודה הזאת דורשת חקירה גדולה באמצעות ספרים גדולים, הן מספרים נדפסים והן מכ"י <...> ואין אומר בלא כלום <...>.

בשנים תרס"ח-תר"ע (1908-1910) ראה אור חלק מפרי עבודתו רבת השנים במישור זה, המחזורים '**אהלי יעקב**' לראש השנה וליום הכיפורים, האוצרים את מיטב הפיוט של פייטני ימי הביניים.

כן חיבר חיבורים על מועדי ישראל, על ספר תהלים וכו', אשר הנסיבות ותנאי הזמן מנעו ממנו את האפשרות לסיים את עריכתם הסופית ולהביאם לדפוס.

שלוש פעמים ערך הרב יעקב מסעות אל ארץ הקודש: בשנת תרל"ט (1876), בשנת תרמ"ז (1887) ובשנת תרס"ז (1907) שבא לשבת בה ישיבת קבע. בשנה זו זכה להיות ממייסדי מושבה חקלאית על אדמת אבות הנקראת על שמו באר-יעקב.²

בעיר הולדתו ומגוריו, העיר דרבנד (ברחוב באראטינסקאיא מס' 45) היה לנו בית מגורים רחב ידיים ובצמוד חצר חקלאית גדולה: סוסים, כלי עבודה חקלאיים, בהמות חולבות ומרתף לתעשיית יין מיבול כרמי הגפן שלנו.

לאבי היה חדר עבודה משלו, ובו שלושה ארונות עץ מלאים בספרים, שולחן גדול עשוי עץ אגוז ובצמוד לו שולחן עם מערכת כלי כתיבה: קסת, מספר קולמוסים עשויים נוצת-אווז וקנה-סוף, וצלוחית מלאה בחול לבן דק; והלאה, בפינה עוד שולחן קטן ועליו 'ספירטובקא' (מבער כוהל), כוס ותיון; ובסמוך לכותל, שבתוכו היה בנוי תנור המוסק בגזרי עץ, דרגש למנוחה קלה. בסמוך לחדר זה היה אולם ישיבות וכינוסים שהכיל שולחן מלבני ארוך וכארבעים מקומות ישיבה. מעברו השני של חדר עבודתו של אבי היה חדרו.

רוב שעות ימות השבוע של אבי היו מוקדשות ונתונות להוראה בבית-המדרש להכשרת רבנים ומורים, שהוקם עוד על-ידי סבי הרב ר' יצחק, וכן לישיבה (באולם הישיבות) כרב אב-בית-דין בדיני ממונות, נישואין, וכו' ובעניינים הקשורים, בתוקף מעמדו ותפקידו, עם השלטונות. במגעו עמם היה לאבי מזכיר מיוחד, פקיד ממשלתי בדימוס מבני העדה הארמנית, איש בעל ארשת פנים רצינית. אף-כי היה בדימוס, המשיך איש זה לשאת על גופו את בגד השרד שלו, 'מונדיר' (מדים) בצבע כחול-כהה עם כפתורים נוצצים.

2 ראה גם: י' בן-צבי, 'נסיעותיו של ר' יעקב יצחקי מדרבנד לירושלים', **אוצר יהודי ספרד**, ב, תשי"ט, עמ' 7; וכן דברי מבוא במאמר: י' בן-צבי, 'אגרות מקהילות המדאן, אורמיה ובארופארוש', **מחקרים ומקורות**, ירושלים יד יצחק בן-צבי, תשכ"ז 1967, עמ' 350 [להלן: בן-צבי, אגרות]; מ' אלטשולר, **יהודי מזרח-קאווקאז**, ירושלים, מכון בן-צבי, מכון ליהדות זמננו, תש"ן 1990, עמ' 492 [להלן: אלטשולר]; א' פלג (עורך), **70 שנה לייסודה של באר-יעקב**, באר-יעקב, המועצה המקומית [1977], עמ' 10, 16, 19 [להלן: א' פלג (עורך)]; א' יצחקי, 'משפחת יצחקי' ב: א' יצחקי (עורך), עמ' 2. [המ"ה]

בלילות, עם האשמורת השלישית, היה אבי קם, מעלה אור ב'למֶפָה' (מנורת הנפט) שעמדה על שולחן עבודתו, וכל כולו נתון עד עלות השחר בלימוד תורה, עיון בספרים או בכתובה.

והנה ראשו רכון משך שעה ארוכה וידו מעבירה על דפי ניר ב'כתב־פנינים' שלו את הגיוני לבו ופרי רוחו... או גמרא פתוחה ופרושה לפניו וגופו מתנועע אט... המראות חרותים. ואני עודני רואה בבהירות ושומע באוזני הכרוי את צלילי קולו המתנגן חרישית בדממת הליל: תנו רבנן...³

ינון שמו וזכרו יהא ברוך.

יצחק יצחקי

באר־יעקב, סיון תשל"ו, כח למדינת ישראל

3 ראה גם: יצחק יצחקי, 'על ההתיישבות היהודית בהרי קווקז', ב: א' יצחקי (עורך), עמ' 5-10; הנ"ל, 'זכרונות מבית אבא', שם, עמ' 13; הנ"ל, 'זכרונות', שם, עמ' 18. [המ"ה]

הקדמה

"אוצר המילים של השפה התאטית-יהודית" (להלן: אה"מ) מאת הרב יעקב יצחקי (להלן: הרי"י) הגיע לידינו בצורת שתי מחברות ששמר עליהן מכל משמר בנו, יצחק בן יעקב יצחקי (להלן: יב"י)*. הבן היה תושב באר יעקב, המושבה הנקראת על שם אביו, ומוותיקי החקלאות העברית בארץ ישראל. ב-1975 העביר יב"י את המחברות למכון ע"ש יצחק בן-צבי, אשר היה ידו של יב"י עוד משנות לימודיהם בקושטא לפני מלחמת העולם הראשונה, ובו הן שמורות עתה.

שתי המחברות זהות מבחינה חיצונית: אלו הן מחברות מתוצרת רוסיה, שהיו טיפוסיות למדינה בסוף המאה ה-19 עד ראשית המאה ה-20. מחברות מסוג זה נקראו בשפה הרוסית היום-יומית דאז "מחברות עבות בכריכה קשה", והשתמשו בהן בעיקר תלמידי הכיתות העליונות של גימנסיות ובתי ספר ראליים וסטודנטים. שימוש השני, הנפוץ מאוד ברוסיה בתקופה ההיא, היה כתיבת יומנים או העתקת שירים האהובים על בעל (או בעלת) המחברת, פרי עטם של משוררים שונים, ואזי הן נקראו "אלבומי בית לשירה". יומנים אישיים מסוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20 הכתובים במחברות כאלה אפשר למצוא למכביר במחלקות לכתבי יד, בארכיונים ובמוזאונים של רוסיה, ו"אלבומי בית לשירה" מסוג זה עדיין שמורים כמזכרת מדורות עברו בבתיים רוסיים וגם רוסיים-יהודיים השומרים על המסורת הרוסית.

בכל אחת ממחברות אה"מ היו כנראה 90 דפים, לפי הסטנדרט המקובל אז ל"מחברות עבות בכריכה קשה". אורך כל דף 20.5 ס"מ, ורוחבו 17 ס"מ.

שתי המחברות כרוכות בכריכת קרטון שהודבק עליה נייר שחור עם פיתוחים. נייר זה נשר בחלקו, בייחוד במחברת הראשונה. הגב והפינות של המחברות עשויים עור חום בהיר. גבה של המחברת הראשונה חסר ונשארו ממנו רק שרידים מזעריים. אורך הכריכה הוא 21.5 ס"מ, ורוחבה 17.5 ס"מ.

במחברת הראשונה 20 שורות בכל עמוד ושוליים רחבים למעלה, שסומנו בבית החרושת בעת ייצור המחברת. בכל עמוד שורטטו אחר כך שישה קווים אנכיים, שניים מהם כפולים, המחלקים את העמוד ל"גוף העמוד" ברוחב 8 ס"מ, ארבע עמודות צרות מצדו הימני של גוף העמוד ושתי עמודות מצדו השמאלי, שהן השוליים. הדף הראשון

* צילומי דפים מהמחברות מופיעים כאן בעמ' 28-29, 72-73.

הושאר ריק וללא מספור, ושאר העמודים מוספרו בעיפרון בכתב ידו של יב"י מ-1 עד 178 ועד בכלל. הטקסט כתוב במחברת זו בעמודים 1-176.

במחברת השנייה אין מספור. הטקסט נכתב בה ב-25 דפים, מ-1א עד 25א ועד בכלל. לפני הטקסט יש שלושה דפים ריקים. בצד ב של הדף הריק השלישי שלפני הטקסט כתובים בכתב ידו של הרי"י ערכים קטנים "או, הוא", "אי, זה". אחרי הדפים הכתובים באים 52 דפים ריקים (כלומר, ממחברת זו נתלשו 10 דפים ריקים).

המחברת הראשונה של **אה"מ** רק היא כוללת גם את כל הערותיו של הרי"י שמטרתן לנסות להסביר מילים מסוימות מהמקרא ולרוב מהספרות הבתראית, על סמך אוצר המילים של השפה התאטית-יהודית. מחברת זו היא הגירסה הראשונה (ג"א) של **אה"מ** שנשתמרה והגיעה לידינו.

להתהוות גירסה זו, כפי שאנסה להוכיח להלן, קדם שלב התחלתי ממושך, ולכן אף שהיא הגירסה הראשונה שהגיעה לידינו, אין לראות בה פרי בוסר, אלא טיוטת כתב יד של חיבור שגמל ונשלם תוך כדי עבודת המחבר עליו.

לכן נושא כתב היד של ג"א סימני היכר ברורים ומוחשיים של תהליך היצירה ושל חבליה. מצד התיאור הפורמלי (החיצוני), אפשר לבודד בג"א את הסימנים האלה המעידים כי הוא טקסט בהתהוותו:

- א. תוספת טקסט במקום שקודם היה ריק, ולפי המתכונת הארכיטקטונית של כתב היד צריך היה להישאר ריק.
- ב. השארת שטח ריק במקום שהיה צפוי בו המשך או רצף של טקסט.
- ג. מחיקת הטקסט הכתוב.
- ד. כתיבת טקסט חדש במקום טקסט מחוק.

מצד התיאור התוכני, אפשר לבודד בכתב היד של ג"א את הסימנים האלה המעידים כי הוא טקסט בהתהוותו:

- א. הוספת מילה תאטית-יהודית על תרגומה לטקסט שנכתב קודם.
- ב. הוספת תרגום חדש של מילה תאטית-יהודית לתרגומה שנכתב קודם.
- ג. השארת מילה תאטית-יהודית ללא תרגום למען הוספת תרגומה בעתיד, כלומר לעת חזרתו של המחבר למקום זה של הטקסט.
- ד. החלפת תרגום שנכתב קודם בתרגום חדש.
- ה. שיפור חלקי של תרגום שנכתב קודם.

איני מונה כאן אחד אחד את המקרים הקונקרטיים הנכללים בשתי המסגרות הנ"ל, כיוון שהקפדתי לתת את כולם בפרוטרוט בהערות המהדיר לגוף המילון. אדגיש כאן רק (כפי שצוין בכל מקרה ומקרה קונקרטי) שתוספות ותיקונים לא מעטים כתובים בידו של הרי"י בכתב שונה במקצת ובעט שונה מאלה שכתוב בו הטקסט העיקרי באותו עמוד ובעמודים הסמוכים. שתי התופעות הללו מראות בעליל שהתהוות הטקסט של ג"א לא

הייתה מאורע חד-פעמי שהתרחש בזמן קצר יחסית ואף לא הייתה תהליך רצוף. הרי"י חזר על הטקסט פעמים מספר עם הפסקות מסוימות שאת משכן אי אפשר עתה, לדעתי, לקבוע בוודאות. גם חלק מהערות המחבר כתובות בעט שונה ובכתב שונה במקצת מאלה שכתובות בהם הערותיו באותו עמוד או בעמודים הסמוכים, וזה מראה, כמדומה, שגם על טקסט ההערות עבר הרי"י לפחות פעם אחת אחרי סיומו, לא רק כדי לשפרו ולהשלימו, אלא גם כדי להעיר הערות נוספות.

היבט נוסף המלמד שהטקסט של ג"א הוא טקסט בהתהוותו, כרוך בשינוי חשוב אחד בתוכניו הראשונית של אה"מ שהבשיל תוך כדי חיבורו. אפשר לומר בביטחון שכוונתו של הרי"י בראשית עבודתו על ג"א הייתה לכתוב חיבור שיקיף לא רק את אוצר המילים של תאית-יהודית, אלא גם את דקדוקה. כפי שנראה להלן, יש להניח כי כוונה כפולה זו הייתה קיימת כבר כאשר פתח הרי"י בעבודה מוקדמת על חיבור זה. מעבודה זו לא הגיע אלינו שום דבר ממשי.

את שרידי תכנית זו ניתן לראות ג"א בארבעה מקומות:

העמוד הבלתי ממוספר אחרי שער¹ המילים שהאות הראשונה בהן היא "ב", וכן עמודים 27-30 הבאים אחריו כוללים 17 רשימות אשר עניינן במה שראה הרי"י כחילופי אותיות המשנים משמעויות בצורות לקסיקליות שונות, וכקרבה צלילית בין מילים תאית-יהודיות ומילים עבריות וכמו כן במוספיות תאית-יהודיות.

בעמודים 42-44, אחרי שער המילים שהאות הראשונה בהן היא "ג", המסתיים בעמ' 41, ולפני שער המילים שהאות הראשונה בהן היא "ד", המתחיל בעמ' 46 (עמ' 45 הושאר ריק), נמצאות כמה רשימות שהן כעין עיבוד ראשוני של נושא השייך לתחום הדקדוק כפי שהרי"י הבינו. ברשימות אלו, 14 במספר, עוסק הרי"י בעיקר בהשוואות פונטיות בין מילים ערביות (לרוב) בתאית-יהודית (מבלי לציין את מוצאן הערבי) לבין מילים עבריות מאותם השורשים השמיים הכלליים. הרי"י מיין את המילים המשוואות בקבוצות, כגון "ס במקום ש", "ק במקום ע", "ע תחת ק", "ש תחת ס". יש גם השוואות בין מילים תאית-יהודיות שאינן שאלות מערבית לבין מילים עבריות אשר הדמיון הצלילי ביניהן הוא מקרי בלבד. שתי רשימות עיסוקן במוספיות ורשימה אחת - בחילופי עיצורים בין גזע העבר לבין גזע ההווה של פועל תאית-יהודי אחד.

רשימות שונות שכתרתן הכללית "לשון", ניתנו גם בעמודים 92-93. למעשה, אין רשימות אלו שייכות לבעיות הדקדוק, אלא הן כעין חומר גלם להערות המחבר ולהסתמכויותו בהערות אלו על "הערוד" לר' נתן הרומי (1035-1110 בקירוב). בכל זאת, כותרת זו מרמזת כנראה שהיה בכוונת הרי"י לרכז גם כאן יחד עם החומר הנ"ל רשימות "דקדוקיות" כדוגמת הרשימות שנסקרו לעיל.

1 שער אני מגדיר כאן כמכלול ערכים מילוניים המתחילים באותה אות.

הניסיון המגובש היחיד לתת באופן שיטתי חומר דקדוקי של ממש נעשה בעמוד 171, אשר מוינו בו שתי קבוצות של פעלים: (א) "פעלים שסופם ד" (נמנו 20 פעלים); (ב) "פעלים שסופם סד" (נמנו שבעה פעלים), וניתנו שלושה משפטים קצרים המדגימים את שימושם האידיומטי של הפעלים: גִּוְרַדְא <לקחת>, וְכַנְדְא <לחפור>, גִּוְרַדְא <לתפוס>, "לאחוז".

הפניות הקורא לחומר דקדוקי בחלק העברי (התרגומי-הסברי) של הערכים **דְּשָד**, **וְגִי**, **מוֹרַד**, **סְכָד**, **סוֹכָד** ובהערות רבות מלמדות, לדעתי, כי בכוונתו של הרי"י היה להוסיף למילונו חלק דקדוקי נרחב ושיטתי דיו, שהרשימות הנ"ל נועדו לשמש לו כעין חומר היולי (ואולי אף הועתקו למקומות הריקים במחברת מרשימות קודמות). ברם בשלב מסוים של התהוות החיבור החליט המחבר להסתפק במילון בלבד. מה הייתה הסיבה להחלטה זו, קשה לקבוע בוודאות. בכל זאת, אפשר כמדומה לשער שמה שגרם לויתורו של הרי"י על חלק זה של תוכניתו היה הבנתו שהחומר הדקדוקי שאסף או הצליח למיין לפי קריטריונים שונים שהראיתי קודם, אינו מספיק כדי לחבר את החלק הזה, וזאת בניגוד לחומר המילוני, אשר לא רק נאסף בכמות מספקת יחסית לפני שהחליט הרי"י להעבירו למחברת זו, אלא גם אורגן באופן המאפשר לחבר מילון, וזאת אנסה להראות בהמשך.

במה דברים אמורים? קודם כל, החומר ניתן בג"א לפי סדר האלף-בית מראשיתו, עוד לפני שאה"מ הושלם, תוקן, שופר ושוכלל בדרכים שהראיתי קודם. דומה שסידור מילים לפי האלף-בית על ידי חיפוש מילה אחרי מילה בסדר האלף-בית רק בזיכרון וחזרה על פעולה זו כמה פעמים השווה למספר ערכי המילון, זוהי משימה בלתי אפשרית או משימה שאיש לא ייטול על עצמו כמות שהיא, אלא באופן טבעי יחפש דרכים אחרות להשגת יעד זה. לכן, לדעתי, אין לפקפק בכך שלהרי"י היו רשימות מוקדמות למילונו, והשלב הראשון בתהליך התהוותה של ג"א היה העתקת רשימות אלה אל תוך המחברת לפי הסדר שנקבע מראש. קביעה זו יש להגבילה בשתי הגבלות: ראשית, הרשימות המוקדמות של הרי"י גם הן יכלו להיות כבר מסודרות, לפחות חלקית, לפי סדר האלף-בית, ואזי גם הן לא היו חומר ראשוני, אלא חומר שכבר סודר במידת-מה. שנית, מובן שאיש יצירה כמו הרי"י גם שלב זה לא היה שלב של העתקה מכנית, אלא לווה בהשלמות, שיפורי נוסחאות, סגנון וכולי תוך כדי ההעתקה.

עוד אחזור לסוגיית הרשימות המוקדמות להלן כשאדון בפרהיסטוריה של ג"א. בינתיים אדגיש שסדר האלף-בית של הרי"י אינו מלא, אלא חלקי בלבד, כלומר הוא מבוסס לא על מקומה הסידורי של כל אות ואות בצורתה הגראפית של המילה, אלא רק על מקומותיהן הסידוריים של שתי האותיות הראשונות של המילה, וגם זאת מבלי שהובאו בחשבון היו והי בתפקידיהן כמציינות תנועות.

הייחוד השני של סדר האלף-בית החלקי הזה הוא בארכיטקטורה החיצונית של נתינת החומר במחברת. כוונתי לכך שבכל שער ניתן רווח מיוחד של שתי שורות עד ארבע שורות בין קבוצת מילים המתחילה בשתי אותיות זהות (מבלי להביא בחשבון, כפי שכבר

צוין, את ה־ו ואת ה־י בתור מציינות תנועות) לבין משנתה, אשר בה האות הראשונה היא אותה אות, אבל השנייה היא האות הבאה לפי סדר האלף-בית העברי אחרי האות השנייה שבקבוצה הראשונה (במקרים מסוימים, שאדבר עליהם להלן, הרי"י שינה את הסדר הזה). לצורך סידור האלף-בית ב, כ, פ נחשבות לנפרדות מ־ב, כ, פ.

רווחים אלה בין קבוצה לקבוצה שימשו את הרי"י לא פעם, כפי שציינתי קודם, להכנסת ערכים חדשים, תוספות, תיקונים וכולי בשפרו שוב ושוב את הטקסט.

ייחוד ספציפי של הסדר האלף-ביתי הכללי בג"א הסותר את סדר האותיות המקובל של האלף-בית העברי, הוא בכך ששער "ע" ניתן אחרי שער "א" ולפני שער "ב", שער "ת" ניתן אחרי שער "ו" ולפני שער "ז", ושער המאחד את ג' ואת ג' (על משמעותן הצלילית של שתי מודיפיקציות אלה של האות ג' אעמוד להלן) ניתן אחרי "ד" ולפני "ה". על ההסבר לשינוי זה בסדר האלף-בית המקובל או הצפוי - במקרה של ג', ג' - אעמוד בבוא העת. לשינוי זה מיתוסף מיקום ג' ו־ג' בסידור לפי שתי האותיות הראשונות, עליו דיברתי קודם, אחרי ס - מיקום שאין לי על-אודותיו הסבר.

במישור השימוש באותיות העבריות 'העיצוריות' יש לשיטה הנקוטה באה"מ כמה ייחודים, והם כדלקמן:
א. אין שימוש באות צ.

ב. האות ק מציינת את ג' בערבית, ע' בתעתיק העברי המקובל.

ג. הרי"י מבחין בין שני עיצורי t בתאית-יהודית: | t | מכתשי, סותם, אטום, אשר ייצוגו הגרפי באה"מ הנו ת, ו־| ṭ | מכתשי מלועלע, סותם, אטום, אשר ייצוגו הגרפי באה"מ הנו ט. אבחנה זו נעלמה באלפביתים שהונחלו לתאית-יהודית בעידן הסובייטי - שלושה אלפביתים שעברו רפורמות על בסיס אלף-בית העברי, 1927-1928, והאלף-בית על בסיס האלף-בית הקירילי למן 1938 והלאה: באלף-בית שעברו רפורמות ייצוגם הן של | t | והן של | ṭ | היא האות ת ובאלף-בית על הבסיס הלטיני והבסיס הקירילי בהתאם t ו־T. ת מופיעה הן בתור רפויה הן בתור דגושה ללא שינוי באקוויולנט הצלילי שלה.

ד. שתי המודיפיקציות של ג - ג' ו־ג̣, אין עקביות בשימושן וכל אחת משמשת הן לציון | j | (ג' בתעתיק העברי המקובל) והן לציון | ğ | (צ' בתעתיק העברי המקובל). לעתים מופיעה אף מודיפיקציה שלישית - ג̣, שגם לה אותם שני השימושים.

ה. שימוש ב־ו בתור מציינת ה־| v | שברישא של המלה.

ו. המציינת הקבועה של ה־| v | בכל המקרים האחרים היא ב.

ז. קיימת אי-עקביות בשימוש ב־ד' ו־ד̣'. כאשר הפונמה הסופית במלה היא | x | או | f |, מופיעות או האותיות הסופיות הנ"ל, או כ־ו־פ הכפופות (הרגילות), בלי איזה כלל או עיקרון שהוא. לעתים אף אם הפונמה הסופית במלה היא | k | היא מצוינת

על־ידי כ כפופה. כמ־כּן לעתים אף במלים עבריות המסתיימת ב־| f | היא מצוינת על־ידי פ כפופה במקום ף (למשל, מִיגָא עפּעפּ; כְּלָנְדוּ שרפ האילן).²

ח. תופעה המצריכה בירור נוסף היא דגישת ר על־ידי הרי"י, כנראה, כדי להדגיש שקיים, לדעתו, בתאית־יהודית צליל מיוחד הדומה לזה המצוין על־ידו ב־ר רגילה, בלתי־דגושה, אבל בכל זאת השונה ממנו. אם לתרגם את זה למונחים המקובלים, לדעת הרי"י יש בתאית־יהודית שתי פונמות נפרדות מקבוצת ה־| r |. בייחוד מובהקת הדגשתו זו, כאשר הוא מביא בזו אחר זו שתי מלים, אשר הוא מבדיל ביניהן רק בכותבו באחת ר רגילה ובשנייה ר דגושה, והן גְרָא, מרעה; גְרָא תועלת. למיטב ידיעתי, הבחנה זו של הרי"י בין שתי פונמות נפרדות מקבוצת ה־| r |. בתאית־יהודית אינה מתאמת (במקרה שהובא לעיל שתי המילים הן הומונימיים ותו לא), אבל בכל זאת הדגשתו זו מצריכה, כאמור, בירור נוסף.

שיטת יישומם של אמצעי הגרמטולוגיה העברית לצורך ציון התנועות של התאית־יהודית היא כדלקמן:

א. קמץ מציין לרוב את | o |, אבל לעתים גם את | a |: סל | sal | ולעתים רחוקות אף | ä |: גִּיהָרָא | cihrä |.

ב. פתח מציין את | ä |, אבל לעתים גם את | a |: בָּרַס | baras | ולעתים רחוקות גם | o |: אבסונא | ovosünä |.

ג. שווא נע ברישא של מלה משמש 1. לציון | ä | בלתי־יציבה מופחתת, אשר זמן הגויה קצר יותר מאשר זמן הגויה של | ä | בפוזיציות אחרות, לדוגמא: דְּבִנָּא | d^ävonä |, סְגוּדָא | s^ägüdäl |, פְּרוּזָא | f^äruzä |; 2. במלים דו־הברתיות בהן התנועה בהברה השנייה, המוטעמת היא | u | או - לציון | ü | בהברה הראשונה, הבלתי־מוטעמת שהיא תנועה בלתי־יציבה מופחתת, אשר זמן הגויה קצר יותר מאשר זמן הגויה של התנועה

2 להלן, בא־פרט המדעי, שבו אינו חל עליו החיוב לקוֹרְלְצִיָה פוֹנְמָה = גְרַפְמָה, אנקוט תעתיק לטיני ממושט אחיד לכל השפות שאדרש אליהן, פרט לעברית וערבית. בתעתיק זה אשתמש בדיגרפים כדלקמן:

ts, |š| = sh, |X with = on top| = kh, |_c hacek| = ch, |gamma| = gh של העיצור המחוכך המהוגה ברוסית ובלוזגית כמו צ בעברית ישראלית בת זמננו. ח תבוא לידי ביטוי ב־| h עם נקודה למטה| רֶע ב־?!! סימן ' אחרי עיצור בסיפא של מילה רוסית ולעתים נדירות יותר באמצעה מלמד שהעיצור הזה מחונכך. חנכוך עיצור רוסי לפני תנועה מסומן ב־y. להבעה הגראפית של תנועה מסוימת הקיימת בכמה שפות סלביות (לרבות רוסית, שבה ביטויה הגראפי הוא ъ) ותורכיות (לרבות אזרבייג'אנית וקומיקית, שבהעברתן בסוף שנות ה-1930 לאלף־בית הקירילי החלו משתמשות לביטויה הגראפי באותה אות קירילית ъ) בחרתי בגרפמה ъ, שבאמצעותה באה לידי ביטוי גראפי תנועה זו באלף־בית התורכי של ימינו. איחדתי בתעתיק זה תעתיקים השונים בין מקור למקור בספרות מדעית רלוונטית שהשתמשתי בה.

המוטעמט שבהברה השנייה, לדוגמה: דלז | d^{luz} |, דרוגד | d^{rujd} |, טרון | t^{run} |, כרוש | k^{ruš} |, סטום | s^{tum} |. כל מקרה ומקרה של השימוש בשווא נע ברישא של מלה מצוין בהערות המהדיר.

ד. א היא ציונה של | ä | בסיפא של המלה.

ה. ו - י מציינות | i |.

ו. ו מציינת | ü |.

ז. ו מציינת | u |.

ג"א של אה"מ מכילה 1872 ערכים מילוניים, ברם מספר המילים התאטיות־יהודיות המתורגמות בה לעברית או המוסברות בה בעברית או לפחות מכוונות בה בשמות קבוצות עצמים שאליהן משתייכים נושאי שמות אלה (למשל, עץ, חיה וכד') עולה על מספר הערכים, והוא 2172. סיבת אי־התאמה זו בין מספר הערכים המילוניים לבין מספר המילים התאטיות־יהודיות המתורגמות באה"מ לעברית או שמשמעויותיהן מפורשות בו בצורה כלשהי בעברית, נעוצה בכך שחלק לא מבוטל של ערכים מילוניים אינם חד־איבריים, הווי אומר ערכים המורכבים ממילה תאטית־יהודית אחת בלבד המלווה בתרגומה את הסברה או פירושה העברי. ערכים מילוניים רבים מאגדים בתוך מסגרת אחת כמה מילים תאטיות־יהודיות על תרגומיהן או פירושיהן העבריים. האוגד הרווח ביותר באה"מ הוא "[ו] בענין אחר", ביטוי הבא לקבוע כי המילים המאוגדות בערך - כתיבתן זהה, אבל משמעויותיהן שונות. ספרתי 65 ערכים דו־איבריים ותלת־איבריים שבהם נעשה שימוש באוגד זה.

אדגים את הנאמר בשתי דוגמאות:

1. ארי הן. כן הדבר. בענין אחר ארי עבור. אודות.

2. קש גב העין. בענין אחר קש מלואת אבן טובה בטבעת או בשאר כלים יקרים. בענין אחר קש עץ שלפני האוכף שאוחז בו בעת שעולה לרכוב.

סיבה אחרת לעודף מספר מילים באה"מ על מספר ערכי המילוניים היא צירוף המילה הנגזרת לערך המילוני הנפתח במילת היסוד שנגזרה ממנה הנגזרת. מה שמאגד את מילת היסוד עם המילה הנגזרת בערך מסוג זה הוא מבנה מורכב יחסית, אשר תרשימו הוא כדלקמן:

1. דבלת הון. נכסים וכשיוסיף עליו מנד יורה תואר דבלתמנד עשיר. בעל נכסים.

2. זר חוטי כסף או זהב. וכשיוסיף עליו גר יורה תואר. ר"ל צורף.

לפי אותו העיקרון ממלת היסוד + מוספית נגזר שם מופשט משם קונקרטי (במינוח של הרי"י תואר). למשל: דוזד גנב (תואר). והשם דוזדי [גניבה; גניבה כמשלח־יד].

במקרים שקיימות בשפה שתי מילים מאותו שורש ערבי, הרי"י נותן אותן יחד בערך מילוני אחד, בראותו אמנם בשני מקרים את המשותף שבהן בכך שהמילה השנייה נגזרה לדעתו מהראשונה (הצמדים געם - געמת, כת - כתת), ובמקרה שלישי בראותו במילה השנייה תפישה מטפורית של הראשונה (הצמד זולמת - זולם). רק בצמד הרביעי (קובת - קבי) הוא מוצא קרבה במשמעות בין שני רכיביו (בתרגומו של הרי"י: קובת כח, קבי חזק, בעל כח), אף שבתעתיק יש בהן רק שתי אותיות זהות - ק ו-ב.

לבסוף ערך מילוני שהוא שיאן מבחינת מספר מלים, אשר הרי"י הכניס אליו: **גול** פרח ומזה גולב ומזה גולבי. בענין אחר **גול** חומר. טיט. עפר. בענין אחר **גול** חומר אדום שחותמין בו.

מבחר המילים התאטיות-יהודיות אשר הרי"י ראה לנחוץ להכליל במילונו נותן תמונה מלאה דיה של חיי היום-יום של יהודי הררי בשנות ה-60 וה-70 של המאה ה-19, בייחוד בעיר ישיבתו דרבנד. תרגומי המילים או הסברי משמעויותיהן מנוסחים בעברית רבנית בהירה. בכללותם הם מהווים כעין אנציקלופדיה זוטא של ההוואי היהודי-הררי של תקופתו.

יוצאים מן הכלל מקצת הערכים שעניינם הוא עולם הצומח. הרי"י נותן במילונו שמות של 124 אילנות וצמחים, ברם שמותיהם העבריים של מקצתם אינם ידועים לו. מכאן שבהעדר אקוויוולנטים באוצר המילים העברי שלו לשמותיהם התאטיים-יהודיים של כמה אילנות וצמחים, הוא רואה עצמו אנוס להסתפק אך בשיוכם לסוג זה או אחר של הנמנים עם עולם הצומח כגון עץ, מין עשב וכדומה.

עד כאן תיאורה של **ג"א**.

אשר למחברת השנייה, 25 הדפים הכתובים שלה מהווים בעצם העתקה לנקי - עם שינויים מזעריים בלבד - של השערים האלה של **ג"א**, כפי שהתהוו בה התהוות סופית אחרי תהליכי היצירה שתוארו לעיל: שער "א", שער "ב", שער "ג", שער "ד", שער "ה", שער "ו", שער "ז", שער "ח", שער "ט", שער "י", שער "כ" (רק שמונה ערכים, מכב עד כוגיל ועד בכלל).

ההבדל הבולט לעין בין גירסה שנייה חלקית זו (**ג"ב**) ל**ג"א** הוא סידור החומר המילוני. בניגוד לסדר השערים ב**ג"א**, סדר השערים ב**ג"ב** הוא על טהרת סדר האלף-בית העברי: אין אנו רואים כאן את שער "ע" הבא אחרי שער "א" ולפני שער "ב", ואין כאן שער "ג", ג" אחרי שער "ד" והוא אינו מופיע גם אחרי שער "ג" כפי שאפשר היה לצפות. אי-הופעת שער "ע" במקום שהיה בו ב**ג"א** מלמדת, לדעתי, שבכוונתו של הרי"י היה לתתו במקומו הרגיל לפי סדר האלף-בית העברי, כלומר אחרי שער "ס".

אשר לאי-הופעתו של שער "ג", ג" לא במקום שהוא נמצא בו ב**ג"א** ואף לא אחרי שער "ג", משמעה, לדעתי, שהרי"י התכוון לתת את השער הזה בסוף כל השערים בתור שער המתחיל באותיות שאין להן מקום בסדר האלף-בית העברי, וראה להלן הסבר אפשרי לכך.

ג"א וג"ב אינן מתוארכות, ובשתי המחברות לא מצאתי תאריך שאפשר לקשור אליו את הטקסטים כדי להקל את תארוכם. בכל זאת, דומני שקיימת אפשרות לקבוע מתי בערך יצאו שתי גירסאות אלו מתחת ידו של הרי"י. כדי לעשות זאת יש לנסות לשחזר את תולדות עיסוקו של הרי"י בחיבור המילון על רקע תולדות חייו בכללותן. ראשית עיסוקו באוצר המילים של שפת עדתו הייתה בסוף שנות ה־60, מכל מקום, לא מאוחר משנת 1869, שבה פרסם מאמר הקשור בעיסוקו בכך.³ עבודתו בשטח זה בשלבה הראשון קשורה קשר הדוק, כנראה, בעניין בתאנית שגילה אז ברנהרד (בוריס) דורן (1805–1881), מהנודעים שבחוקרי איראן הרוסים באותה תקופה. שמו של ב' דורן מוזכר בהקשר זה בקטע ממכתבו של הרב חוקר כתבי היד העבריים חיים יונה גורלנד (1843–1890) אל הרי"י, המצוטט בדברי המבוא של יצחק יצחקי לספר זה.⁴ שמו של ב' דורן מוזכר בהקשר זה גם במכתבו של המזרחן הנודע, חוקר תולדות עם ישראל וכתבי יד עבריים, אברהם אליהו הרכבי (1835–1919) להרי"י משנת תרל"ז/1877.⁵ בשני המכתבים הנ"ל מדגישים הכותבים הפטרבורגיים אל הרי"י את הצורך שהתרגום וההסבר בחיבורו של הרי"י יהיו לא בעברית אלא ברוסית, ובשני המקרים צורך זה נקשר בשמו של ב' דורן.

כותב ח"י גורלנד: "כן אמר החכם הזה [הכוונה לדורן - מ"ז] ויבקשני גם הוא לשאול מכבודך <...> אם תוכל לחבר ס' דקדוק לשון טטי' וכו' - החוב עליך להעריכו בשפה רוסית".⁶ מן הקטע הזה עולה שח"י גורלנד שימש כעין מתווך בין ב' דורן לבין הרי"י או כעין מעביר בקשתו של ב' דורן אל הרי"י לכתוב "ספר דקדוק לשון טטי' וכו'". אין ברור דיו מהקטע אם הבקשה "להעריכו [כלומר, את הספר המבוקש - מ"ז] בשפה רוסית" צוטטה כאן מפי ב' דורן או אם זוהי הערתו של ח"י גורלנד על דעת עצמו בלבד; מכל מקום, הקשר בין בקשת ב' דורן לבין ההתניה הזאת נהיר למדי.

א"א הרכבי מסביר את הצורך שהחיבור יהיה ברוסית או בגרמנית באידיעתו של ב' דורן את השפה העברית, פשוטו כמשמעו, וזה לשונו: "אולם דע נא רב נכבד! הלה' דארן כל הכתוב עברית הוא כספר החתום לפניו, לי דעתי מראש כי ישיבת מלין לאמר: באר לנו דבריך ברוסית או אשכנזית. ובכל זאת לא אתעצל ואראהו עמו פנים לדבר אתו

3 ראה: יעקב בהרי"ץ מדרבנד (= הרב י' יצחקי). מחקרי מלין. **המגיד**, מס' 34, כ"ה באלול תרכ"ט/1 בספטמבר 1869, עמ' 270–271; מס' 35, ג' בתשרי תר"ל/8 בספטמבר 1869, עמ' 277; מס' 36, ט' בתשרי תר"ל/14 בספטמבר 1869, עמ' 286–287. על פרסומים אחרים של הרי"י בעיתונות העברית של תקופתו ראה: I. David. *Istoria yevreev na Kavkaze*. T. 2 Tel-Aviv. Kavkasioni, [s.d.], pp. 184–185.

4 ראה: יב"י. דברי מבוא, עמ' 8.

5 ראה: **אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרר"ץ יצחקי ז"ל, רבה הראשי של דגסתן**. ירושלים, הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, האוניברסיטה העברית, תשל"ד, עמ' 24.

6 ראה: יב"י. שם.

ע"ד הצעתך, ואם ישים בפי דבר אשר יהי לך לתועלת מה לא אתמהמה מהודיעך בעתו".⁷ יש להסב תשומת לב מיוחדת לאזכורו של א"א הרכבי את ההצעה של הרי"י, אשר הלז הציע, ככל הנראה, במכתב שא"א הרכבי משיב עליו במכתבו המצוטט. דומה כי הצעה זו הייתה כעין הצעת פשרה, הווי אומר הרי"י הציע שחיבורו יהיה בכל זאת בעברית, אבל יתורגם לרוסית.

כדי להקל בבוא העת על עבודת המתרגם ויתר הרי"י בארגון חיבורו ויתור חלקי לטובת סדר האלף-בית הרוסי: שער "ע" הושם אחרי שער "א" מכיוון שלדעתו של הרי"י בהיתרגם החיבור לרוסית הן השער הראשון הן השער השני יהיו שערי A. כנראה, נועדו במידה מסוימת למתרגם החיבור גם תרגומי מלים תאטיות-יהודיות לרוסית ול'אשכנזית' המצויים באה"מ.

ממכתבו של א"א הרכבי נובע שב-1877 כבר היה בידו של הרי"י חומר מסוים מוכן, והוא אף שלח חלק משער "ד" או שער זה כולו לא"א הרכבי כדי לקבל את חוות דעתו (כל הערותיו של א"א הרכבי במכתב זה בנוגע למוצאן של מילים תאטיות-יהודיות עוסקות במילים המתחילות באות ד). לכן אפשר לקבוע כי מאחר שעבודתו של הרי"י על אה"מ החלה לפחות ב-1869, הוא עסק ב-1877 כבר בג"א, כנראה, בסידורה הראשוני. כן נראה כי לפחות שערים "א", "ע", "ב", "ג", "ד" (כולו או חלקו) כבר היו מוכנים בניסוחה הראשוני של גירסה זו, כלומר מבלי התיקונים והתוספות שהוספו על ידי הרי"י בעברו שוב ושוב על טקסט הגירסה הזאת, כפי שניסיתי להוכיח לעיל.

ההיבט השני באה"מ שאפשר להאיחז בו לשם תארוך ג"א הוא הופעת מילים המציינות ראליה בלהג הארץ-ישראלי של הערבית בחלק ההסברי של כמה ערכים (ראו ערכים: זק, חלמל, כורג, כשכש, מיכג, פונדוק וערך משנה כייר סגי).⁸ ככל הנראה, את המילים הללו יכול היה הרי"י ללמוד רק בעת שהותו בארץ, שבה ביקר בפעם הראשונה ב-1876, ובפעם השנייה ב-1887, ובה השתקע ב-1907.⁹ הימצאות המילים הללו באה"מ

7 אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב <...> יצחקי ז"ל, עמ' 24. על התכתבותו הערה של הרי"י עם רבנים, סופרים, מדענים ואנשי ציבור יהודים ברוסיה ראה: I. David, שם, עמ' 101, 103-105, 185-190. ככל הנראה ח"י גורלנד וא"א הרכבי היו בין כתביו העיקריים, ולכן בארכיוניהם עשויים להתגלות מכתבים נוספים של הרי"י. ארכיונו של א"א הרכבי נמצא בקייב, ראה: O. Vasil'yeva, Predislovie. Vostochny sbornik. Vypusk 5. Sankt-Peterburg. Rossiyskaya Natsional'naya Biblioteka, 1993, p. 10. ארכיונו של ח"י גורלנד צריך היה להיות שמור בארכיון המרכזי למזרחני רוסיה בסניף הסנקט-פטרבורג של המכון למזרחנות של האקדמיה הרוסית למדעים. ואולם מאמצי לאתרו שם בעת שהותי בסנקט-פטרבורג באפריל 1994 לא הוכתרו בהצלחה.

8 תודתי נתונה לפרופ' יצחק חסון בו נועצתי בסוגיה זו.

9 י' בן-צבי. נסיעותיו של ר' יעקב יצחקי מדרבנד לירושלים. אוצר יהודי ספרד, ב, תשי"ב/1958, עמ' 7-13; י' יצחקי. דברי מבוא, עמ' 9; מ' אלטשולר. פתח דבר. אגרות ותעודות מארכיון הרב יעקב יצחקי ז"ל, עמ' 2-3; הנ"ל. יהודי מזרח קוקוז. ירושלים, מכון בן-צבי, מכון ליהדות זמננו, תש"ן 1990, עמ' 483-484, 491, 492.

מחד גיסא והעובדה שג"א נועדה לב' דורן מאידך גיסא מביאות אותי למסקנה שג"א התהוותה בין 1876, שנת נסיעתו הראשונה של הרי"י לארץ-ישראל ושובו משם, ל-1881, היא שנת מותו של ב' דורן.

כנראה, בזמן כלשהו הקרוב להתהוותה של ג"א נעשתה גירסתה הרוסית. אין בידינו שום פרטים עליה, חוץ מציון בדוח המכון המוסקבאי לתרבויות אתניות ולאומיות של עמי המזרח לשנה האקדמית 1926-1927 שבשנה האקדמית ההיא הרצה במכון בלשון יהודי-הררי נפתלי צבי (או כפי שכינהו ברוסית - ניקולאי) אניסימוב (1886-1966) הרצאה בנושא 'כתבי-יד יצחקי מילון תאטי-יהודי-רוסי'.¹⁰ מה עלה בגורלו של כתב-יד זה לאחר מכן לוט בערפל.¹¹

אשר לג"ב, הרי"י עבד עליה אחרי מותו של ב' דורן. מאחר שהוא כבר לא הועיד את חיבורו לשימושו הבלבדי (או הבלבדי כמעט) של ב' דורן, לא חשב עתה על תרגומו לרוסית, ומשום-כך החליט לחזור לסדר ה'טבעי' של האלף-בית העברי. החלטתו זו מצאה את ביטויה בג"ב, ראשית-כל, באי-הופעתו של השער "ע" אחרי השער "א" כפי שזה היה בג"א. דומה, כי החלטה זו גרמה גם להעדר השער "ג", ג"ג בגירסה הבלתי-גמורה הזאת: כנראה, הרי"י התכוון לתתו אחרי השער "ת", זאת אומרת בתום שערי כל אותיותיו של האלף-בית העברי לפי סדרן המסורתי. יש להניח שגם על גירסה זו עבד בעודו ברוסיה (מכאן, כמדומה, השימוש במחברת תוצרת רוסיה, היתה למחברת שבה נכתבה ג"א), בזמן קרוב למדי לזמן סיומה של ג"א (מכאן שכתב ידו בג"ב זהה זהות מוחלטת כמעט לכתב ידו בג"א). נטישת העבודה על ג"ב יש להסבירה, דומני, בכך שאת רוב רובו של זמנו הקדיש עתה הרי"י לעבודה על המחזור הידוע שלו "אהלי יעקב". מאחר שכבר בעת ביקורו השני בארץ ב-1887 הציג את הכרך הראשון של "אהלי יעקב" לכמה מבני הסמך תושבי ארץ-ישראל,¹² יש לשער שפתח באופן אינטנסיבי בכתיבת חיבורו

10 ראה: Rossiyskaya Assotsiatsiya Nauchno-Issledovatel'skikh Institutov Obshchestvennikh Nauk, Institut Etnicheskikh i Natsional'nikh Kultur Narodov Vostoka, Uchyonnye Zapiski, t. 2. Moskva, RANION, 1930 p. 241. הסב את תשומת-לבי לכך פרופ' מרדכי אלטשולר אחרי שקרא את הגירסה הראשונית של מהדורתו זו. אותה גירסה נקראה גם על-ידי פרופ' שאול שקד. קריאתם את הגירסה הנ"ל היתה לי לעזר רב ועל כך הנני מחזיק להם טובה.

11 במות פרופ' נ"צ אניסימוב עסקתי ב-1966 בהעברת עזבונו המדעי והספרותי לפי בקשת אלמנתו למחלקת כתבי-יד של הספרייה הממלכתית הציבורית על שם ו' אי' לנין במוסקבה (עתה הספרייה הממלכתית של רוסיה). לא זכורה לי המצאות בעיזבון הזה לא של כתב-יד של מילון כזה ולא של כתב-יד או הדפס מכונת-כתיבה של הרצאת נ' אניסימוב על אודותיו. ניסיונות למצוא את ארכיואו נ' אניסימוב במחלקה הנ"ל ב-1992-1993 עלו בתוהו. ב-2006 מיכאל דדשב הודיע, כי נפתלי אניסימוב פרסם מילון המכיל 4000 מילים (ראה ד עמ' 8). אולם בשיחה טלפונית 9.11.2014 ממוסקבה אמר לי מיכאל דדשב שהודעתו דלעיל בטעות יסודה.

12 ראה: הרב יעקב יצחקי, מחזור אהלי יעקב. כ' 1. אהל העדות. ירושלים, התרס"ח [1908], דפים 3-4.

זה לפחות שנה־שנתיים לפני כן. אפשר לשער שעבד על ג"ב זמן מסוים בין השנים 1881-1885/6.

כאן המקום להעיר שהרי"י לא היה היהודי ההררי היחיד של המחצית השנייה של המאה ה־19, אשר נשתמר תיעוד עיסוקו במילונאות. כפי שצינתי קודם, העדות הראשונה בדבר שליחת ידו של הרי"י במילונאות הוא חיבורו "מחקרי מלין", אשר פורסם בהמשכים ב"המגיד" באלול תרכ"ט-תשרי תר"ל/ספטמבר 1869. שבע שנים לפני זה, בשנת ברכת (=תרכ"ב/1862), ראה אור בירושלים, בבית הדפוס של ישראל ב"ק ספר קטן, בן כ"ט דפים, בשם "ספר דרך הישר להילדים". המעט שאנחנו יודעים מהספר על מחברו, נחמיה בן אלחנן מזרחי, מסתכם בכך שמוצאו מדאע'סתאן, משם עלה לארץ ישראל בזמן בלתי ידוע לפני חברו את הספר. את מטרת חיבורו של הספר הוא מגדיר כהקניית ידע בסיסי להבנת "פירוש דברי תורתנו [כך] הק' " (דף ג עמ' א) לילדים ששפת אמם היא תאית־יהודית, שאותה הוא מכנה פרסי.

כשליש מהספר (החל מהשליש האחרון של דף ז עמ' א ועד סוף דף כט עמ' א ועד בכלל) מהווה ווקבולריום עברי־תאית־יהודי. הווקבולריום כולל 577 ערכים מילונאיים ובהם 526 מילים ו־51 תחבירנים (צמדי מילים) עבריים ובצדם שווי משמעויותיהם בתאית־יהודית. התחבירנים הם משני סוגים: שם עצם פלוס שם תואר, כגון יד ימנית דס רְסְדִי וכד', וסמיכות, כגון חצות לילה נִסְמָא שב וכד'. המילים והתחבירנים העבריים אינם ניתנים לפי סדר האלף־בית, אלא מקובצים בקבוצות נושאות, כגון ראש האדם וגופו, צמחים וכו'. חלק מהמילים והתחבירנים מופיע בספר פעמיים בשל טעויות סדר. מקום נכבד בספר (החל משש השורות האחרונות של דף טז עמ' ב ועד סוף דף כח עמ' א) ניתן לפרקי הרבצת מוסר אב לבנו מתוך חיבור עברי שטרם זיהיתיהו, עם תרגום תאית־יהודי. למיטב ידיעתי זה הטקסט התאית־יהודי המודפס הראשון.

האם הרי"י הכיר את "ספר דרך הישר להילדים" לפני שהחל לחבר את **אה"מ** או תוך כדי חיבורו? אשר לאפשרות שהוא יכול היה לראות את "ספר דרך הישר להילדים" ואף לעיין בו טרם חברו את **אה"מ**, אפשרות כזאת אכן יכלה להזדמן לו. הספר נועד, כאמור, לילדים אשר שפת אמם תאית־יהודית. רוב רובם של הילדים האלה ישבו בדרום מזרח הקווקז, ואחד משני הריכוזים העיקריים של יהודים הרריים הייתה העיר דרבנד, מקום מושבו של הרי"י. לכן אפשר לסבור כי כמה עותקים של "ספר דרך הישר להילדים" יכלו להגיע לדרבנד בדרך זו או אחרת זמן־מה אחרי פרסומו, ולפחות אחד מהם יכול היה למצוא את דרכו גם לידי הרי"י.

ובאשר לאפשרות שהוא יכול היה לראות את "ספר דרך הישר להילדים" ואף לעיין בו כשכבר עסק בחיבורו של **אה"מ**: כפי שצוין לעיל (הן ב"דברי מבוא" מאת יב"י הן בהקדמה זו), ב־1876 ערך הרי"י את מסעו הראשון לארץ ישראל. משך ביקורו בארץ אז אינו מצוין במקורותינו, אבל ברור מאליו כי ירושלים הייתה המקום ששהה בו זמן בלתי מבוטל ואולי את רוב הזמן, ובני עדתו הדרים בה היו מהראשוניים שעמם נפגש ושאלם יכול היה לראות את הספר ואף לעיין בו.

העדות המשכנעת ביותר להיכרותו של הרי"י את "ספר דרך הישר להילדים" בטרם או בעת עבודתו על **אה"מ** על שתי גירסאותיו יכול היה להיות סימן כלשהו להסתמכותו על הווקבולריום של נחמיה בן אלחנן מזרחי בבחירת שווי משמעויות עבריים למילים או לתחבירנים תאטיים-יהודיים הכלולים בו. ואולם חיפושי באה"מ אחרי סימנים לכך לא הוכתרו בהצלחה.

במחצית השנייה של שנות העשרים ניסה יב"י, שעלה ארצה בגיל צעיר עם אביו, להביא את **אה"מ** לידי הוצאה בדפוס. גירסת יצחק בן יעקב יצחקי (להלן **גיב"י**) של **אה"מ** מבוססת הן על **ג"א** הן על **ג"ב**. היא כתובה בכתב ידו של יב"י ב-14 מחברות משבצת דקות, בנות 12 דפים כל אחת, המיועדות לתלמידי בית ספר (דגם 6-117, תוצרת יאלסון). הטקסט כתוב בעמודי א' בלבד. גוף המילון מתחיל בעמודי א של הדף הראשון של המחברת הראשונה ומסתיים בעמודי א' של הדף הראשון של המחברת ה-11. עמודים שכתוב בהם טקסט **גיב"י** ממוספרים מספור רצוף מ-1 עד 119 ועד בכלל. בעמודי א' הבלתי ממוספרים של הדף השני והשלישי של המחברת ה-11 מובאים כינויי גוף תאטיים-יהודיים, שימושן של האותיות ו, ו להבעה גראפית של | ü | ר- | u | ושמות-מספר תאטיים-יהודיים למן 1 ועד 22, ואחר-כך עשרות למן 30 ועד 90, מאות, אלף, רבבה. כל הכתוב בעמודים האלה הוא פרי עטו של יב"י. אחרי דף ריק ניתנו ללא מספור הערות הרי"י למילונו, המסתיימות בעמודי א' של המחברת ה-14. להערות למלים המתחילות בכל אות ואות הוקדמו על ידי יב"י כותרות: "הערות באות א" וכו'. בהעתיקו כל ערך וערך אל המחברות סימן יב"י את ההעתקה לעתים בקו אלכסוני קטן לפני הערך, אבל לרוב במחיקת המילה התאטית-יהודית הפותחת את הערך בקו אלכסוני דק ולפרקים גם בשימוש בסימן x לפני הערך. בחלקי ג, ג, ת של **ג"א**, בצדם של הסימנים הללו, הוסיף יב"י גם מספור רצוף של ערכי החלק. מספור זה ניתן לעתים לפני הערכים, לעתים אחרי מילתם האחרונה. חלק מההערות, העתקתן סומנה על ידי מחיקתן בקו אלכסוני ארוך. לעתים רחוקות הכניס יב"י אל כתבי היד של הרי"י תרגומים משלו, מרביתם בעברית, מקצתם ברוסית. הערכים הועתקו למחברת לא לפי הסדר הנקוט במקור, אלא לפי סדר האלף-בית המלא של כל האותיות שבכל מילה תאטית-יהודית. לכמה מילים תאטיות-יהודיות הוסיף יב"י תרגומים משלו, הן אלה שהכניס אל כתבי היד של הרי"י, הן אחרים. הוא השאיר במקום שלושה סימנים דיאקריטיים מעל האות ג רק שנים - ג ו-ג ובכך הקפיד על עקיבות בביטויים הגרפי של העיצורים | j | ר- | ħ | ובזה הלכתי בעקבותיו.

לפי מכתביו של ח"נ ביאליק בשם המו"לות "דביר" אל יב"י מ-15.5.1929 ו-7.1.1930, מכתבים השמורים בארכיונו של יב"י, צריכה היתה גיב"י להופיע בכרך ו של 'רשומות', ברם היא לא ראתה אור.

מילים מספר על העקרונות הטכניים של הכנת **אה"מ** לדפוס.

חלק של אה"מ שבג"ב מתפרסם לפי גירסה זו בהיותה גירסת המחבר האחרונה לחלק זה. שאר המילון מתפרסם לפי ג"א. ערכים אשר ישנם בג"א אבל נעדרים בג"ב הוכנסו לטקסט המהדורה במקומות שבהם צריכים היו להימצא לפי סדר האלף-בית החלקי הנהוג באה"מ. חסר ניקוד בג"ב, אבל הוא ישנו בג"א, הוא הוכנס לטקסט המהדורה בהתאם לג"א; חסר ניקוד הן בג"ב הן בג"א, אבל הוא ישנו בגיב"י, הוא הוכנס לטקסט המהדורה בהתאם לגיב"י; חסר ניקוד בשלושתן, הוא הוסף לפי ההיגוי של ימינו. כל המקרים מסוג זה צוינו, ואם יש צורך בכך גם נומקו בהערות המהדיר.

סדר השערים בפרסום זה הוא לפי סדר האלף-בית העברי, בהתחשב בעובדה שכך תכנן הרי"י את פרסומו בעת הכנתו את ג"ב. עם זאת, בשל היותן של הגרפמות ג, ג' מודיפיקציות קלות בלבד של האות ג ראיתי לנכון לתת את השער "ג, ג'" אחרי השער "ג". מכיוון שהרי"י לא נהג עקיבות בציון העיצורים | j | ו-| ç |, שהרי למען ביטויים הגרפי הוא משתמש, כאמור, ב-ג, הן ב-ג', והן ב-ג'', (ראו לעיל, עמ' 17, סעיף ד), בפרסום זה נעשה שימוש רק בשתיים מתוך שלוש הגרפמות הללו: ב-ג בתור ביטוי הגרפי של | j |, וב-ג' בתור ביטוי הגרפי של | ç |.

מתוך אותם שיקולים ראיתי למוצדק לא להעתיק את כל הווריאנטים של שימושי הרי"י בכך ובפ"ף בסיפא של מילים (ראו על האי-עקיבות שנהג בכך לעיל, עמ' 17, סעיף ז), אלא לדבוק אך ורק בשימוש ב-כ לציון | k | הסופית ו-ך לציון | x | הסופית ובשימוש ב-פ לציון | p | הסופית ו-ף לציון | f | הסופית.

ניקד הרי"י מילה או מילים בחלקו העברי ההסברי של ערך, נשמר ניקודו. כל ראשי התיבות וקיצורי המילים של הרי"י נשמרו, ופענוחם ניתן במפתח נפרד. השאיר הרי"י מילה ללא תרגום, ניסיתי לתת את תרגומה. תרגום שאינו משל הרי"י, מסומן ב- < > ומנומק במדור "הערות" בהערה למילה זו. מילה שלא מצאתי לה תרגום, מושם בצדה סימן < ? >.

הרשיתי לעצמי לתקן רק פליטות קולמוס של הרי"י שלא היה ספק בלבי שפליטות קולמוס הן ותו לא. כל תיקון כזה מצוין ומנומק במדור "הערות", בהערה לערך שבו תוקנה פליטת הקולמוס.

אשר להערות המהדיר לגוף המילון, עקרונית צריך היה למדור אותן לשני מדורים בפני עצמם - הערות טקסטולוגיות גרידא והערות אשר מטרתן להבהיר, להמחיש ולעתים אף לתקן את החלק העברי של ערכי אה"מ - הוא החלק התרגומי וההסברי, אשר לעתים מזומנות הוא הסברי בלבד. אולם מידור כזה היה מסרביל מאוד את מבנה הספר, לכן החלטתי לשלב את שני סוגי ההערות בחטיבה אחת הבנויה לפי סדר הערכים באה"מ.

לא ג"א ולא ג"ב אין בהן שם החיבור. הסיבות לכך ברורות. הלוא הרי"י לא ראה את ג"א חיבור אשר תם ונשלם ולכן לא ראה צורך להכתירו בשם. אשר לג"ב הוא נטש את חיבורה במילה השמינית של האות כף. לכן טבעי הדבר כי בנטשו אותה השאירה בלתי

מוכתרת. מי שהכתיב למילון את שמו היה יב"י בגירסתו שלו לחיבורו של אביו. שם זה שני ניסוחים לו בגיב"י והם:

א. אוצר המילים של השפה התאנית המדוברת בפי היהודים "ההרריים" בערי דאגיסטאן (קוקז).

ב. אוצר המילים של השפה התאנית-יהודית המדוברת בפי היהודים ההרריים בקאוקז.

כפי שעולה ממכתבו של חיים נחמן ביאליק ליב"י, המתוארך ב-15.5.29, ביאליק סבר לפרסם את החיבור בשם שהוא קיצור של הניסוח הראשון. נשים לב גם לשינוי קל למראה, אבל רב הבעה לתפיסתו של ביאליק את מהותו של אה"מ: ביאליק החליף את ה"של" של יב"י באות ל, היינו "אוצר המילים ללשון הטאט" ולא "של לשון הטאט". השם שהחיבור מתפרסם בו כאן הוא קיצור הניסוח השני בהתאמת כתיב אחת למקובל בעברית של ימינו, היינו תאנית במקום טאטית.

מיכאל זנד

אוצר המילים של השפה
התאטית-יהודית

| א |

אַ הברה זו היא סימן הקריאה. נוסף על שם העצם. ד"מ כשירצה לקרות בנוכח את ראובן ואת שמעון יאמר: אַ ראובן! אַ שמעון!

{או הוא}

{אי זה}

אַבט צעד. פסיעה

אַביר כבוד. סילסול

אַבלה פתי מאמין לכל דבר. בוטח ומתרפה במלאכתו

אַב מים

אַבזר שם כללי לכלי אומנות. כלים מכלים שונים של אומן

אַבחל תהלוכות. התנהגות

אַבכר קורת הגג האמצעית העבה שראשי שתי השורות נסמכין עליו. כי יבנו בתים

רחבים וכל קורה וקורה איננה מגעת

מכותל לכותל כי אם ראש הא' על הכותל והב' על האבכר שבאמצע

אַבכור מקום שמשימין שם מספוא לפני הבהמות

אַבל בתחלה

אַבלא אבעוע (ובל"א פאקען)

אַבול מכות אש

אַבלוג מין עשב נאכל שלוק

אַבמא מגפה. דבר. בענין אחר אַבמא שלחופית [בע"ח] שמתכנסין בו מי רגלים

קודם יציאתן לחוץ

אַבנד הצלחה. מזל טוב

אַבסון קסם. לחש. והתואר אַבסונגר

אַבסונא ספור מעשה או דבר בדוי

אַבסר אפסר. רָסן

אַברא טרדה. נדידה ממקומו. ובדרך השאלה, מלאכה בעיון ובנתינת לב. ובענין אחר אַברא הגמיש (שם בע"ח ע"ל ערכו) עד שלא ילדה

אַבר ענן קלוש. בענין אחר אַבר ספוג. מן הצמח הנמצא בים מלא חורים ובולע מים רבים, וישמש לקנח בו כל דבר.

אַברו בנין

אַברו כאב. חולי

אַברושום משי

אַברז מלאכה בחנם וברצון. ד"מ מנהג המדינה, מי מבני הכפרים שיש לו מלאכה ואין ידו משגת לשכור פועלים, מתקבצים בני הכפר איש מכל בית במכסת נפשות ועושין מלאכתו חנם; והוא ג"כ עושה להם משתה במקום המלאכה

אַגר אם. וישמש כל שמושי אם שבעברי

אַגר מין כלב הציידים

אַדב מוסר. תוכחה. וכשנ"ע גון (נפש).

נשמה) יורה איש צנוע. בעל מוסר: אַדבגון

אַדמי אדם

אַדום פסיעה. צעד

אַהא תלתלי בשר שבהדורא דכנתא

אַהלי טוב. מועיל

אַהמו מין חיה ממיני הצבאים

אַהון ברזל

אוהר שיחות בלתי מובנים ובלתי

מקושרים ששיח החולי כשיגבר עליו הכח המדמה

אַז מן

אַזבר על פה. שלא בכתב

אַזו מלתעות של הבהמה

<?> [[אַזואי]]

אַזאיש רומש. רוחש

אַיִלְבִּיס שד. מזיק. ובדרך השאלה, אדם
 ערום בדעת
אַוִּלּוּג מוח שבעצמות
אַלְגֶּגֶק מין דג שקשקשים שלו גדולים
אַלְגֶּגֶק שפל. מדרגה תחתונה
אַלְגֶּגֶפ בית יד
אַלוּק מרדעת של הסוס
אַיִלְיִתִּי דבר בלתי מתוקן היטב
אַלֶּף מספוא. מאכל הבהמה
אַלֶּת עור עזים מעובד וצבוע
אַלְתִּימָז תחתון. בקשה
אַיִלְתִּי נשי אחים ביחוסן זו לזו
אַיִלְתִּיר עור כבש בלתי מעובד
אַמָּא בא
אַמָּא אמנם כן הוא
אַמְבֶּר אוצר של תבואה. בענין אחר
 ובדגשות הריש **אַמְבֶּר** הרבה מאוד
אַמְבֶּרָא אמת המים. שלולית.
אַימִיד אומדנא. מקוה. מיחל
אַמֶּן מלת הקריאה השמר הזהר!! פן!
אַמִּין שקט. מרגוע
אַימִיסֶל שנה זו
אוּמֶק אומה
אַן (מלה) של. וישמש כל שימושי של
 שבעברי
אַנֶב מין פרי עץ, אדום ומתוק, נאכל חי
 וג"כ מבושל לחולי השיעול
אַנְגוֹשָׁד אצבע. ומזה כל מיני טבעות
 שמשמין באצבע נקרא **אַנְגוֹשָׁדִּירִי**
אַנְגוֹר ענבים; ולכל מין ומין יש לו שם
 פרטי בפני עצמו
אַנְגוֹל קשר. עניבה חזקה
אַנְגוֹלְבָּא מרקחת מדבש וקליפי פירות

אַזְגִּיל מין פרי אילן חמוץ
אַזֶּד חופשי. דרור
אַיִזְמו עתה. בזה הזמן
אַוִּזְמו אז. באותו הזמן
אַזוּק צדה לדרך
אַיִזְקֶר מקום שכשמשקין אותו המים
 נוקב מתחת ויוצא ממקום אחר
אַחְבָּזִי אָבֶר (רמ"ח אברים יש באדם)
אַיִהֶם רמז. דבור שאינו מפורש. ונע"פ
שְׁנֵד (השליך) יאמר **אַיִהֶם שְׁנֵד** תחת רמז
אַיִקוֹר סוס זכר שלא נסתרס
אַיִז ליל בהיר בשחקים
אַךְ אהה!
אַכְאִיש האח האח!!
אַכְדָּא סריס
אַכְדוֹר קללה. אלה
אַיִכְדִּילֶת ספור דברים
אַיִכְדִּיִּיר רשות. הרמנא. בענין אחר
אַיִכְדִּיִּיר בחירה
אוּכְלָב מין מכה בעור הבהמה ונראה
 מבחוץ כעין קשר
אַכְמוֹר גערה. ונע"פ **שְׁנֵד** (השליך)
אַכִּיר סוף. תכלה
אַלוּ מין פרי אילן חמוץ
אַלָּא עשבים רעים הצומחים בתוך
 הזריעה. וכשנע"פ **סְכָדָא** (עשיה) יורה:
 מנכש, משריש העשבים הרעים מתוך
 הזריעה
אַל מראה אדום דיהה. בענין אחר **אַל**
 יאמינו שיש שד או מזיק מתראה ליוולדות
 ומפחידן והורג ילדיהן וקורין אותו **אַל**
אַיל המון עם. ומזה דרך הרבים **אַיִלְגִּי**
אַלְבֶּט מין דג שגרגרי זרעו גדולים
 ואוכלים אותם חיים

אָפּדב שמש. חמה.
אָפּלכ חד ביותר
אָפּיר בריאה מאין ליש. והתואר (בורא)
אָפּירדג. והנפעל ע"ד השם (נברא)
אָפּירנוש
אָפּריס שבח. תודה. ברכה
אָקא אדון
אָקו כל מין סם שְממית. מר
אָיקבל הצלחה. מזל טוב
אָקול חכמה. שכל. והתואר **אָקולמנד**
 (חכם משכיל)
אָקול מקום מיוחד בחצר לבהמות
אָרי הן. כן הדבר. בענין אחר **אָרי** עבור.
 אודות
אָרד קמח. מזה **אָרדביג** נפה ר"ל מברר
 הקמח
אָרזו מין תבואה
אָרז קובלנא, קטן לגדול
אָרזומן תאוה. חמדה
אָוריא רוח מערבית
אָרד שלולית המים
אָרכא דור
אָרכין מרגוע. שקט
אָרן מקום מישור. ארץ שאוירו חס וכבד
אָרינא שבוע. שבעה ימים. בענין אחר
אָרינא יום ששי בשבת, ונ"ע רוז (יום רוז
אָרינא)
אָרק זיעה. ומזה יין שרף אָרקי
אָרקג צמחים שנזרעו במוקדם מההרגל.
 בעל חי שנתעברה במוקדם
אָרת שדה שהשקוהו והתחיל להתיבש עד
 שנעשה ראוי לעדרו
אָרקיל בכית הילד
אָשוק עצם הערקום

אָנדזא קו ישר. מדה. הנדסה.
אָנגיל תאנה
אָנגינא ערמו (ע"ל ערכו) יבש
אָנגק אך. רק
אָנגפדא גויעה
אָינסן מין אנוש
אָונק דבר ישר
אָנר פרי רמון
אָס יכולת לישב דעתו אף בקרוא לו
 מקרה פתאומית
אָסטנא מפתן הפתח. אסקופה
אָסטרא כוכב
אָסטא בנחת. מעט מעט
אָסטור צד התחתון של בגד והמלבוש. ר"ל
 הצד הנכסה הדבוק בלובשו
אָוסל רע. דל. חלש
אָסמו שמים. ויאמר לחד **אָסמון לעא** ר"ל
 שמי הפה
אָיספנק מין ירק ועליו רחבים ונאכל
 שלוק
אָסקו עצם
אָסרי משוגע. עושה מעשים מגונים
 מגאווה ויהירות
אָיסתיל משקל ישקול בערך 52 לאטה
 רוססי
אָגי איה? היכן?
אָגר מפתח
אָגדה ענק. נפיל. תנין
אָוגוז זול
אָונר רחובה של עיר
אָיגל תבואה שנתבכרה
אָפד מצא
אָפדא נפל

בְּדֹאֲנָגִיל במדינות אלו אילן התאנה מוציאה ב"פ פירות: הראשון נקרא בשם הליוי **בד אנגיל** והשני **אנגיל** סתם.
בְּדַל בעבור. בגלל, תחת. ר"ל שיהיה הדבר הזה במקום ותשלום הדבר ההוא
בְּדִנְגָן פרי האדמה ממיני הקשואין והמלפפונות, ועינו תכלתי, ונאכל כבוש ומבושל
בְּדֻק ענף העליון האמצעי והמובחר שבאילן **בְּהַר** פרי **בֵּיה** מין פרי אילן ממין התפוחים והאגסים
בֵּיהִם פחד. מראה נורא
בֵּהִם גמר. השתלמות
בִּיז מזלג
בּוּז עז. תיש
בָּז חדל. מנע
בּוּזָה פה בעלי חי חוץ מן האדם
בְּזָז סוחר בבגדים ובמלבושים
בְּזוּז זרוע של האדם
בּוּזְלִמָּג מין לחם חמץ שאופין על הסָג (ע"ל ערכו)
בְּזָמוּ מטה מוצעת
בְּזֻק עב
בְּזָר שוק. יומא דשוקא
בֵּט מין עוף ממיני האווזא
בְּטִנָּא מין עוף קטן ממיני התור
בְּטָר יהיר. גאה
בֵּיא התקשות הנוזלים מסבת הקור
בֵּיאָא אלמנה
בֵּייבּוּ מדבר. ארץ לא זרועה
בּוּי ריח (טוב או רע)

אֶשְׁנֵר גלוי. בעליל
אֶשׁ מין תבשיל שעושין מאורז. הוא רוב מאכל המדינה הזו, ועושין אותו על אופנים שונים. בענין אחר **אֶשׁ** המכה כשמתחיל להתקדם
אִישְׁגִיל כבל הסוס העשוי מנוצת עזים
אֶת עץ ארוך. כלונס
אוֹתֵק תא. חדר
אֶתֶשׁ אש. ונע"פ **וּפּוֹרְדָא** (בנין). יאמר **אֶתֶשׁ וּפּוֹרְדָא** במקום הבעיר. תיקן את המדורה

ב |

בָּא פעם. יאמר **יבָא (יכָּבָא) דּוּבָא** (מן דוד **בָּא**) ר"ל פעם אחד, בבת אחת. שני פעמים
בְּבָא אב
בְּבַסִיר חולי התחתוניות
בְּבַת אופן וענין ממוצע
בְּבַר מין שרץ העוף הממית בעקיצתו וברוססי פלנג
בְּבַר אמונה
בֵּיבַר (מספר) רבבה. עשרת אלפים
בַּג מין שלטונות ושררה
בְּגַל חתיכת ארץ
בֵּיגַר אנגריא. מלאכה שעושה הנכנע להמושל עליו, חנם
בְּגַם מלה וענינה כמו וכי? האם?
בְּדָן פרי שקדים
בְּד רע. הפסד
בּוּד ירך. הפרק העליון של הרגל
בְּדִיאָא קערה של חרס עמוקה

הנשימה; ומראהו תכלתי דיהה. ומזה
 קורין למראה זה: **בְּנִבֵּשׁ**
בְּנִג קול המולה באזנים
בְּנִד קשירה. ומזה קורין לחגורת חבית
 של עץ: **בְּנִד**. וכן לסגירה בפני שטף מים,
 שכר, **בְּנִדָּב**
בְּנִלָא מראשות השוכב
בּוֹסָא נשיקה
בּוֹסוּ מארב
בּוֹסָג שפוד
בְּסָד אסר. חסם. סגר
בִּיסָד (מספר) עשרים. בענין אחר, למי
 שנגמר משפטו ולקח חלקו מְשָׁלֵם, יאמר:
בִּיסָד בִּירִי (נעשה **בִּיסָד**)
בְּסִכּוֹן נצחון
בּוֹסֶתָן גן ירק
בְּסֶתוּ מין כלי חרס, פך, שמשימים בתוכו
 שמן ודבש
בּוֹג בצבוץ
בִּיג ממזר
בְּגַח צעקה. קריאה בקול
בְּגַחַת כמדומה לא. קרוב לודאי לא
בְּגִנֵּק גיס. בעל אחות אשה. ר"ל שנים
 שנשאו שתי אחיות ביחוסם זה לזה
בְּגַר יכולת. עשיה כתיקון
בְּעִז קצת
בְּעֵלִי מין פרי עץ וברוססי וישני; ויש
 ממנו מתוק וחמוץ שחור אדום ולבן
בְּפָד ארג
בְּק צפרדע
בִּיק שפה עליונה של הזָקֵן
בְּק כרם. פרדס
בּוֹק הַבֵּל היוצא מדבר חם

בּוֹיִן מין עשב, ושרשו מתוק, ויועיל שלוק
 לחולי השיעול
בּוֹכָב כָּבֵל
בְּכָד מזל. גזרת המערכת
בּוֹכָאר אד העולה מן הארץ. בענין אחר
 וקרוב **בּוֹכָר** הקטרה
בְּכָשׁ חֶלֶק
בִּיל מין כלי ברזל שעודרין בו
בִּילָא אגם מים
בְּלוֹט מין אילן ובלה"ק אלון. ובמדינה זו
 יש הרבה וישתמשו בו לקורות הבנין
בְּלָכִי אולי. שמא
בְּלוֹל דבר עגול. בענין אחר **בְּלוֹל** זכוכית
 המגדיל הראיה
בּוֹלוֹנָג קלשון. כלי שיש לו שלש שיניים
 שמסלקין בו הזבל והתבן
בּוֹלוֹנָד גבוה. רם
בּוֹלְנָרוֹק נזם האף
בְּלָקָם רוק מעורב עם מרה שחורה היוצא
 מגרון מי שיש לו חולי החזה
בּוֹלָק מעין מים
בְּלָקְדוֹנָא מין עשב ועליו רחבים וזרעו
 הוא הנק' **בְּרִתְנָג** (ע"ל ערכו)
בְּלוֹשׁ כסת שמשימין תחת מראשות
 השוכב
בְּלוֹת ענן
בְּלָלְמָא ברזל ארוך ועב הדרוש לחוצבים
 להפוך בו האבנים
בּוֹן גג
בִּינָא יסוד הבנין. עיקר הדבר
בְּנִבְשָׂא מין עשב שמבשלין עליו כמו
 עלי הטיי ושותין אותו לרפואה, לרכך
 האוצטמכא; וממעט האש ומקל כבדות

ומשתמשים בזרעו שלוק לחולי השיעול
 והשלשול
בְּרִנְתָא משכון. ערבון
בְּשָׂקָא זולת. לבד. מבלעדי. חוץ
בְּשָׂרָאִי בשורה לטובה
בְּש אגודה של ענפי אילנות, זמורת גפנים,
 ושל תבואה
בְּת קלסתר פני אדם
בּוֹת אליל. פסל. ועובדיהם **בּוֹת פְּרָם**

| ג |

גִּי אחוז. קח. הא לך. והמקור **גִּוְרִדָא**.
 וכשיוסף עליו הברת ו **וְגִי**, יורה: הגבהה,
 לקיחת החפץ מעל מקום נמוך מידו.
 ועי"ל במשפטי אות ו
גְּב בקר. מזה לרפת של בקר **גְּבִדוּ**
גּוּבָא עש האוכל הבגדים
גְּבִדָא גוף גדול
גְּבִדוּש מין פך של חרס
גְּבִז (חיה) צבי
גְּבוּז שוט. ענף לח יחידי
גְּבִזֵר מין שרץ הרוחש
גְּוָאל שק. אמתחת
גּוּג מין דלעת שמשתמשין בו תחת קיתון
 של מים
גִּיגִין שכר הודעה. דהיינו ממנהגי מושלי
 המדינה הזאת היה, איש כי נגנב בהמתו,
 ואיש אחר אומר שהוא יודע מי גנבו, לקח
 לעצמו שכר הודעה והיה מודיע את הגנב.
 והמושל היה לוקח מהגנב תשלומי כפל
 וגם את הגיגין שנתן בעל השור להמודיע,

בְּקָא מין יתוש
בְּקָם עץ שצובעין בו אדום ונקרא כן גם
 בערבי
בְּקִלוּ מין סנה וגדל בו פרי כעין תותים
בְּר משא. ומזה למעוברת **בְּרִדָר** פי' שומר
 המשא
בּוּרוּ חוץ
בְּרָא לב ומקום המובחר שבירק
בְּרוּ חומה
בּוּרְג גב העין
בְּרִד הוליד (פועל יוצא)
בְּרִגּוּלוּ התגלות הענין. הודעה. ומזה
 קורין: **בְּרִגּוּלוּ** למה ששולח החתן
 לבתולות רעות כלתו המתחגגות עמה
 בביתה, מנות ומיני מגדנות בלילה שקודם
 החופה, בלפידים ומנגנים
בְּרָה הידור. והתואר **בְּרָה־מְנַד** מהודר.
 הדור
בְּרִחְנָא ערום. בלי לבוש
בּוּרְג מגדל
בּוּרְג צעקה. שועה. נאקה
בּוּרְגוֹנָדָא צליה באש והשם **בּוּרְגִין**
בּוּרְגוּק כסוח
בּוּרְמָא מין מלבוש עב של צמר כמין
 אדרת, שמתכסין בו הולכי דרכים
בְּרָס הצלחה
בּוּרְנְקִינָא ברק
בּוּרֵר אח
בּוּרְרָא חתיכה
בְּרוֹת אבק השריפה (פארוך)
בְּרִתְנָג מין עשב ועליו רחבים ומוצעים
 על הארץ, ובאמצעיתו יוצא אִם כְּאִמּוֹת
 הבצלים והשומים, ועליו גדל זרעו.

גול חומר. טיט. עפר. בענין אחר **גול** חומר
 אדום שחותמין בו
גיל דמות. אופן
גילא תרעומת. תלונה
גולבר רוח דרומית
גלבטון מקלעת שעושין מחוטי כסף וזהב
 שזורין עם חוטי משי, ותופרין אותה
 באימרת בגדי מילת לתכשיט ולנוי
גלג מין כד גדול שמשימים בו תבואה
 למשמרת
גליג ספור דברים
גולום תלתלי בשר קשור הנמצא בבשר
 הבהמה ובשר האדם ונרגש במשמוש יד
 כמו ביצה קטנה
[גולא גרגיר [תבואה או פירות]. והושאל
 לבבת עין])
גילגז גלגול הבהמות בארץ בימות החמה
 לחכך גופם
גלי צואר האדם. והושאל לצואר הכלים.
 מזה **גלינא** חלי הנשים התלוי בצואריהן
גמי אניה. ספינה
גמא גדיש קטן
גום קיבוץ. אסיפה. דיבוק
גום איבוד. שמד
גימיז עצירת השתן
גמירא מקום אשפה. שדה מוזבל
גומרח גאווה. יציאה מדרך המוסר
גמיש הבע"ח ביתי הנק' בופ"לו
גנא עוד. גם
גוני צרה. שתי נשים לאיש אחד כל אחת
 ביחוסה לחבירתה נקראת **גוני**
גנב מין עשב חריף, ודומה לבצל מדברי
גנודים חטים

כמה שנתן, ומשלמם להנגב; מוסף על
 הקנסות שלקחם לעצמו מהגנב כל מושל
 כפי נימוסי מדינתו
גוגורת גפרית
גד מין צאן שאליתו ארוכה
גדא משרת. עבד
גדי גדי עזים
גידא מין פרי עץ ממיני התמרים ואילנו
 מלא קוצים
גדג עגל של גמיש (ע"ל ערכו)
גודג קצר קומה
גה הוראת מקום, ואינה מלה בפ"ע, כי
 אם נקשר עם שם, ד"מ **גראגה** (מקום
 מרעה). **פיאזגה** (מקום זריעת בצלים),
 ודומיהם
גה פעם
גהש מקום רחבת ידים ונעים. משמח לב
 האדם
גוהר חילוף. תמורה
גז מדת האמה
גזי עקיצה. נשיכת הנחש
גזינא מין עשב ועליו מלאים עוקצים
 קטנים הבלתי נראים לעין
גזיג זמן. עת
גזנדיי מין ממיני הענבים
גזור מין עשב קוצי, והוא מאכל חמורים
 וגמלים
גזיב דשא. עשב
גלא מקנה
גול פרח [העשב או האילן] ומזה **גולב** מי
 ורד [מלה מורכבת מן גול (פרח) ומן **אב**
 (מים)]. ומזה **גולבי** מין ממיני הענבים
 שמראיתם כמראה מי ורד. בענין אחר

גורון כבודות המשא
 גרם חם
 גורשד עבר
 גוש און. ומזה גושור נזמי האון
 גושד בשר
 גשד טיול. הליכה לתענוג בעלמא. בענין
 אחר גשד חפש. בקר. חקר

| ג, ג |

גבר גבור
 גבא שריון
 גו? מה?
 גו עץ. מקל
 גי מאומה
 גבק אשמורה
 גבז אגוז מושקט
 גבר דשן. שמן
 גיבא כסף חי
 גיג טל. רסיס. בענין אחר גיג דבר חי.
 שלא נתבשל כל צרכו
 גיגא מקום
 גיגר אבר הכבד של בע"ח
 גגן מין גמי
 גידא רומח. חנית
 גדור צעף. רדיד. סדין
 גדו כישוף
 גיהרא זיו. תואר
 גיהיז נדוניא שמכנסת האשה לבעלה
 גהרא מין מכונה שטווין בו
 גהיל בחור. רך בשנים
 גוהון גבור. אביר לב

גונדא דבר עב
 גונדלן דבר או ענין מהופך
 גונה עון. חטא. אשמה
 גנזיר מין עשב קוצי
 גינילא מין קדירה עשויה מגללי בקר,
 להניח בתוכה פירות וליבשן בתנור
 גס הנהגת הבהמה
 גוסבנד צאן
 גוסלא עגל בן בקר
 גוסנא רעבון
 גוג כח. כבד
 גיג התעלפות. כאב הראש במדה מרובה
 גיגיגה אותו מקום בפני האדם הנקרא
 בלה"ק קרקע
 גפ דיבור. אמירה. והפעל גופדי
 גופרא ערש
 גור ענין רבוי
 גור (בדגש הריש) שאול. קבר
 גירב משכון
 גורבא קור עצום ושלג רב
 גרג צריך
 גורג (חיה) זאב
 גורגור מין עוף ביתי (אינדוק)
 גרדן צואר
 גורד קיבוץ. אסיפה
 גורדל דבר עגול
 גרד אבק
 גירין בכיה. והפעל גיריסד
 גורזא מין כלי מלחמה ממיני הקלע. בענין
 אחר גורזא מין נחש. אפעה
 גרפ אילן שנתיבש מזוקן והעלה כעין
 חלודה
 גורם רעם

גוֹלֵב רסן שבראש הבהמה. בענין אחר
 וקרוב **גוֹלֵב** שיעור עבודת הפועלים עובדי
 אדמה וזמן מנוחתם ואכילתם, כל מקום
 ומנהגו
גֵם המעדה. החלקה
גֵם גביע
גוֹם עין
גוֹמוֹסֵד מצץ והשם **גוֹמוֹסֵדָא**. ופרטיו ע"ל
 בפעלים ובשמות שסופן **סד**
גֵנְדָד? כמה?
גֵנְדֵכ גוף
גֵנְגֵל עקש. פתלתול
גֵנְגֵל מזלג
גֵנְדָך כלי עץ
גוֹנָא לחי. תחת הזקן
 גון נשמה
גֵינָא שם כללי לזרעונים מאכל עופות
גֵינְקִיל מין נעצוץ ונושא פרי אדמוני ונקח
 מי בישול פריו לחולי השיעול
גוֹנְפִי הואיל. כיון. מאחר שהדבר הוא כך
גֵסֵב דיבוק. חיבור
גֵסֵד דלג. קפץ. והשם **גֵסֵדָא** ופרטיו ע"ל
 בפעלים ובשמות שסופן **סד** ובהתחלפות
 האותיות. יאמר לזריחת השמש **אָפְדָא**
גֵסֵדָא
גוֹסֵג שקץ
גוֹגְגִים בגד או מצע העשוי מנוצה של
 עזים
גַעַם אסיפה. קיבוץ ומזה **גַמְעַת** קהל.
 עדה
גַעְדָא שביל. נתיב. משעול
גַפ שמאל. ובענין אחר וקרוב **גַפ** עקלון.
 עקש ופתלתול

גוֹהֵב תשובה. מענה
גוֹה שעורה
גֵיזְרִי איי הים
גוֹז כאב
גַחַת התאמצות. מהירות. שקידה. בענין
 אחר **גַחַת** עטישה
גַח זוהמא
גֵילָא פירוד
גֵי עשב הטיי
גַפְמָא מין מנעל
גַפ ספוק והכות כף אל כף לשמחה או
 לתוגה
גַפָא טפת הזרע של בע"ח
גַפּוֹל שדה של אילנות תותים נטועים
 להיות עליהם למאכל לתולעי המשי
גַכ מיעוד
גוֹכָא מין בד העליון של גבר
גוֹכּוֹל רמיה ותחבולה במשחק ובהמרה
גוֹכ חריכה
גֵילִיד קרח. גליד
גַל באר. בור
גֵלָא פח. מוקש
גוֹל בגד מנוצה של עזים, שמשימין ע"ג
 הבהמה בשביל שלא יתקרב
גוֹל מספר ארבעים
גוֹלְפָא אורג
גַלְתּוֹפ דונא (ע' ערכו) עד שלא הוסר
 קליפתו
גוֹלְפ זוהמא. צואה. מיאוס
גַלְד מהיר. זריז
גוֹל שדה. חוץ
גַלְג חבית עשויה מחלקי נסרים
גַלְקוּ מין מגל שקוצרין בו עשבים

גֹרְמוֹסֶדֶב מין עשב	גָפֵא טורח. עמל
גֹרְפֵי עצים דקים	גָפֵר גדר ענפי עצים. ובענין אחר גָפֵר
גֹרֶם עונש	דוהר. רוכב במצות המושל
גֵרֵא צעיף לבן של נשים	גָפֹר מוץ
גֹרְק נר	גֹפֹו רועה
גֵר מין רחש דק ממיני העלוקה	גֹפֶן מין מכה ונפיחה היוצא בבשר האדם
גֹשְמֵא שמש. חמה	גֹפ גורל
גֵשֶם בבת עין. ובענין אחר גֵשֶם מקור.	גֵיפְתֵא מין מחצלת
מעין מים	גֵק שמן. בריא
גֹתְקוֹ שבכה שקושרות הנשים תחת הצעיף	גֵקֵל חיה
	גֹקוֹל רכיל. לה"ר
	גֹקוֹנְדוֹר מין שרש נאכל מבושל ובל"א
	<...>

| ד |

דָא נתן. השרש בפעל הזה הוא רק אות ד.	גֹק חתיכת בד
ועמ"ש בחלק הדקדוק	גֵר מין עוף קטן
דֵי יום אתמול	גֵרֶם עור הבהמה והחיה
דוֹבוֹת מין ממיני הענבים הלבנים	גֵרֶךְ גלגל
דָבֵק מין חלאת הבהמה מפרסותיה. בענין אחר דָבֵק מלאכת עבוד העורות. בורסקי	גֵרְגֵא שורה. סדר
דְבֵא (בע"ח) גמל	גֵר מספר ארבעה. מזה גֵרֶפ רביע; ור"ל
דְב ענק. תנין	גֵר־יֶפ אחד מארבעה
דְב ריצה. והתואר בְדָב או דְבִנְדָא ר"ל רץ	גֵרֵא תועלת. רפואה
דֵיבו קצירה. פסיקה. ד"מ קציר חטים	גֵרוֹסֶדֶא הפך מצד אל צד. והשם גֵרוֹסֶדֶא
דֵיבוֹן גְנָדוֹם. ומזה פסק דין. משפט: דֵיבו	ופרטיו ע"ל בפעליו ובשמות שסופן סד
דְבֵלֶת הון. נכסים. וכשיוסף עליו מְנָד יורה תואר דְבֵלֶת־מְנָד עשיר. בעל נכסים	גֵרֵא מרעה. ונ"ע גֵה. (מקום) ור"ל מקום מרעה. ומזה בהמה נק' גֵרֵאוֹא
דְבֶם יכולת. כח	גֵרֵא קצה הגג
דְבֵנֵא משועמם. מבולבל בדעת	גֵרוֹ מטאטא
דְבֵעֵא מלחמה. קטטה	גֵרוֹן סחיטה
דְבֵעֶת משתה. סעודה	גֵרֵח רופא הפצעים והחבורות
דוֹבֵר כותל. חומה	גֵורְכּוֹם ניצוץ אש. שביב. ובענין אחר
	גֵורְכּוֹם גרגר חרדל
	גֵורְב פוזמק. מנעל מבגדי צמר או פשתים
	גֵור פרי יערי

דַּיִא עוד
דַּפּ שפיכת נוזלי או הכנסת מוצקי לתוך
דַּפּוּדָא אויר מוגבל. והצוי **דַּפּי**. והשם **דַּפּוּדָא**
דּוּפּ פֶּלֶךְ שטוות בו הנשים
דַּכּס שריה במים או בשאר נוזלים
דּוּכּ תפירה. והשם **דּוּכּדָא**
דַּכּיָא ניקור הגידים מן הבשר
דּוּכּדָר בת, ביחוסה להוריה
דַּכּוּל תבת החנוני שנותן בה מעותיו
דַּל נקבה
דַּלָא מין חיה קטנה, ועורו יקר מאוד
דּוּל לב. וכשנ"ע פעל ישות, יורה אימוץ
 חיזוק הלב. יאמר: **דּוּל דַּרִי** (ישות) ר"ל
 אמיץ הלב. **דּוּל דָא** (נתן) **יִוְרָא** (לו) ר"ל
 אמצו חזק
דּוּלָב שקר. כזב
דַּילָג שאלת חפץ ע"מ להחזיר
דַּלוּז יוצר חרס
דַּלְלָב ספר. גלב
דַּלִּיל טיב הענין
דּוּלְלוּ תליה
דַּמְדַמָא לעז. רנון וקול יוצר בין ההמון
דַּם הבל העולה מדבר חם
דּוּם זנב. מזה האליה **דּוּמְבָא**
דַּמוּנָא שוליס. צד התחתון של הדבר
דַּמְבּוּל מין פרי עץ ובל"א פפלוימען
דּוּמְבַל מין מכת נפיחה
דּוּמָר חתן אחר שהכניס כלתו לחופה
דַּנָא גרגיר
דַּנָא הנחת הדבר בתוך אויר מוגבל.
 ועמש"ל במשפטי אות ד. והשם **דַּנָא**
דּוּנָא אורז

דַּבְרוּ סיפור דברים. הרבות דברי רכילות
 והוצאת לעז על חברו
דּוּבְרֵשׁ מרצע
דַּיבִית קסת הסופר. כלי שנותנין בו דיו
דַּבְר דור
דַּגָא בית צר ואפל
דּוּגָא עגלת בקר ובופ"לו
דַּיג קדירה
דַּגּוּל תפירה שאינה חזקה ולא ביושר.
 מלאכת מי שאינו אומן לתפור
דַּגְס דליקה. התלהבות. המית אש לווהט.
 ובדרך השאלה, דבור בקול ובחתוך
 האותיות יפה
דַּגִישׁ חלוף. המרה
דּוּגּוּר מין רדיד של משי שהנשים
 מתעטפות בה
דַּדָא אָם
דּוּד (מספר) שנים
דַּאד טעם
דַּדָר הליכה והנהגה בנחת
דַּה (מספר) עשרה
דַּיה עיר, כרך
דַּהֲלִיס פרוזדור. בית שלפני הבתים
דַּהָנָא מתג של סוס
דַּהָרָא מין גרון של ברזל
דַּזָא ענין נעימה. (נעץ סכין בכותל. נעץ
 מחט בבגד.) הכנסת הקרסים בלולאות
דַּזּוּ גבול. מַצָר
דּוּז ישר. שטח שוה
דּוּזָד גנב (תואר) והשם **דּוּזָדִי**
דּוּזָק צידת העוף או החיות
דַּחְבָא שם כללי לכלי זמר
דַּחָר סלע אבן

דוקז בריח
דקל סם הממית
דיקלא צרור אבן
דוקן קורה
דקלא חור שבכותל בפנים הבית
 שמשימים בו חפצים
דקר חבית גדולה של עץ
דקקא רגע. כהרף עין
דקרלוק ילקוט הרועים
דר דלת. פתח
דרא מקום עמוק. גיא
דרא (בדגש הריש) כניסה בבית או בתוך
 אויר מוגבל
דר אילן
דורא עשן. בענין אחר **דורא** מין כד
דור רחוק
דורבי שפופרת של זכוכית המקרבת
 הראיה
דורגו שקר. כזב
דרד כאב
דרז אלמה
דרזא מחט שתופרין בו. ומזה אומן תופר
 הבגדים, חייט, נקר' **דרזי**
דרזינא צמיד הזרוע
דורז ארוך
דריה ים
דרפא ארובה. חלון שמן הגג
דורכד אילנות גדולים
דרגין מין ממיני סממנים, והוא קליפת
 עץ, ויש לו ריח טוב וטעם מתוק, ובלה"ק
 קנה
דרוגד גס. גוף גדול יותר מן המורגל
דרגא מנת השלטון

דונג מכתשת שכותשין בו את האורז
 לסירו מקליפתו
דונדוק חרטום של עוף. ובדרך השאלה,
 ראש ומקום חדוד של איזה כלי שיהיה
דנדו שן
דנדא מין אילן סרק. בענין אחר **דנדא**
 צלעות הבע"ח
דוניה עולם. תבל
דס יד
דוסד אהבה. חיבה
דסדא אגודה. גדוד
דסדפ סניף. משענת. בענין אחר **דסדפ**
 פנקס
דסדר רחים של יד
דסתא נצב. בית יד של סכין או חרב
דסתור מליאת יד. רשות שנותן בעל
 החפץ לאחר לעשות בו כמדובר ביניהם.
 ובדרך השאלה, מי שגמר חוק לימודו
 ונותן לו רבו רשות להשתמ' בלימודו
 לעשות מעשה
דגי סדור והנחת החפצים בערך השוה.
 והשם **דגירא**
דגר בלילת הדבר להרבה צדדים. בחישת
 הקדירה
דועא ברכה
דפתר פנקס
דק הר
דק דלף. טיפות מים שיורדות מהגג לבית.
 ומזה כל טפה נוזלי **דוק**. בעניין אחר **דוק**
 תבלול שבעין
דוק חלב חמוץ לאחר שיגלגלו ויקחו
 חמאתו ממנו
דוקו כליות. וכן נקרא גם הקורקבן של
 העופות

הַטִּירָא מין תבשיל העשוי מעיסה
 החתוכה לחתיכות ארוכות ודקות
הַיִבָּא דיוסק: שק ארוך פתוח באמצעו
 ונותנים משא בשני צדיו להניחו על הבמה
הַיָּמוּ מין כיס שמשימין בו מעות
הַיֵּל מין פרי אילן ויש לו ריח טוב וגדל
 בארצות החמים
הוֹל דחיפה. דחיה
הַלֵּב כָּר
 [[**הַלְקָא** טבעת כלי פיתוחי חותם. מקום
 הכנסת בדים לכלי.]]
הַלְבַּת אזהרה. השמר!
הַלֵּכ יגיע. עיף. תש כח
הַלֵּם עדין. עד עתה
הַמָּא כל. הפל
הַמִּישָׂא בכל עת. בכל זמן
הַמִּינָן קיץ. זמן החום
הַמְסִיא שכן
הַמְבִיז קיבוץ ועשית כרי
הַנָּג אופן. תמונה
הַנְדָק גדר שעושין סביב השדות והכרמים
 מערמות עפר לח בלא בנין
הַיִנְקָר מין תבשיל, עושין מחתיכות עיסה
הַנְקוֹת מין עוף ממיני האווז
הַגִּי כן הדבר
הַיֵּג כלום. כלל
הַיִסְד יש
הַתְדָא תיכף. באותו רגע

| 1 |

וּבְרָד ענין עליה. הפעל הזה ישמש רק
 ביוצא, ושרשו **בְרָד** ר"ל הוליד החפץ הזה;

דְרָמוּ רפואה
דְרַם מי שבגדיו מצומדים
דְרוֹן לפנים. חדר
דְרוּקָא נשיא. גובה המס
דִּירְנָק פרסת הבהמה. צפרני העופות
דִּירְסָג דבר בולט יוצא מן השווי
דִיר עיכוב. איחור. בושש
דִירָא חוש הראיה
דְשָׂא השלכה בתוך אויר מוגבל
דוּש בישול במים על האש. בענין אחר
דוּש חליבת הבהמה
דוּש כתף
דְשָׂד מקום מישור. בקעה
דְשׁוּנְד תחיבה. נעיצה
דְשָׂד עָצָר. בענין אחר **דְשָׂד** אחיזת מקום,
 ויכולת כניסת חפץ קטן בתוך גדול. והשם
דְשָׂדָא. ובעתיד יפול ד' השניה והש'
 יתחלף לר'. **מִיְדָרוּם** (אשמור), **מִיְדָרוּ**
 (ישמור) **דָר** (שמור - צווי). ועי' בחלק
 הדקדוק בפעלים ובשמות שסופן ד'

| ה |

הַבָּא אויר. ובדרך השאלה מזה **הַבָּאִי**
 דברים בטלים. דברים פורחים באויר.
 דברי הבאי וגוזמא
הַבּוּ צרה. שתי נשים נשואות לאיש אחד
 ביחוסן זו לזו
הַבְמָר דבר חֶלֶק. שטח שוה
הַבְנֵפ מכתשת של מתכת
הַגִּי חנם
הַזָר (מספר) אָלֶף
הוּזוּם עצים מוכנים להסקה

וּפִיל אפוטרופוס
וּל מורג חרוץ. כלי שדשין בו את התבואה
וּלֵא מקום מושב התרנגולים
וּלֵג עלה אילן. דף הספר
וּלֵס מין אילן סרק
וּלְמִיר מין תבואה ממניי השעורה
וּמוֹכ לימוד. הוראה
וּמֵס נפיחה בבשר
וּמוֹנֵד נשאר נח על מקום גבוה. ושרשו
מוֹנֵד (נשאר נח), ועמש"ל במשפטי אות ו
וּמוֹנֵד עיף. יגע
וּנִי הנחה על מקום גבוה. ושרשו נִי
 (הנחה)
וּיְנִי חוטם. אף
וּנֵג חיתוך. ניתוח
וּסֵדִי ישות כפי הצורך
וּסֵיִית צואה שמצוה המת לפני מותו
וּסֵל זמן האביב בשנה. ושרשו סֵל ר"ל
 שנה. וכשיוסף עליו הַ המורה הגבהה יורה
 כן, ור"ל על השנה, התחלת השנה. אביב.
וּסְדִי בית יד של מלבוש
וּגֵ ענין אסיפה וקבוץ הדברים המפוזרים.
 והשם **וּגֵירָא**. בענין אחר וקרוב **וּגֵ** כתיבה
 והעתקה מספר אל ספר
וּיֵג ברירה. בחירה
וּיְגָא זָרֵת
וּגָא אפרוח העוף. והושאל לשאר קטני
 בע"ח להקטנה
וּגָה ריקוד. ושרשו גָה (קפיצה ממקום
 גבוה למקום נמוך). והשם **וּגָסְדָא**
וּגָק פחד. אימה. זעוה
וּגָר הריסה. היפוך
וּעָדָא עת. זמן

וכשיוסף עליו הַ יורה הולכה על שטח
 גבוה. העלאה. וכמ"ש במשפטי אות ו.
 והצוי **וּבַר**, בחסרון **ד**. והשם **וּבַרְדָא** וכל
 נטיותיו כפעל **בַרְד**
וּגֵי ענין לקיחה. ושרשו גֵי. שהוא ע'
 אחיזה בדבר, וכשיוסף עליו ו יורה
 שאוחזו ומרימו ומגביהו, או הגבהה גופי,
 ד"מ **וּגֵי פִילְחָא אַז סַר כּוֹרְסִי** (קח הכובע
 מעל הספסל). **וּגֵי נוֹנָא** (קח את הלחם).
 או הגבהה רעיוני, ד"מ **זֵן וּגוֹרְדָא** לקח
 אשה, ר"ל שהרימה והגביהה ממצבה.
וּגֵי אַדְבַמְרָא קח מוסרי, שיגביה המוסר
 מעמדתו ויעשה פרי. והשם **וּגוֹרְדָא** ויתר
 הנטיות ראה בחלק הדקדוק
וּדִי הגבהת המשא והכתפה. ושרשן **דִי**
 (תן). וכשיוסף עליו הַ בראש התיבה
 המורה הגבהה, יהא פירושו כן; ר"ל
 הגבהת החפץ שנתנמך מכפי הראוי
 ונתינתנו והעמדתו על מכונו. ובענין אחר
 קרוב לזה **וּדִי** ענין השענה. והשם **וּדְרָא**
וּגָס דיבוק. והשם **וּגָסִירָא**
וּהֵנָא תואנה. תחבולה. ללא אמת
וּזִי שעשוע. שחוק
וּיָזַר האלצה והרבות בקשה והפצרה עד
 גיעול נפש
וּזָנָא תיק שמשימים בו חצים וכדורים
 להלחם
וּיָא תאוה. חפץ. רצון. ופעל עבר **וּיָסַד**
 (רצה תאב), מורכב' מן **וּיָא** ומן **הִיָסַד** (יש)
וּכּוֹרְדָא פגע. פגש
וּכּוֹר פדיון. גאולה
וּכּוֹשָדָא קם. עמד ממקומו
וּפָרְדָא פָתַח (הדלת או החפץ). והצווי **וּפִי**
וּיַפ עול

| ז |

זא הכאה
זו ענין מהירות
זבר מעלה
זיבן נזק. הפסד
זיבא מן צרעת הראש
זובאל פחם
זיבא מין בגד משי מרוקם בחוטי כסף
 וזהב
זבו רע. דבר גרוע. פחות הערך
זיביל זבל. דומן
זיגיל יבלת
זדא גרעון. חסרון
זהמנא חבלי לידה
זוהון לשון
זחלא מרה. ויאמר לפחד עצום **זחלאי מא**
רפד (פי' מררתי הלך) ר"ל נתפחדתי מאוד
זחמת דוחק. צרה
זחר ארס
זוטנא הברכת אילן
זייד תוספת. יתרון
זייתון (פרי עץ) זית
זכם מכה. פצע. צרעת
זלו עלוקה. תולעת מימי מוצץ הדם
זליל אדם שבטבעו להתעורר לבכי מהר
זיל קול דק וערב
זול רצועה (חתיכה ארוכה וקצרה)
זולמת אפלה. עלטה. ובדרך השאלה,
 חמס, עושק **זולם** בנפילת ת
זולק צואת העוף
זימי שדה תבואה
זימיסדו ימות החורף

זקיף מקרה. מאורע
זקייא משקל בערך ג' פונד רוססי
זקף יתום מן האם
זר שורה. סדר
זר רוח. בענין אחר **זר** טווייה. שזירה
זרי ישות על מקום גבוה
זירא (אילן) ערבה
זירא (בדגש הריש) תרנגולת עד שלא
 ילדה
זיר ענין איבוד והריסה
זרא חוט
זרא השמר! פן!
זרא כבש. הצאן בקטנותו
זרא ענין עליה. ויבא רק בעומד. והשם
זרמרא. וכן יאמר לצמיחת הנטיעה,
 לצמיחת השער
זריכ ברח
זרכש הקאה
זרף שלג
זרק ריקוע, ומזה **זרק** עלה נייר שלם
 (בוגין)
זרוש מטר. גשם
זרדו עגלה
זרדי מין עוף ממיני השלו
זשא זריקה על שטח גבוה. ושרש **שא**
 (זריקה). ועמש"ל במשפטי אות ו
זשק שם חיה ממיני הקופים
זשון לישה. גיבול
זשא יער
 [[**זיתק** חדר, בית קטן.]]

זִיר תחת. מְטָה. ומזה למים בלתי נקיים
 זִירָב זִיר־אָב (מים תחתונים)
 זִרב שולחני
 זִירָג משכיל. מהר לשמוע
 זִרָד מראה ירוק כרכומי, זהבי
 זִרָדָא מין שרש נאכל חי ומבושל
 זִרָר מין עשב ודומה לשבולת התבואה
 זִרין יללה. בכיה

| ח |

חֲבָז ברכה. מקוה מים
 חֲבֵס תאוה. חמדה
 חֲבֹג תבלין לקדירה
 חֲז שמחה. דבר שהלב נהנה ממנו
 חֲזֹר מוכן. מזומן
 חֲיָף חמלה. בענין אחר וקרוב חֲיָף מגינת
 לב על איזה ענין שנעשה הפך רצונו
 חֲיָבֵן חיה
 חֲיָרוֹ דבר נאה ומתקבל מאוד שהכל
 חומדין אותו
 חֲיָת חצר שלפני הבתים
 חֲפ סיד
 חֲפִים (שם התואר) רופא
 חֲפִים מושל. שוטר
 חֲוֹכֵם חוק. גזירה
 חֲל ענין רכיכות וכתישה. המחה בנוזלים
 חֲלָבָא מין מרקחת
 חֲלָבָא גירוי. שסוי
 חֲלָבָא מין עשב ריחני ועז הטעם
 חֲלָל מותר. כשר ומתוקן
 חֲלִלָא מרמה. ערמה

זִמְסָר כלה ביחוסה לחמותה
 זִן אשה
 זִין אוכף. עץ שעל המרדעת
 זִני ירך
 זִנָג צעד. פציעה. וכן, הרצועות התלויות
 מצדי המרדעת מזה ומזה, להניח בהם
 הרוכב את רגליו, נקרא זִנָגוּ
 זִנְגִילָא זוג. פעמון
 זִנְדָא לידה
 זִנְדָא חי
 זִינְדֵן סדן. הברזל העב שעליו עושה הנפח
 מלאכתו
 זִנְבִיל מין כלי מקלעת העשוי מקליפת עץ
 או גמי
 זִנְגִיל שלשלת
 זִנְגִיל מין שורש של צמח בשמי.
 זנגבילא
 זִעָרוֹר מין פרי אילן יערי
 זִעָפְרוֹ כרכום
 זִועָבָא רוח סערה
 זִעִיף אדם חלש. ידוע חולי או עצב
 מתגבורת מרה שחורה
 זִפְרוֹ מְטָה
 זִפְת זפת
 זִיקָב בר אווזא
 זִוקָאל מין פרי אילן חמוץ ואדום
 זִק מין דומם שצובעין בו צבע שחור,
 הנקרא בל' משנה קנקנתום, וקרוב לזה
 ביוני, ובערבי אל זאג. ונקח למלאכת
 הדיו
 זִר חוטי כסף או זהב. וכשיוסף עליו גִר
 יורה תואר. ר"ל זִרָג צורף
 זִור גבורה. חוזק. אימוץ הלב

חֵיד עין שמבטה בלתי שוה בתולדה
 חֵרם חדר. בית קטן
 חֵרום אסור
 חוֹרס סרחון. באשה
 חֵריס אוהב בטבעו לעשות מלאכה א' או
 לאכול דבר א' ועושהו או אוכלו תדיר
 חוֹרמת כבוד. יקר
 חוֹרש קצף. עברה
 חש טיט. חמר
 חֶשא הכחשה. עדות שקר
 חֶשד מספר ח'
 חֶשדד מספר פ'
 חת בִּרְכָה שלפני המעין

| ט |

טָגן מאוס. דבר שנפשו של אדם קצה בו
 טִי סיח הסוס
 טֵלֵטא מקום צל. מחסה מזרם וממטר.
 מקום צנוע
 טול מיאון
 טָמר גידי החי. ובדרך השאלה יאמר גם
 לקוים שבתוך הדומם
 טָמבור מין כלי זמר ממיני התוף
 טָמקא מכס של המלך
 טוּגי משתה בעלמא. סעודת מרעים
 טֵנא בן בקר משיגמל מחלב עד ג' שנים
 טֵן ידיעה. והפעל טֵנוסד ר"ל יָדע
 טָמסא רצועה
 טַענא הבאת טענה ופתחון פה. תוכחה
 טַעם טעם
 טָק טיגון. ובדרך השאלה יאמר לכאב
 עצום

חילולות מין חולי אש, מסוכן
 חֵלמל מין עשב וכן נקרא בערבי
 חֵלים התוך מין מתכת הנוח להתיכו על
 סדקי ושברי כלים עד שידבקו השברי'
 ויסתמו הנקבים. בענין אחר חֵלים מי
 בישול אורז עד שקצתם נתעבו המים
 חֵלקא טבעת. כל דבר עגול וחלול כמין
 טבעת
 חוֹלק גרון. פי הקנה. טבעת הגדולה
 חֵילת מגפה
 חום חם
 חמום בית המרחץ
 [[חֵמבז שותף, חבר.]]
 חֵמל ערירי. בלא זרע
 חֵממל סבל. נושא משאות
 חֵיני מין עשב שצובעין בו אדום
 [[חֵן בהשמטות]]
 חֵסול לידה. יציאה לאור עולם
 חֵסיל מחצלת. יריעה קלועה מקנים או
 גמי
 חֵיסב חשבון
 חֵסר חצר שלפני הבית
 חֵסרת חולי התאורה לראות איזה דבר.
 געגוע
 חֵגא עץ שיש לו שני ראשים ומשקיעין
 אותו בארץ להניח עליו קורה. כזה י
 חֵגת צורך. והושאל ליציאת חוץ לנקבים
 חֵגלמת הקזה בקרן
 חֵפד מספר שבעה
 חֵפדד מספר שבעים
 חֵפדוש מין מתכת
 חֵפדפא כלי נחושת שנותנין בו מים ליטול
 הידים

יִמֵן מין מכת נפיחה בגרון
 יִמִיש פרי (עץ או אדמה)
 יָן צד
 יִסִיר שביה
 יִסִיב רחים
 יִס אבלות
 יִעֲנִי מלה והוראתו כמו: רוצה לומר (וכמו
 הוראת אֲעֲנִי בערבי)
 יִפְּוֹנְגִי מין בגד לבדי, שלובשין אותו
 הולכי דרכים מעל בגדיהם, להגן עליהם
 מן המטר
 יִקִי צר. אויב
 יִקְנִי מין תבשיל מן בשר
 יִקֹות מין אבן טובה
 יִרְק שם כללי לכלי זיין
 יִר זכרון
 יִוֶרת נחלה. ירושה
 יִשֶב ענין מנוחה וישוב הדעת
 יִשְמֵא מין מקלעת שעושין מחוטי כסף
 ומשי שזורין יחד
 יִתִים יתום
 יִתַק גדרות צאן

| כ |

כָב חלום. שינה. אמנם כשירצה לעשות
 פעל מן השינה ישתנה הב' לס', ד"מ תישן
 = כִיס. ישן = כִיסְרִי. אישן = מִיכֹסוֹם
 כָבֶנד מלת הקנין של איזה דבר. בעל
 (השור בעל הבור)
 כֹבֶשֵא אשכול. שבולת התבואה
 כֹב טוב

טָרוֹן קצירת התבואה והעשבים
 טָרט מקום שער שנמרט
 טָרִיי מין בגד משי
 טִירָא כעס. מיאון. פירוד מהחבורה
 טוֶרְנָא מין עוף מדברי ממין האווז. בענין
 אחר טוֶרְנָא מין בגד משי
 טָרְבִי מין מנעל
 טָשֶד עריבה. כלי גדול ועגול של עץ או
 מתכת שכובסין בו הבגדים ורוחצין בו
 הגוף

| ז |

יֵא מלה כטעם או בעברי
 יו הוא
 יֵבֵן סעודה מן לחם בלא לפתן
 יֵבֶר עֲגֶלַת בקר
 יֵד נכרי. זר
 יֵהֶר מרדעת של סוס
 יֵהו מלת הקריאה והבקשה. ומזה קריאת
 הדרוישים הנזירים בפתחי הבתים
 וברחובות בעד אגורה או פת לחם
 יֵזֹק חמלה. חנינה
 יֵח בושה. כלימה
 יֵפִי (מספר) אחד
 יֵפֹלָאי מין מלבוש אשה שלובשות ממעל
 לבגדיהן
 יֵכָא שפת הבגד. בית צואר הבגד
 יֵכָא רקיק. אספוג
 יֵל שערות שבצואר הסוס
 יֵלְמָא קרע שבצדדי המלבוש מזה ומזה
 יֵם מספוא. יבל

כָּאִיא ביצת העוף. וביצת הזכר מן הבהמה והחיה.
כֵּיִיה רחת. מרא (של עץ)
כּוֹכֵא <?>
כֶּפּ עֶפֶר
כְּפִיסְדֵר אפר
כָּלוּ אחי האם ביחוסו לבן אחותו
כְּלַבַּת פנוי
כּוֹל <קווארץ, בדולח־ההרים>
כּוֹלֵם ריר הזב מן הנחירים
כִּילֵס ענין הצלה והמלטה
כִּילִיכ מלתעות חזיר היער
כּוֹלַת פסולת ושמרים
כְּלֶק המון עם
כָּל שומא. נקודה שחורה או בהרת בעור האדם, או בפירות
כָּלִי מין מצע ושמיכה ארוג מצבעים שונים
כְּלֶף בן זכר
כָּלִיס כלו. כליל
כְּמִזָּא פרי אדמה, וברוסי דעני
כְּמִי עיסה
כְּמִירָא שאור
כְּמוֹש נח מזעף. דומס. שותק
כּוֹם חבית של חרס
כּוֹמוֹנָא ענין דמיון דבר מה לחבירו
כּוֹמֵר אחרי השכרות כשפג יינו מעליו
כָּם דבר שלא נתבשל כל צרכו
כְּנֵד שחוק
כָּאן שם ממשלה ושררה, וקטן ממלך.
כָּאֲשֵׁתוּ נקראת **כָּאֲנוֹם**
כּוֹן דם
כּוֹנֵד לימוד

כָּבֵר ער. יקיצה מן השינה. בענין אחר וקרוב **כָּבֵר** ידיעה. שמועה
כּוּג חזיר
כּוּגֵר רגילות. חינוך
כּוּגִיל פרי יערי הדומה לאגסים
כּוּד עצם הדבר. ומזה הבורא יתברך שמו נקרא **כּוּדָא**
כְּהַר אחות
כְּהַ שאל. אָהוּב. ובשם ובעבר ישתנה ה' לס' על המבטא; יאמר **כְּסָדָא** (שאלה. אהבה); ת' כהדא **כְּסָד** (שאל. אהב); ת' **כְּהַד** ועי' בחלק הדקדוק.
כְּזֵ מין חיה שעורו נאה, והוא שקורין אותו <...>
כְּזִירִי רוח צפונית. צד צפוני. בענין אחר
כְּזִירִי מין ממיני ענבים
כְּזִינָא אוצר. מטמון
כִּיז נאד. חמת
כְּטָא חטא בשוגג. בענין אחר **כְּטָא נַפְל**. העובר שמפלת האשה קודם זמנו
כְּזִמוּן שידוכין
כְּלִ מחשבה. סברא
כְּלִי איזה סכום. לא מעט
כְּיִמָּא אוהל
כְּיָ רוק היוצא בכח מן הגרון
כִּיר ענין הנאה
כִּיֵּר מין ממיני הקשואים הנקראים בל' אשכנז (גורקען). ויש מין קשואים מרים מאוד וקטנים והם וכאשר יגע בהם איזה דבר יפקעו ויפול זרעם מהם. ונקראים
כִּיֵּר סִגִּי ר"ל כייר הכלב. ונ"ל שהוא הנק' בערבי קט"א א"ל חמר. ובלשון משנה (אהלות ח) ירקות החמור ועי' ערוך ע' ירק ב

כוּרְג שם שק פתוח מאמצעיתו ליתן המשאוי בשני צדדיו. והוא הנקרא בערבי אלכרג

כוּרָא עש האוכל בגדי צמר

כוּרְמָב שם פרי אילן - תמר

כוּרְרָא קנין

כוּרְג הוצאה. מס

כוּרוּס שם עוף ביתי - תרנגול

כוּר חולה סמוך למיתה. גוסס. בענין אחר **כוּר** איד העולה מן הארץ

כוּרְתוּם דבר נוסף מן העור והבשר היוצא מעור צואר החי כמו לפילים ולעופות הנק' אינדוק

כוּר חריץ. ובענין אחר קרוב **כוּר** מקום זריעת האורז, כי נצרך לחריצים של מים הרבה יותר משאר תבואות

כוּרְלוּ ספיח. תבואה הנצמחת מעצמה בשנה שניה מגרגירים שנפלו בשעת הקציר שנה העברה

כוּרְית השלמה וגמירא

כוּשִׁיל מין תבשיל שעושין מקמח טגון בשמן ואח"כ מחליטין אותו במים רותחים

כוּש יפה. נחמד

כוּשְכֵש מין ממיני הזרעים הנקרא גם כן בערבי כשכש, ובלשון משנה פרגין (שביעית פ"ב). והשרף היוצא ממנו יועיל לרפואה וקורין אותו **תִּירְיָב**

כוּשָג יבש

כוּש חרישה

כת כתב. ומזה שם התואר **כתת** לבלר. סופר. בענין אחר **כת** הקזת דם. ונע"פ **זָא** (הכאה)

כוּיַב קרירות

כוּיַא <כוּיַב (תרופה?)>

כוּיַא בית

כוּנְגַר חרב פיפיות קצר וראשו חד

כוּנְדְגוּ איש המיועד להזמין הקרואים לסעודה

כוּס טובה. רפואה

כוּסְדָא דבר נוזלי ששב להיות עב. ובדרך השאלה לגופים מוצקים נפרדים ותכופים זה אצל זה; כמו **כוּסְדָא וּיְשָא** (יער עב) ר"ל יער שעציו מרובים ותכופים מאוד. בענין אחר וקרוב **כוּסְדָא** אבר שנצמתו גידיו עד שאינו יכול להניעו חפשי

כוּסוּר חמות ביחוסם לחתנם ולכלתם

כוּסִיַת טבע האדם

כוּיַת דאגה. אנינות

כוּיַת תרדמה

כוּר חמור

כוּרָא גדיש. חמר

כוּרַת חרש עצים

כוּרַג מין תנור שאופין בו לחם

כוּרַב ענין חורבן והריסה

כוּרְגוּש מין חי הנקרא ארנבת. ופתרון המלות **כוּרְגוּש** אוזן-חמור

כוּרִי ארץ. אדמה

כוּרְד חולין. בזיון

כוּר ענין חכוך וגרוד בכלי או בצפורן. ומזה החולי החיכוך **כוּרוּש**

כוּרְנוּג פרי אילן חרובין

כוּרְד שבירה

כוּרְד אכילה

כוּרְס [שם חית יער]. דוב

כוּרְם ענין גילה. שמחה יתירה

כּוֹיָא אשפה
כְּפּוֹל נוצות ארוכות שבקדקד איזה מין עופות. וכן מה שמקיפין פאת הראש ומניחין שערות ארוכות באמצע הראש
כָּפ תולעת שבעצים יבשים
כּוֹכ בן. בענין אחר וקרוב **כּוֹכ** שרש האילן או העשב
כְּפִלּוּג עוף מדברי מעין תרנגולתא דאגמא
כְּלָא גדול. **כְּלָא בְּבָא** אב האב. **כְּלָא דְדָאִי** אם האם
כְּלָלָא עצם הגלגלת. קדקד. ובדרך השאלה, מי שמדבר גדלות יותר מערכו
כְּלָם מין ירק
כָּל דבר שלא נתבשל כל צרכו
כְּיִלְגָא מין כירה ששופתין בו קדירה
כְּיִלְגָא פת גדול מצויר ומתובל. גלוסקא
כְּיִלַח כובע
כְּיִלָא מדת היבש לערך <...>
כְּיִלְבָא חררה שאופין אותו תחת רמץ חם
כּוֹל דברים קטנים, גופים נפרדים מקובצים זה על זה
כְּלַבְתִּי צבת. מלקחים
כָּל זכר הבופלו
כּוֹלִי מין כלי קלוע מענפי אילנות ושבטים
כְּיִלְנָדוּ שרף האילן
כְּלָךְ אגודת חוטי מטוה
כְּיִלִית מפתח
כָּם מעט. חסר. בענין אחר **כָּם** צד. צלע
כְּמַר מתנים. אחורי גבי בע"ח. מזה **כְּמַר**, חגורה מקושטת בזהב וכסף שחוגרות הנשים במתניהן
כְּמַי? איזה?
כְּמוֹ קשת [המורה בו חצים. והנראה בשמים]

כְּתָמִי מין פרח עשבי, בענין אחר **כְּתָמִי** מין ממיני הענבים
כְּתָר בלתי השגה אל המטרה, כטעם **חטא** בעברי כמו קולע אל השערה ולא יחטיא (שופטים)
כְּתוּר עבור. למען
כּוֹתָא רגילות וחינוך

כ |

כּו ענין הכאה. ובעבר ובשם יבא בתוספת **כּוּד**. הכה **כּוּפְדָא**. הכאה **כּוּפְדָא**
כְּבִין כתובה. התחיבות האיש לאשתו
כְּבָב בשר צלי. ובדרך השאלה, לצער גדול
כְּבַר מין ירק חריף ממיני הבצלים
כְּבַל מין מלבוש עליון מעור כבשים
כְּבַתָר [שם עוף]. יונה
כְּבוּ מראה ירוק. תכלתי. בענין אחר - **כְּבוּ** מין ירק הנק' בלה"ק חזרת ובלשון <...>
כְּבָשׁ מין מנעל
כְּבָרַפ קשה. מוצק. אינו נוח להתמעך
כְּהִיל ענין עצלות
כּוּהִנָא דבר ישן ובלוי
כְּהַרְבָּא <חוליות של אלמוגים, ענק לצואר>
כּוּזָא קיתון. כלי שנותנין בו מים לנטילת ידים ולשתיה ויין
כּוּז קרום שעל המכה
כְּזָב אכזר
כְּי? מתי? בענין אחר **כְּי** אבר שנצמתו גדיו. בשר המת שבחי
כְּיָךְ ענין שחוק ושמחה ומשתה

כְּסִיבִי ממון	כּוּמּוֹר פָּחַם קר
כְּסָכְס עצים ארוכים שיש באמצעיתן בליטה לעמוד עליהן ולילך בהם בטיט. או לרקד בהם בימי שמחה	כְּמַל דבר שלם. חכמה
כְּלוֹב פטיש	כְּמַרָא עפר ירוק ממראה חלמון ביצה. וצובעין בו הכתלים
כְּלָל מי שיש לו חטטין בראשו	כּוּמַג עזר
כְּגָר כמין עיפוש שעל האבנים ומקום בור הנראה כעין צמח. ובדרך השאלה, דבר נוסף על עצם ולא יצלח למאומה	כּוּמָא צריף. בית שפל בלי חלון ובלי דלת בפתחו
כְּגַל כלב נקבה. ובדרך השאלה, חנף. מחרחר ריב	כְּנָתָא חלב שבין מעיים הדקים המונחים בעוגל
כּוּג נסיעה	כְּנָדוּ כלי גדול שמשמין בו תבואה
כּוּגָא רחוב. מבוּי	כְּנָד הפשטת העור מבע"ח. ובדרך השאלה, הפשטת הבגדים
כּוּפָל כדורי. דבר שראשו עגול	כָּן מפתן. אסקופה
כָּף תוך היד. תחתית הרגל. בענין אחר כָּף קצף שעל פני המים. אבעבועות שמעלה מים רותחים	כְּנָגְלוּש פת הנופל. בענין אחר כְּנָגְלוּש מין עשב
כְּפָדָר חיה טורפת	כּוּנַג מרזב, צנור של חרס
כּוּף כיס התפור במלבוש	כּוּנַג זוית. פנה
כּוּפְלַת טף. בני הבית	כּוּנְגוּת <שומשום>. ממתק העשוי מדבש ושומשום <
כּוּפָד חולי החזה והריאה	כְּנָדָא אגם מים
כְּפִין תכריכי המת	כִּין כעס. נטירת איבה
כְּפַכ סובין. פסולת הקמח	כִּינָר כנף הבגד
כְּפַל אחורי האדם והבהמה	כּוּנָד קרוב
כּוּפַכ כלב זקן	כְּנָא כמין עפרוריות ואבק לבן שבין שערות הבע"ח
כּוּפ גלל הבהמה ובפרט כשיבשוהו להסקה	כּוּנְתַב אדם שאינו שלם בדעתו. מבוהל
כְּקָז נייר. אגרת	כְּסוּ מין שרץ. חומט
כְּרָא חמאה	כְּסַג חתיכה. [ד"מ, חתיכת בגד. חתיכת ארץ. חתיכת קרש]
כְּרָא [בדגש הריש]. עיפוש	כְּסִיא כיס
כְּרַפּוּג לְבָנָה	כְּסִינִי מין עשב מר
כְּרַת פעם	כּוּסָא מי שזקנו קצר ודק
כְּרַבּוּז [מין ירק הנאכל חי וכבוש]. כרפס	כְּס איש זר שאינו מבני הבית

כְּשָׂכִי הַלּוֹאִי. לוֹ
 כְּתָן פֶּשֶׁתָן
 כּוֹת קַהֵּה. בַּלְתִּי חַד
 כּוֹתוֹכַ גְּזַע. עֵץ עַב
 כּוֹתֶכָּה כַּאֲהָ רַבָּה
 כּוֹתַח קֶצֶר הָאָרֶץ
 כּוֹת כִּיּוּץ וְגִידוּם

| ל |

לְבַר עוֹגֵן בְּרִזַּל שִׁמְשָׁלִיכָה בְּמִים לַעֲצוֹר עַל
 יָדָה אֶת הַסְּפִינָה מֵהַלּוֹכָה
 לְבוֹת גֶּרֶף שֶׁל חֶרֶס שִׁמְשִׁימִין בַּתּוֹךְ
 עֵרִיסַת הַתִּינוֹק שִׁישְׁתִּין בַּתּוֹכּוֹ וְלֹא יִטְנַפּוּ
 הַכֶּסֶתוֹת
 לְבַבְּאִי! הַנְּנִי!
 לּוֹבְיָא מִן קֶטְנִית מִמִּינֵי הַפּוֹל
 לּוֹב פִּיתוּי. תַּחְבּוּלָה וּמֶרְמָה
 לְבָא תַחֲנוּן וּבִקְשָׁה
 לְבָ שֶׁפָּה. בַּעֲנִין אַחַר לְבָ פְּרוּץ. פְּרוּעַ.
 מְגוּלָה
 לְבֶשׁ לַחֵם מִצָּה הַנֶּאֱפָה עַל גְּבִי כְּלֵי הַנֶּקֶץ
 סָג
 לְבָקָא דְבַר מְגוּנָה. נוֹגַע בְּכַבּוּד הַנְּדַבֵּר בּוֹ
 לָגֵן סַפְלָה. אֵגֵן
 לּוּגִי בִיצָה מוֹזֶרֶת
 לּוּגְנָדָא גּוּמֵץ שִׁמְבִּרִיכִין בַּתּוֹכּוֹ הַגִּפְנִים
 לּוּגָא עֵנֶף. סַעִיף הָאֵילָן
 לּוּגוּ מַטְלִית
 לְהַבַּת לַהֲבַת. שְׁלֵהֲבַת
 לְזַת טַעַם
 לְחַמָּא טִיט רֶךְ. רֶקֶק

כָּר [בְּדָגֶשׁ הַרְי'] חֶרֶשׁ שְׁאִינוּ שׁוּמַע
 כָּרָג תִּרְנַגּוּלַת. וַיֵּשׁ לָהּ שְׁלֹשׁ שְׁמוֹת בְּשִׁלְשָׁה
 זְמַנֵּיהּ: כִּשְׁהִיא אֶפְרוּחַ וְגָא, נִתְגַּדְלָה עַד
 שֶׁלֹּא יִלְדָה וַיִּרְא, יִלְדָה כָּרָג
 כָּר מִלְאכָה. פְּעוּלָה
 כָּרְדָא סָכִין
 כָּרְסָדִי שֵׁם כְּלָלִי לְכָל הַכְּלִים
 כּוֹרֶם תּוֹלַעַת
 כּוֹרָא זֶרַע דְּגִים
 כּוֹרָף תּוֹעֵבָה. דְּבַר מֵאוּס
 כּוֹרְפָא כֶּבֶשׂ
 כּוֹרְסִי כֶּסֶא. סַפְסַל
 כִּירוֹ דַּלְעַת. קֶרָא
 כִּירְשֵׁן <גִּיר; קֶרְטוֹן>
 כִּירְכָבוֹ עֵשֶׁב
 כּוֹרְפִי גֶשֶׁר
 כָּרָג דְּבַר נֶקֶפָא אוֹ מוֹצֵק שְׁנוּחַ לַהֲתַפְרֵד
 וְלַהֲתַפְרֵק
 כִּירָא שְׁכִירוֹת
 כִּירִישׁ חוּט הַעֲשׂוּי מִבְּנֵי מַעִים
 כּוֹר עֵרֶן
 כּוֹרָא אֶסִיפָה. קִיבוּץ
 כָּרוּשׁ דְּבַר שְׁנַתְחַמֵץ יוֹתֵר מִדָּאִי. וּבַדְרֵךְ
 הַשְּׂאֵלָה, בַּתּוֹלָה שְׁנַתְבַּגְּרָה וְלֹא נִשְׂאֵת
 כֶּשׁ עֲנִין מִשִּׁיכָה וְגִרְיָפָה
 כֶּשֶׂא חִיק
 כֶּשֶׂד נְטַע. זֶרַע. וְהַשֵּׁם כֶּשֶׂדָא
 כּוּשָׁד הַמִּית. הַרְג. שַׁחַט. וּבִצּוּי וּבַעֲתִיד
 יִפּוֹל דַּ וַיֹּאמֶר כּוּשׁ (הַרוּג. שַׁחוּט). מִיכּוּשׁוֹ
 (יִשַׁחוּט. יַהֲרוּג)
 כּוּשָׁדִי אֲבַנְט. חַגוּרָה
 כִּישְׁמִישׁ עֲנָבִים צְמוּקִים
 כִּישְׁנִישׁ מִן יֶרֶק הַנֶּאֱכָל חֵי וּמִבוּשֶׁל

לוקת השתנות לשון אחד ממדינה למדינה
לוקן עמוק
לקלק מלגלג. מפטפט. דובר דברים רקים
לרבא מכה
לרז רטט. רעש. זועה
לש פגר
לתא עדר. מקנה
לת דלת. בענין אחר וקרוב **לת** שומן
 שבדלתי בטני העופות
לותי אחיזת עינים. ובדרך השאלה מעשה
 פחזות וריקות
לות ערום בלא לבוש

| מ |

מה אני
מואגא נוה. מושב האדם
מבעל בטחון. ונע"פ **בסדא** (אסירה.
 סגירה). יאמר **מבעל בסד** במקום בטח
 פועל עבר. ור"ל אסר וקשר וחזק בטחונו
מגז זבוב
מידועי מתנגד. בעל דין. מן **דועא** (ע"ל
 ערכו)
מה חדש
מהי דג
מהר <הכנסה לחופה. טקס נישואין. טקס
 של חופה וקידושין>
מוהור חותם. חתימת יד
מוהרא עגולי זכוכית בתמונות שונות
 צבועות שעושין הנשים מהם מחרוזות
 ותולין אותן בצואריהן לתכשיט

ליחא עכור
ליחיף בגד שמתכסין בו כששוכבים
לייק דבר הגון
לפ ערוגה
לפא כתם
לוכות גדיש קטן
לל אלם שאינו מדבר. בענין אחר **לל** מים
 פושרים
ללא אחי האב ביחוסו לבן אחיו
ליל צבע ניל ומזה רקק שהוא בצבע הזה
למבא קש
לנג חגר, פסח. בענין אחר וקרוב **לנג**
 פסיעה
לנגרי טנא של נחשת
ליס ע' לחיכה
לוס ע' דקירה. ונע"פ די (תן). יאמר **לוס**
 די ר"ל דקור
לעא פה הבע"ח
לעזא רגע. זמן קצר
לפא תוך הפרי שיש לו קליפה קשה כמו
 אגוזים ושקדים
לפור גלי הים
לפ לקיקת הכלב או הבע"ח הדומים לו
לג מיאון
לוגו <?>
לקא כף שאוכלין בה
לקר דבר כחוש
לקם כנוי
לקום מתג של ברזל
לוקמא אכילה. מלוא צד אחד של פה
לוק חרס
לוקותי תבואה שהתחילה להתבכר
 ומרוככת עדין

מְכַלֵּס על כל פנים. כיצד שיהיה. בין כך
 ובין כך
מְכַבֵּר מין בגד מילת
מְכֹלֵא מיאוס. גיעול נפש
מְלַחֵם רטיה. מזור רך נפשט על בגד צר
 ומשימין אותו על המכה
מְלַעֵוִם מין נחש
מָל ממון. פרגמטיא. בענין אחר **מָל** סיכה
 בשמן
מְלוּל דאגה. עצב
מְלֵט טיט חוצות
מְלִיח ארבה. חגב
מְלַכְוִיָא חולי השגעון (מילאנכאליא)
מִיל קו שוה. פתילה שעושין לשומה בנקב
 המכה. בענין אחר **מִיל** מי בישול תבואה
 וקטניות
מוּלַךְ פסולת השעוה
מִמו אשה מילדת
מוֹם שעוה
מוּמִיָא <סוג של עטרן מינרלי>
מְנַת מטבע
מְנַג לבנה. ירח
מְנַקֵּל כלי שנותנין בתוכו אש לחמם
 הבית. ויש מין שמבשלים עליו ג"כ
מִן משקל לערך עשרים פונד רוסי
מְנַדָּב חטוורת. דבשת
מְנַגֵּר יתר. חבל דק
מְנַזֵּל לינה
מְנַנָּא מכבש
מוֹנוֹכ מֶלַח
מוֹנְדוֹשֶׁק שם כללי לעופות קטנים
מִינָא מין כלי חרס קטן כמין כוּזָא
 שנותנין בו יין

מִיהֶמו אורח. עובר דרך
מוֹהֶבֶת דברי ריצוי וחיבה וכיבוד
מִיהֶתֶר שומר ארוות הסוסים
מִזָּא טעם. מתיקות
מוֹזִי איש הפכפך, בלתי שלם בדעת
מָזו עפץ. פרי אילן שעושין ממנו דיו
מִזָּא בשר שלמעלה מהצלעות לצד השדרה
מִזְרָא גבול. בענין אחר **מִזְרָא** מין עשב
מִזְנָדָא מקח ומחיר המסחר. שער שבשוק
מִזְג מזג
מְחַל גליל. מחוז
מְחַס פוזמקאות מעור עז מעובד
מְחָרוֹם ערירי. אין לו בנים
מְחַתֵּל מתאחר. משתאה. צופה לדעת
 אחרית דבר
מִיחַנְפִי חנף. והשם **מִיחַנְפִי**
מִיט <?>
מִיָא חלב נקפא הנמצא בקיבת הכבשים
 שבו מקפיאים החלב לגבינה ובדרך
 השאלה כל דבר המקפיא או המעמיד.
 קרן הפרגמטיא. בענין אחר וקרוב **מִיָא**
 לב העץ או הקנה או העשב הקלחי
מִיָמו [חיה יערי]
מִיָדו מישור. בקעה
מִיָל הטיה לצדדין
מוֹי שָׁעַר
מִיָנָא גפן
מִיָרו נקבת הסוס
מִיָת גוף המת
מוֹךְ מוח שבראש
מִיָךְ יתד. מסמר קטן.
מִיָכָג עץ בשמי כמין יתדות קטנים,
 שבערבי קר"נפֹול

מְעֵטָן מקור. מוצא המתכות או שאר דברים היוצאים מן הארץ	מִינְגִּיב מכשף
מְגֵלוֹס הסיבה. ועד מתיעצים	מִינְת תחנון. בקשה
מוֹגֹר חריכת שער וצמר	מוֹנֵד נשאר
מִיגָא עפעף עין. בענין אחר מִיגָא כוס זכוכית	מִנְב דבר מתוק. פרי חשוב
מוֹגֵפ פרעוש	מִנְגֵל חרמש. מגל
מוֹגִינָא נמלה	מִינְגֵלָא אמצע. תוך
מְגֵל שהות	מִסְכָּן מקום תחנות. משכן
מְפִדֵל חשוקי חוטי מתכת	מִסְכָּרָא שחוק. שעשוע
מוֹפֵד חנם. בלא מחיר	מִסְט חֵלב חמוץ נקפה
מְקָבול עצב. דאגה	מִסְלַחַת עצה
מוֹקָרָא מערה	מוֹס נחשת
מוֹקָדָר רשות. הרחמנא	מִיסְמָר מסמר
מוֹקָג מלקט. צבת קטנה	מִיסְמָבָא פיטום הבע"ח
מְקָרָף מין מתכת	מִיסְקָל מִשְׁקָל
מָר נחש	מוֹסְלָא כר שמשימין תחת התינוק בעריסתו
מְרָמוֹשָג מין נחש הולך על ארבע	מוֹסְלַת ממשלה. שולטנות
מְרָד איש. ובדרך השאלה, גבור. גדול במשפחתו	מִסָּא אבן משחזת
מְרָג מות	מִסָּב דת. אמונה
מְרָפְמוֹת מלאך המות	מִסָּל מִשָּׁל
מְרָגָאן <אלמוג. מחרוזת>	מִסְדִּיכִי מין שרף הנוטף מעץ ידוע, וכן נקרא קרוב לזה ביוני וברומי
מְרָמָר אבן שיש. בענין אחר מְרָמָר מין עשב ריחני	מִסְטָר עץ ישר שמסרטטין על ידו הסופרים והאומנים קוים ישרים
מְרָפָם דיו. צבע שחור	מִסְרָף הנאה
מְרָגוֹמֵפ עדשה	מְעַר מין תבואה
מורָק עוף	מְעָגוֹן <סס-מרפא מחזק ומרענן המורכב מרכיבים שונים. מאכל טעים>
מורָד מת. והשם מורָדָא וע"ל במשפטי השמות והפעלים שסופן ד	מְעָלומָא טנא של מתכת
מורָוארִי מין אבן יקרה	מְעָלוֹם ידוע. בעליל
מורָד חפץ	מְעָלומָא יום שלפני החג או התענית
מִירְסַע <משובץ (באבני-חן, זהב וכו')>	מְעָמְלָא נשך. רבית
	מוֹעָגוֹן מופת. דבר יוצא מחוק הטבע

נובא זמן. עידן
נובת אגודות משי שלא נטוה
נבא גת שדורכין בו ענבים
נבא נכד
נבט מספר תשעים
נבל מין
נבחיירי כפרים הסמוכים לעיר ומספיקים
 לה תבואה וכו'
נג מלתעות. שנים הרחבים
נוג חדש
ניגה שמירה. ונע"פ **דשד** (עצר, שמר),
 יאמר **ניגה דשד** במקום שמר. ור"ל עצר
 ושמר את השמירה מבלי שיתפסד
נוה מספר תשעה
נוהר חולי תאווה לראות פני אהובו. בענין
 אחר **נוהר** מין טנא של נחשת
נזו חולדה
נזוג דק. רקיק. וכשיוסף עליו **מנד**, יורה
 תואר **נזושמנד** דק המזג. מעונג
נזניפ קרוב
נז געגוע. גאווה. בענין אחר **נז** מין עשב
 שצובעין בו צבע כרכומי
ניזא חנית. רומח
נחשביל טירוף. מהומה
נחס אדם שידו רעה לאחרים
נטן אינו יודע. כסיל. בער
ני מין קנה
נוכשל העלאת גרה
נכו צפורן
נכות מין קטנית
נכג צורה [בחי ובלתי חי]
נכיר מקנה בקר
נכונא חלאת הבהמה מנחיריו

מירס ירושה. נחלה
מור רמה. תולעים קטנים המתהוים
 מדבר נבאש ונעפש
מורי <תות שדה>
מורטל טמא. מאוס. תועבה
מורא רמץ. אפר חס
מורבא מין מרקחת
מרג שדה שהשקהו לגדל עשב לבהמה
מורס צער. יסורין. עבודת פרך
מרביגא מין עוף קטן
משורת עצה
משא מלקחים. מרדא שרודין בו פת מן
 התנור
משקל לפיד. כלי כמין קערה של מתכת
 ונותנין בו בלואי בגדים ונפט והוא דולק
 בלהב גדול ומשימין אותו על עץ ארוך
 להאיר למרחוק
מושד אגרוף. חפנים. מלא היד. ומזה
מושדא פירות כתושים והדוקים בתבנית
 פס יד
מושגול קשר אמיץ
מושג עכבר
מושמוש פרי עץ הנקרא <...>
מישין עור צאן מעובד
מושר מגרה. משור
מוש פרי עץ
מש מין דג
מתלב חפץ. מטרת השואל והמבקש

| נ |

נאימיד יאוש
נבת מין צוקער

נְפֵת שֶׁמֶן הַנֶּפֶט. [היוצא מבין הסלעים, וממעמקי אדמה, ויש לו ריח רע, ומשתמשין בו להדלקת הנר.]	נְכֵא גְרוֹן הַבַּע"ח
נְפֵקָא מְזוּן. פֶּרְנֶסָה	נֹכַר מִשְׁרַת. עֶבֶד
נְפֵס נֶפֶשׁ. נְשִׁימָה. כַּח הַמֵּתָאוּה	נִיכְרָא נְהַר. נַחַל
נְפִי טְבוּר. שֶׁר	נִכּוּם פֶּתָאוּם
נִיכְרִי קַלְלָה	נִיכ טוֹב
נִפִיר מִין חֲצוּצְרָה, שְׁתוּקְעִין בּוֹ בַּמִּלְחָמָה	נִלָּא קֵן הַעוּף וְחַפִּירוֹת הַחַיּוֹת. בַּעֲנִין אַחַר
נִוְקָרָא כֶּסֶף	נִלָּא נֶאֱקָה. שׁוּעָה
נִקּוּז שֶׁרֶף הָאֵילָן	נִמַּר לְבַד. בְּגַד אִו מִצַּע הַנֶּעֱשֶׂה מִצְמַר טְרוּף
נִקְדַּ מִקַּח וּמִמְכַר בַּמַּעוֹת מְזוּמָנִים וְלֹא בַּהֲקֶפָה	נִבְלָא טוּיָה וְאַרְיָגָה
נִקּוּל פִּירוֹת מִתּוֹקִים וַיִּבְשִׂים	נִיּוּם שֵׁם
נִוְקָרָס שֶׁרֶשׁ עֵשֶׂב שְׁצוּבְעִין בּוֹ וּבְרוֹסְסִי מַרְיָנָא	נִיּוּם חֲצִי
נִר זָכַר הַבַּע"ח	נִימְדָר כֶּר דַּק וְקֶצֶר בִּרְחִבּוֹ
נִרְגוּז מִין פֶּרַח הַנִּקְרָא בִּיוֹנִי נְאַרְפִּיסְסָאָס	נִימְתָנָא מִין בְּגַד עֲלוּן שֶׁל אִשָּׁה
נִרְס רֶךְ	נִם לַח. רְטוּב. דְּבַר שֶׁלֹּא נִתִּיבֵשׁ כָּל צִרְכּוֹ
נִרְת מִין אֵילָן סַרְק, וּבְרוֹסְסִי COCHA	נִנָּא שְׂד. דָּד. וּבַדְרֶךְ הַשְּׂאֵלָה אִם אִו אִימָא זְקָנָה
נִוְשָׁד יָשֵׁב. וְהַשֵּׁם נִוְשָׁדָא וּפְרִטוֹ עֵי ל' בַּפְעֻלִים וּבַשְּׁמוֹת שְׁסוּפֵן ד	נִוּן לַחַם
נִוְשָׁטַב קוּדָם אַכִּילָה רֵאשׁוּנָה שֶׁל יוֹם. אֲלִיבָא רִיקְנָא	נִסְיַחַת תּוֹכַחָה. הוֹבֵלָה לְדֶרֶךְ הַטּוֹב
נִוְשׁוֹן כֶּרְכֶּשֶׁתָּא. קֶצֶה הַמַּעֲי הַדְּבוּק בַּפִּי הַטְּבַעַת	נִסּוּס <מִשְׂאֵבָה>
נִישָׁן סִימָן. אֹת. וּמִזָּה הַקִּידוּשִׁין נִקְרָא ג"כ נִישָׁן, כִּי גַם הוּא אֹת הַהִזְמָנָה	נִסְבַּת נִס. פֶּלָא
נִישָׂרָא בֶן הַנֶּכֶד. דוֹר רְבִיעִי	נִסְדַּ אֵין. לֹא יֵשׁ
נִישָׂדוֹר מִלַּח אַמְאָנִיָּאק	נִסִּיב מְזוּל. הַצִּלְחָה
נִשְׂדָר אֲזַמֵּל קֶטֶן שְׁמַקִּיזִין בּוֹ דָם	נִסַּק הַכָּאָה עַד רִיסוּק אַבְרִים
נִתָּר קִיבוּץ מַעוֹת שְׁמַקְבִּצִין לַחֲתָן בְּלִיל חֲתוּנָתוֹ	נִע לֹא. וְעֵי' <...>
	נִוְעֵבַת מֵאֲכָל מְבוּשָׁם
	נִעַל הַבְּרִזֵּל שְׁמַסְמְרִין תַּחַת פֶּרְסוֹת הַבְּהֵמָה. בַּעֲנִין אַחַר נִעַל מִין אַבֵּן יִקְרָה
	נִעְבִּי מִין כָּלִי
	נִעְנָא מִין עֵשֶׂב רִיחָנִי עַז הַטַּעַם וּבִיוֹנִי וּבְרוּמֵי מִינְתָּא
	נִגָּק חוּלָה. בִּלְתֵי בְרִיא
	נִגְגַר חֶרֶשׁ עֲצִים
	נִפְכַּ טְמָא. בִּלְתֵי טְהוֹר

| ס |

סְהִם פחד. אימה
סַח מדת יבש לערך <...>
סְחִיב בעל
סֵט מספר מאה
סְטוּם כלי ברזל לגרר ולישר קרקע הבית, והעריסה משיורי בצק
סִיָּה מראה שחור. וכש"ע רוי (פנים) יורה: בושה. חרפה
סִיא צל. סכך
סִיל שטיפה
סִיךְ יתד. עץ שראשו חד
סְכַד קשה. חזק
סְכַד פעל. עשה. והשם **סְכַדָּא** ופרטיו ע"ל בפעלים ובשמות שסופן ד
סוּכַד נשרף. והשם **סוּכַדָּא** ופרטיו ע"ל בפעוב"ש שסופן ד
סוּכְבַת נדיבות
סִיכָא צורת המטבע
סְכִין מרגוע. שקט
סוּפ קל
סִילָא מים חמים שנתבשלו בו זרעוני ושרשי עשבים שונים, ורוחצים בו לרפואה
סוּל מין תבואה
סוּלְמָא סולם
סִלַת כלל.. כולם בלי שיור
סוּלָא חור. נקב
סִימַב ידיעה לשוט על פני המים. בענין אחר וקרוב **סִימַב** חבור האותיות למלה
סִים חוטי הכינור
סוּם פרסת הבע"ח
סוּמְבּוּל שבולת התבואה
סוּמוֹרְק עוף שבעברי נשר

סְבוּר המתנה. מצפה לדעת
סְבַב סבת ועילת הדבר. יען
סְבִיל הפקר
סִיב פרי תפוח
סְבוּ מדת יבש לערך <...>
סִיבָא מחילה, וחפירה בעומק האדמה
סְבִזַּ מראה ירוק ומזה **סְבִזִּי** ירקות השדה. עשבים לחים
סְבַגְנַד שבועה. אלה
סְבַר מין כלי קלוע משבטים
סוּבְרָא שיעול. גנוח מן הריאה שאדם מוציא מפיו
סְבַדָּא שעמום. שגעון. בענין אחר **סְבַדָּא** משא ומתן. וכנ"ע **גַר** יורו תואר: **סְבַדְגַר** משועמם. משוגע. בענין אחר סוחר
סְבוּ כד
סַב כתישה. הדקה
סְבוּסְדָא משיחה. החלקה
סוּבַר רכיבה
סוּב להב האש. להט. ונע"פ **גוֹרְד** (אחז).
 יאמר **סוּ גוֹרְד** במקום נתלהב
סְבוּרְמָא אויר קר ויבש
סְגַל דבר משולש הרגלים
סְגִידוּ אשפה
סַג כלב
סוּגְלָא גחלת
סִיגְזִי מין בגד קנבוס
סְהָרָא שדה
סוּהַר מראה צהוב. מזה **סוּהַרוּגָא** למין האבעבעות הנק' <...>
סוּהַר מין עריסת התינוק

סִיפִי מראה לבן	סוּמֵר תבן
סוּפּוֹל טחול. ויאמר לשחוק נעים:	סוּמְרָקְנִדִּיל מין תבואה וברוססי קוקורוז
סוּפּוֹלָא כְּנָדָא (שחוק)	סוּמְק פרי אילן אוג. בענין אחר סוּמְק
סוּפְרָד מסר. והשם סוּפְרָדָא	מין שמיכה ושק מצמר חשוב
סוּפְנָג מראה כהה. שנוי מראה פני אדם	סַנְת דבר ברור. ידוע ומפורסם
החולה או המתפחד פתאום	סִינָא חזה
סָק חי. בריא. שלם	סִינָם נסיון. בחינה
סַקַת מין גרזן	סִנְק אבן
סוּקְרָא קערה. בענין אחר וקרוב סוּקְרָא־זְנִי קרסול. בְּרֶךְ. מקום הנכפף מן הרגל	סִנְגָק <סיכה, פריפה. מכבנה>
ונעשה תחתיו כמין קערה	סַנְת גבול. שיעור
סוּקִי כמהין ופטריות	סַנְדוּק ארגז
סַקְדוּשׁ בתולות רעות הכלה	סוּנור סימן. גבול
סַקָא יש מין שחוק שמשחקין בעצמות	סִינְלָא הכאה בכף היד על הלחי
הערקומים, והערקום המצוין להכות בו	סָן חשבון. מתכונת
אחרים נקר' סַקָא	סַסָא מספר שלשה
סַרָא שטח שוה	סִס קול
סִיר ירק שום	סוּסָד חלישות. התעלפות
סוּרְכָא חומץ	סוּסָן מין שושנה
סוּרְמָא פוד. כחול. בענין אחר סוּרְמָא מין	סְגוּדָא השתחוויה
זרע של עשב שנמצאים בתוך החטים	סָג כלי אדמה שאופין עליו ריקין
סוּרְג קרן הבע"ח	סַעֲבוֹן בורית שמנקין בו הבגדים
סַר ראש הבע"ח	סַעַת שעה
סַרְבְּנָד תכשיט וקישור הראש	סִיפַת פרוץ הפנים
סַרְכּוּוָא חירוף. גידוף	סוּפָד דבר ארוג שנקביו קטנים ובלתי נכרים וחלקיו הדוקים היטב
סוּרְךְ זהב	סוּפַת סֶפֶר
סַרְד מצונן	סַפִּירְגִי מין צעיף
סַרְגִי גלל הבהמה	סוּפְרָא מפת השלחן. ובדרך השאלה
סַר נמוך	סוּפְרָא סעודה
סוּרָא חצר. אכסדרה	סַף נקי בלא תערובת
סוּרַת צורה. דמות	סַפָא נחת רוח
סוּר סוד. בענין אחר סוּר חופה. הילולא	סוּפְדָא התחלה
סוּרִיא סחיבה	סַפָן קלע

עֵסֶל דבש דבורים
עֵסִידָא מרקחת מדבש וקמח מטוגן בשמן
עֵסָא מְטָה. מקל
עָסִי מרידה. פשיעה. כעס גדול
עָגִיז חלש
עָגֶל מות
עָגֶל בריא. חזק ההרכב. הפך רקבון
עָגִיב תמיה. דבר פלא
עָקִיק מין אבן טובה
עָקֶרב [שרץ]. עקרב
עָקֶרבָא יחוס משפחה
עָרְמו פרי אילן
עָרֶס דמעה
עָרוֹס כלה. מזה **עָרוֹסִי** חופה. משתה
 חתונה
עָרִינָא נעירת החמור
עוֹר באשה וסרחון מרוב שומנו
עֵתֶר מוכר סמי מרקחת ורפואה

| פ |

פְּגִיבְשָׁנִי מין עשב מר, ושותין מי שלוקו
 להמית תולעים שבבטן, ואבקו יועיל
 לשמור בגדי צמר מעש
פְּדָשָׁה מלך
פִּיה חלב
פְּהֵלו צלע. צד
פְּזוֹנָד אפה [לחם]. ושם **פְּזוֹנָדָא**. ופרטיו
 ע"ל בפע"ובש שסופן ד
פָּז חתיכת עץ שראשה חד. בענין אחר
 וקרוב **פָּז** אדם סכל. אינו מרגיש
פְּחָנוּ נחבא. סֵתֶר

סִירִיק תפירה דקה
סוֹרֶת גבעה. הר משופע
סוֹתוֹן עמוד
סוֹתָם גזירה
סְתוֹל מין דלי של נחשת ששואבין בו
סוֹתוֹל פרי שהגיע קרוב לגמר בישולו
 באילן

| ע |

עֵבֶס חנם. שלא לצורך
עֵבֶן עולב. מצער אחרים
עֵבֶם אדם שאינו מלומד. ואינו יכול
 להעמיק בדעת
עוֹבֵז תגמול
עֵדֶת מנהג. נימוס
עֵיד חג
עֵדוּ צר. מתנגד
עֵזִיז אהוב
עֵזִיא מות. שכול. אבילות
עֵזְרָאֵל מלאך הממית
עֵיב בושה. בענין אחר **עֵיב** מום. דבה רעה
עֵיל עולל. נער
עֵלֶם דגל
עֵלִילָא שטח גבנוני שתחתיו חלול
עֵמְלָא דוד. אחי האב
עֵמֶל תיקון ע"י תחבולה
עֵנָג נשיכה בשן
עֵנָג דבורה
עֵנְכוּ מין ירק עז הטעם
עוֹנָדָא גדול במשפחה או בעיר
עֵסֶב סוס

פִּינְגֵּרָא חלוֹן	פִּין זבל. דומן
פִּנְגֵּל מספר חמשה. מזה פִּנְגָּא מלא חפן,	פִּילָא כוס. ספל קטן
עבור ה' אצבעות	פִּימוֹנֵד מדד כָּל
פִּנְגָּה מספר חמשים	פִּיכָס רמיסה
פִּינָא מטלית המנעל	פִּאי רגל
פִּינְרָא יחף	פִּאיֶסֶד עֵמד
פִּינְקֵל דחיקת והחלקת שתי אצבעות	פִּאיִז <סתיו>
אצבע ואגודל זע"ז, עד שישמע קול. מה	פִּיִז בצל
שנלקח בין שתי אצבעות הנזכרים	פִּכ טהור. נקי
פִּסָּא אחור	פִּכָּרֵד קֵלף, והשם פִּכָּרָדָא. ופרטיו ע"ל
פִּוסֶד עור הבע"ח. קליפת הצמחים ומזה	בפוב"ש שסופן ד
פִּוסֶדִי בגד עור	פִּכּוֹר חלודה. מרירות
פִּוס רקבון	פִּכֵּלָא מין קטנית ממיני הפול
פִּגִּיר נבל (הצמחים) [ובדרך השאלה	פִּלְדֵש מין לחם ממולא בפירות
כחישת הבע"ח]. צימוק	פִּלו טלאי
פִּוגֵּ ריק. בלא תועלת	פִּלוֹנֵד <סֵן>
פִּוגֵּל פסולת הפירות אחר שזב משקהו	פִּלֵּג נמר [חיה]. בענין אחר פִּלֵּג עכביש
פִּיעָא פאת הראש	פִּל קשים דקים
פִּיפ מין אילן סרק	פִּלְתַּכ עלג. כבד לשון
פִּרְזִינָא מטפחת שעל השולחן	פִּלֵּן מרדעת החמור
פִּרָא קריעה. בקיעה	פִּל מין עשב עז הטעם
פִּרוֹנֵג מין תבואה	פִּלֵּש צלול
פִּרוֹסֶד עפה. דאה. ופרטיו ע"ל בפעו"בש	פִּלֵּן פלוני
שסופן סד	פִּול מעות. מטבע. בענין אחר וקרוב פִּול
פִּרוֹנֵד חטף	קשקשת
פִּרָס חלודה	פִּולֵט ברזל
פִּרָס עושה פעולה בתאבון ובתמידות	פִּילְכָא קליפה
ובמדה מרובה. להוט	פִּילְתָא פתילה
פִּרְדָּא פרגוד. פרוכת. מסך. וילון	פִּילְכֵן מדרגה. מעלה
פִּרְדו קורה	פִּילִיק לפלוף. צואת העין
פִּרְכֵּל שק	פִּמְבָא צמר גפן
פִּרְכו נפיחה	פִּני גבינה
פִּרְגֵּל מחוגה	

פִּיתָב בגד שכורכין סביב הרגל תחת
המנעל
פְּתִיל מין דוד ויורה. מין קופה
פְּתִיב קמיעא

| פ |

פּוּבְרָד בלע
פְּהִם בינה
פְּחֵלָא פועל
פְּטִי [לחם] מצה
פְּיָדָא הנאה. תועלת
פִּיכִיר מחשבה. סברא
פְּכָרָא מין ממניי הכישוף
פִּיל פיל [חיה]
פּוּלְפּוּל פלפל
פֶּל מין ממניי הקסם וידיעת העתידות
פִּילִיג מין מאכל שעושין מבצל מדברי
פִּילַח ערמה. תחבולה
פֶּלַק כבל שכובלין בו רגלי האדם
פִּינְגֵן כוס קטן
פּוּנְדוּק לוז. מין אגוזים קטנים. וכ"ה
בערבי
פְּנִס עששית שנותנין בו הנר מפני הרוח
שלא תכבה
פְּנָד תחבולה. המצאה
פִּיגִי נגיפה
פְּקִיר עני. ענו
פְּרִש רצפת אבן
פְּרָק שנוי
פְּרָדָא יום מחר
פְּרִזָּא כמו. דרך משל

פְּרָתַל מלבוש
פְּרָק חצר. רחבה
פְּר נוצת העוף. סנפירי הדגים
פְּרָדוּש כנף [העוף]
פְּרָגְנָדָא נע ונד
פְּר אשתקד. שנה העברה
פְּרָגָא נתוח. בתירה
פּוּרִס שאל
פִּיר זקן. בענין אחר **פִּיר** אשרה. אילן
הנעבד
פִּירָר שנה <לפני השנה שעברה>
פּוּר מלא
פּוּרְסוּךְ חיה
פּוּרְטַל דבר שלא יצלח להשתמש בו מעין
מלאכתו הראשונה
פּוּרְסָגְר תיקון וקילוע סביבות הבור
שנותנין בו תבואה למשמרת שלא ירקבו
התבואה שבתוכו
פְּרִסוּדָא צבע כעור. מראה שנשתנה
ונתכהה
פְּרִסְנָג שם מדת הארץ בערך חצי פרסה
געאגראפית
פְּשִׁם צמר
פִּיש רדיפה. ריצה
פִּישָׂא אומנות
פּוּשָׂא פנים
פּוּשְׂנִי מצח
פּוּשְׂפִש מנחה. תשורה
פּוּשְׂד מתנים
פּוּשְׂוּנְד כסה. והשם **פּוּשְׂוּנְדָא** ובמשקל
אחר **פּוּשְׂוּ** ויתר פרטיו ע"ל בפוב"ש
שסופן ד
פּוּתְקָא כרי תבואה ממורחת

קבל מין כלי זמר
קודוק סיח החמור
קדא אסון
קדה מין כלי חרס בתבנית כוס גדולה
קדוז כלב שוטה
קדר שיעור. ערך
קדם שלשול המעיים
קדג מין בגד מצמר גפן
קהנק עקב רגל
קהר כעס
קהתי שנת רעבון. בצורת
קהבא זונה. מנאפת
קז אווז [עוף]
קזזב קצף
קז פסולת של משי
קזנג ריוח. יתרון
קזא קערה
קוז שחיה. כניעה
קזקו יורה. פרור. דוד
קח <בשר מיובש(?)>
קיש אזור עור
קיגלי מספרים שיש לו שני שוקים
קימק חמאה הנקלט מעל פני חלב
קים עם
קיר חוץ. לבד. בלעדי
קיבת חשד
קיתן חוט שזור וקלוע
קיסוי מין ממניי פרי מושמוש
קוי מין עוף מדברי
קימת נצח. סלה. ועד
קולן חגורת הסוס או חמור שמהדקין
 מאחוריו תחת זנבו כדי שלא ינטה

פריד שועה. צעקה
פרמן רשות. הרמנא
פרג ישועה. גאולה
פריקת בטח. שאן
פורס שלח
פדוכד מכר
פדרא ירידה
פדמיש שכחה
פורגלי כלי עץ חלק שהנחתום מעריך עליו
 לחם
פדזא מין אבן טובה
פיתנא פתוי. חרחור ריב
פיתת זך. נקי
פודא מין סדין
פתגה חלאת פתאומית

ק |

קבור כוויצה. בענין אחר **קבור** קבורה
קבורקא שטח הצלעות
קבר נפיחה בבשר החי. מכות אש
קבילת משפחה
קבילא מחותן. אבי החתן והכלה ביחוסם
 זה לזה
קבז עצירת הבטן
קבה מין מלבוש
קב כלי
קבול קיבול
קובת כח, והתאר **קבי** חזק. בעל כח
קבז שטר חוב
קב עץ נרקב
קבק מין אילן סרק

קוּמְקוּמָא מין רחש בדמות נחש קטן,
 ומשחית עלי האילנות
קוּמְפֶּרָא כדור עופרת גדול
קִנִּים איסור חפץ איש על רעהו. קללת
 המאכל
קוּנְדָק חתילת הילד
קוּנֶת קלח. גזע ירק
קוּנְשֵׁי שְׁכָן
קִנִּי מין החשוב שבפרי. הפך יערי
קִנֵּפ קנבוס. מין צמח ישזרוהו לחוטים
 כפשתן
קִנְגוּק אתון. חמורה
קִנְדִיל נר גדול ועב
קִנְדָא דבר קצר
קִינְקֵל צרור אבן
קִסָד מזיד. מתאמץ. משתדל
קִסְסָב קצב. טבח [תואר]
קוּסוּר בהמה שפלטה זרע הזכר ולא
 נתעברה
קוּסָא דיבור. שיח
קוּסְמַת גזרת המערכת
קוּג כוּץ. נצמת
קוּגָק חיק
קוּגֵי איל [הצאן]
קִגְלָא מין עורב
קוּגֵי תיקון
קִיפִיל מנעול
קִיפְדִי כינוי אי כבוד ליהודי
קוּפִי מין כלי ברזל שחופרין ומשרשין בו
 שרשי האילנות
קִפְס כלוב של עוף
קָפָן מדת יבש לערך <...>
קָפָא עורף

המרדעת לפנים. בענין אחר **קוּלָן** סיח
 הסוסיא עד שתקבל זכר
קוּלָק עורב (עוף)
קוּל זרוע. בענין אחר **קוּל עֶבֶד**
קוּלְתוּק אציל ידיים
קִלְקוּן מין ירק קוצי
קִלְס עט. קולמוס. בענין אחר **קִלְס**
 הרכבת צמח בצמח
קִלְת טעות
קִלְכָן מגן
קִלְפ סיג. מזויף
קִלָא חתיכת אבן קטנה. רגב עפר
קִלִין עב
קִלִיב דפוס
קִילִי מנעול. בריח
קִילִיף נדן [החרב כו']. תיק
קִילִיז ריר
קִילִילָא מין חיה הטורפת
קִלִיא מין ירק ששורפין אותו ואפרו
 יתקשה כאבן ונותנין אותו בבורית.
 בענין אחר **קִלִיא** כלי שמקטירין בו עשב
 הטבאק
קוּלָלָא גומא שיש בו מים מכונסים
קוּלָפ אוזן הכלי
קוּם חול [הים]
קִמְקֵם קרום
קִמִיש קנה
קִם דאגה. דאבון
קִמְגִיל שרביט. שבת
קִימַת דמים. מחיר
קוּמְקוּם מין כלי שפיו צר ומחממין בו
 מים

קָגֵר חתיכת עץ
 קוּשׁוֹן חיל. צבא
 קֶשֶׁב קרצוף גב הבהמה
 קֶשׁ גב העין. בענין אחר קֶשׁ מלואת אבן טובה בטבעת או בשאר כלים יקרים.
 בענין אחר קֶשׁ עץ שלפני האוכף שאוחז בו בעת שעולה לרכוב
 קִית קורה
 קִיתָב מין לחם ממולא מדלעת שלוקה
 קִתּוֹר פירדה
 קִתֵּל עבותי וחבלי עריסת התינוק
 קִתְרָא הליכה במהירות ובתמידות
 קִתָּ <שכבה. קפל>
 קִתְקָא חבית פתוחה מצד אחד העשויה מחלקי נסרים

| ר |

רְבַח מין חיה
 רְב נביחת הכלב
 רְבִיג דבר שקופצין עליו לקנותו. עובר לסוחר
 רְג שרש [הצמח] גיד [הבע"ח]
 רִיג חול גס
 רִד שורה. סדר
 רִז כרם ענבים
 רוז יום
 רוזָא רצון. בענין אחר רוזָא תענית
 רִז קו רושם. שורת הכתב
 רְחַת נחת. מרגוע
 רְח אורח. דרך
 רְחַם רחמים

קָפֵק כסוי החבית והקדירה
 קוּק גדוש
 קָקֵלָא צפחת של חרס קטן
 קוֹרומְבוּשׁ מהומה
 קוֹרְקֶשׁוֹ עופרת
 קוֹרֶס ככר. חתיכה גבנונית. בענין אחר
 קוֹרֶס דבר שחלקיו דבוקים בחוזק
 קוֹרְמוֹז תולעת שני
 קִרְמִיזִי מראה אדום
 קוֹרְזוֹם מין דגים קטנים
 קוֹרָא בוסר. סמדר
 קוֹר ידות ועוקצי עשב הטבאק
 קוֹרֶד תחתית הצואר סמוך לכתפות
 קוֹרֶךְ עצירת גשמים. יובש
 קִרְגָא מין עורב
 קִרְבֵּג אגוז
 קִרִישׁ תוך. מעורב. פתוך
 קִרִיב גר
 קִרְפוֹז מין אבטיח
 קִרְד חוב
 קִרְקֵג פירוד הקליפה הקשה והחיצונה של הפרי מסבת זמן בישולו
 קִרְבֵּל כברה
 קִיר מין זפת עב שמחפין בו הגנים שלא ידלופו. בענין אחר קִיר כל דבר עקום בראשו כזה ←. ומזה קִיר חכה שצדין בו הדגים
 קִרֶז מטרה (ובל"א ציעל)
 קִרְגוֹם אחיזה ודחיקה בראשי הצפרניים
 קוֹרוֹם אופן. השערה
 קוֹרְקָא עומד על דעתו. אוחז ואינו מרפה
 קִרְקוֹ מין קנה עב

רִישָׁא שרשים דקים המסתעפים
 רושְׁנב אור
 רושְׁבת שוחד
 רושום דיהה
 רושְׁנכ מין ממיני כמהין ופטריות,
 ומעמידין בו הגבינות
 רושְׁג ביצי כנים
 רושְׁתא חוט. חבל דק

| ש |

שְׁאול אָנְךְ. משקלת הבנאי שמישר על
 ידה הבנין
 שְׁבֵשׁ מה שנותנין מנות לחתנים וכלות
 ומרקדים
 שובוֹג כנים
 שְׁבַל מְכַנְסִים
 שְׁב לילה
 שְׁבֵא מין אבן טובה ממראה ירוק
 [תכלתי] אפל
 שְׁבָאלו מין פרי אלו ומראיתו ירוק אפל
 שוֹבֵר בעל ביחוסו לאשתו
 שְׁיב זמורת גפן
 שְׁיבֵן הספד. בכיה
 שְׁיבִית מין ירק ריחני שיש לו זרע נותן
 ריח טוב ונותנין אותם בתוך התבשיל
 להתבשם
 שְׁבַק זוהר. בוהק
 שְׁדְקִי שדפון
 שְׁהַר עיר. כרך
 שְׁהִתִי מין פרי אילן
 שְׁהִיד עֵד

רְחֵתִי משפך. מסננת
 רִיחֹן מין עשב ריחני
 רוֹי פנים
 רוֹכְסֵת רשות
 רוֹכְשֵׁנְד היתול
 רִכְד קישוטי הסוס
 רִיכְד שפך. זב
 רִם הבל
 רוֹמִי מין דלעת
 רִים ליחה. מורסא
 רִנְג עמל. טירחא
 רִנְדֵא רְהִיטְנִי. מין סכין הגורד ומחליק
 רִנְג צבע
 רוֹנְדֵא הנהגה
 רִסֵא חבל עבות
 רִסְד ימין. בענין אחר וקרוב רִסְד אֶמֶת
 רִסִי נָע. <בענין אחר> רִסִי בישול הפירות
 באילן
 רִסִם חוק. צווי המושל
 רִסְתֵא מבוי ישר
 רִגְ נאה. יפה
 רִגֵא מול. נגד
 רִפִיק רַע. חבר
 רִף בליטה היוצאת מן הכותל בפנים
 הבית להניח עליו כלים וכו'
 רִפְד הֶלֶךְ
 רִיק קלף
 רוֹקֹן שָׁמֹן
 רִקְבַת חמדה. תאוה
 רוֹר מין נחש
 רוֹרִי בני מעים
 רוֹשׁ זָקֹן

ד	שְׁהַבְלוּט ערמון [פרי]
שְׁנַד השליך	שְׁחַנְגוּם ערב
שְׁנָא <?>	שִׁיחְנָא צהלת הסוס
שֵׁן <שעווה(?)>	שְׁחַלָּא בקיעה. ובדרך השאלה צער עצום שאינו יכול לסבול
שְׁיַנְקָר בליעל. גאה. עושה מה שלבו חפץ	שׁוּט פשפש. מין רחש אדום בגודל עדשה
שְׁעָם נר	שְׁיִי כתנת. חלוק
שָׁף חוקן. משקה שעושים מעשבים ומשמנים ומכניסין אותו דרך נקב האחור לנקות בם בני המעיים	שׁוּכּוּר הודאה
שְׁפָא רפואה	שָׁכ דבר ספק. בלתי מבורר
שְׁפָדַל מין פרי אילן	שָׁכַר נופת הצוקר
שְׁפָד עקום. עקלתון	שָׁכּוּל פרצוף. דמות פני אדם
שְׁפַקַת חמלה. חנינה	שָׁךְ ענף
שְׁפָקִי מראה תכלת פתוך במעט אדמימות	שְׁלָא משא. יהב
שׁוּקָם בטן	שְׁלַבַע מין ירק
שְׁרַבַט יסוד	שׁוּלְבוּס מין דג
שְׁרַב יין	שׁוּלְחָנָא לבת אש. תבערה
שְׁרִי שמחה. ששון	שׁוּלְדוּ קיבה
שְׁרַמְנָדָא בושה. כלימה	שׁוּלְלִי מין עוף דורס ושולל
שְׁרַת ברית	שׁוּלַט דבר ארוג שנקביו רחבים יותר מהנדרש
שְׁרַפַת פאר. וכשיוסף עליו מְנַד יורה תואר שְׁרַפַת־מְנַד מפואר	שְׁלַל תפירה
שְׁרַבַת מין מרקחת	שׁוּלְפָב מרק התבשיל
שְׁרִיעַת משפט	שׁוּלְבָא מאכל רטוב מרקי
שׁוּר מלוח הרבה	שׁוּם עפר תיחוח
שִׁיר חלב. בענין אחר שִׁיר אריה	שָׁם דבש דבורים שלא הוסר ממנו השעווה
שִׁירָא תירוש	שׁוּמְרָד מנה. ספר
שִׁירִין מתוק	שְׁמִשִׁיל חרב
שִׁירִישׁ מין דבק שנעשה משרשי עשב ידוע טחון כמו קמח	שׁוּמְשָׂא אמת הבנין
שִׁר נחשול שבים. המית גלי הים	שִׁינְג מין ירק
שִׁשׁ מספר שש	שׁוּנָא מסרק
	שׁוּנְפּוּפ מין עוף
	שׁוּזְכָד הכיר. ופרטיו ע"ל בפעוב"ש שסופן

תִּיהִי רִיק
תִּהְיֶה גֶפֶן
תּוֹז אֲבָק. עֶפֶר דֶּק
תִּזְא חֲדָשׁ
תִּזִּי מִיֵּן כֶּלֶב שֶׁל צִידִים
תִּיחָא בְרַזֵּל הַחֶרֶב וְהַסְכִּינ וְכַדוּמָה בְּלֹא יָדוּ
תִּחַל מֶר (טַעַם)
תִּחְנָא יַחִיד. בְּדָד
תִּחְסוּב קִנְיָה
תִּחְסִירָא רִקְבוֹן. עֵיפוּשׁ
תּוֹחַמֵּכ כֶּבֶשׂן שְׁשׁוֹרְפִין בּוֹ סִיד
תִּחַלֵּכ מִיֵּן פְּרֵי חֲמוּץ
תִּי חֵבֵר
תִּיפָא אֹמָה. עֵם
תֵּכ קָרִיעָה מִמְקוֹם הַתֵּפֵר
תִּכְבוֹר חַגוּרָה שְׁחֹבֶשֶׁיִן בּוֹ הַבְּהֵמָה
תִּכּוֹל תְּבוּאָה
תִּכְט כֶּסֶא. סַפְסֵל
תִּכְדָּא קֶרֶשׁ. דָּף
תִּכְסִיר פְּשִׁיעָה. חֲטָאָה
תּוֹךְ מְרָאָה עֲמוּק הַפֶּךְ דִּיהָ. וּבְדֶרֶךְ
 הַשְּׂאֵלָה יִבּוֹא לְסַעֲדָתָ לָב, אֵינְנוּ מִתְּאוּהָ
 לְאִכּוֹל. וְנַע"פ גּוֹרֵד (אֲחֹז), יֹאמֵר **תּוֹךְ גּוֹרֵד**
 בְּמִקּוֹם סָעֵד לְבִי
תִּיךְ מִתְּנַגֵּד. יוֹרֵד עִמּוֹ לְחַיִּיו
תִּיכּוֹן קוֹץ. חֲרוּל. עֵץ שְׂרָאֵשׁוּ חֵד
תִּיב זְקִיפָה. וּמִזָּה **תִּיכְמָא נְצִיב**
תִּיכָא חֲתִיכָה קִטְנָה
תִּכְבוֹר גְּאוּה. קוּמָה זְקוּפָה
תֵּכ חֶלֶק אֶחָד מֵהַזּוּג. יַחִיד
תֵּלֶק גֵּט אִשָּׁה. גִּירוּשִׁין

שׁוּשְׁד רְחֵץ
שׁוּשׁ רִיָּאָה. בַּעֲנִין אַחַר **שׁוּשׁ שַׁבַּת**. שׁוּט
שִׁישׁ דַּחֵק. עֶצֶר
שִׁישָׁא זְכוּכִית
שִׁית תִּפֵּל מִבְּלֵי מֶלֶךְ
שִׁיתִּיל שְׁתִּילָה
שִׁתֵּל מִיֵּן פּוֹזְמִקְאוֹת

| ת |

תָּא עַד
תּוֹ אַתָּה
תְּבַק סַל. טֵנָא [שֶׁל עֵץ]
תְּבַח הַשְּׁחַתָּה
תְּבִיעַ נְכַנַּע. קִבְּלַת עוֹל מוֹשֵׁל
תְּב יִכּוֹלֵת לְסַבּוֹל
תְּבוּשׁ אֹר
תְּב אַרְוּבַת הָעֶשֶׂן
תְּבָא מִיֵּן יוֹרָה וְדוּד
תְּבֵר גְּרוֹן
תְּבִילָא אַרוֹת סוּסִים
תְּב חוּלֵי הַקְּדַחַת
תְּבִרָא מִיֵּן אֲמַתַּחַת קֶטֶן
תְּבוּס [עוֹף] טוּס
תְּבִגִּי גְּבִיָּה
תְּבַכַּל סוּמֵךְ עַל הַמְּקָרָה שִׁיָּהָא חֲפְצוֹ.
 וּבְרוּסֵי אֲבָס
תְּבוֹן אֹדוּת. בַּעֲבוּר
תְּבוּנָד לְבוֹן הַמַּתְכַּת בְּאוּר
תִּיגְרֵי חֵץ
תִּגְרָג בְּרֵד

תַּעֲדִי חיש. מהרה	תִּילִיסִים <קמיע (כתוב על מתכת). 'שדי'. מעשה כישוף>
תַּעֲזָרָא מכשול	תֵּלוּ קוץ
תַּעֲלוֹב תמהון	תֵּלֵב בקשה
תַּעֲבוֹר פתרון החלום	תֵּלָא תואנה. פֶּח
תּוֹפֵן מטר בזעף	תֵּלִיס אמתחת שנותנין בתוכו הענבים לעצרון
תּוֹפֶנֶג קנה־רובה	תֵּל חוט ברזל
תּוֹף רוק	תֵּלֵם גזל. חמס
תַּפּוֹכָרָא מין תבשיל של אורז מבושל בחלב חמוץ	תּוֹלְכֵי מין חיה
תַּפֶּד [כלי זמר] תוף	תּוֹלָא מין כלב של הציידים
תּוֹפֶק מקרה	תּוֹלוֹק נאד. חמת
תּוֹפֵל דבר כדורי בולט מאיזה שטח	תֵּמֵם תום. גמר
תֶּקֶר ילקוט הרועים	תַּמִּיז טהור. נקי
תַּקָּא מדת יבש לערך <...>	תֵּם דממה. שתיקה
תַּרִיב חשך	תַּמְבֵּל עצל. מתרפה במלאכתו
תֶּר כהה	תּוֹם זָרַע
תִּיר קורה עבה	תּוֹמָרָא מין אמתחת
תִּירְזוּ מאזנים	תַּנְפָּא מעגל. מערכת מלחמה. אהלי לוחמים נטושים
תִּירְדָּ מין מנעל של עור	תַּנוּ תנור
תִּירִיב צרי ושרף של כְּשָׁכֶשׁ (ע"ל ערכו)	תַּנְג קצר הרחוב
תִּירְמָא מין בגד מילת	תַּן גוף. בענין אחר תַּן שוה בשוה
תִּירוֹג <פְּרִנְקוֹלִין>	תּוֹנֵד חריף. עז הטעם
תּוֹרוֹנֵג <תפוז מריר, תפוז־בר>	תּוֹן כור. כבשן
תַּרְשֵׁש שלל. ביזה	תֵּס חנק
תּוֹרְשֵׁש סתיתה. פסילת האבן	תַּסְלִים נחמה
תַּרָא מין ירק ונאכל רק מבושל	תַּג כתר
תַּרְף צד. עבר	תִּיג חד
תַּרְס יראה. פחד	תַּגִּיר סוחר. תגר
תַּרְג עזב. זנח	תַּעֲרִיף הלול. שבח
תֶּר לח. רטוב	

תִּרְכֵן הוֹלֵךְ בַּטֶּל
תִּרְכֵן מִיֵן יֶרֶק רִיחָנִי וְעֵז הַטַּעַם
תֹּר מַכְמוֹרֶת. רֶשֶׁת
תְּרִז יֶשֶׁר. שׁוּה
תְּשֵׁנָא צִמָּא לִמֵּי
תְּשֵׁנִיחַ תְּרַעוּמַת. תְּלוּנָה
תוֹת [פְּרִי אֵילָן] תוֹת
תוֹתוֹן עֶשֶׂן
תִּלְיִסִים עֶשֶׂב הַטִּיטוֹן

הערות

[או], [אי]. שני ערכים אלה כתובים בג"ב בידו של הרי"י בעמוד ריק שלפני העמוד הראשון (דף 1א) בחלקו הימני של העמוד בשורה החמישית מלמטה, אחד מתחת לחברו. או בליווי תרגום עברי ומתחתה **אוהה** עם תרגום עברי 'הם' כתובות גם בידו של הרי"י, ברם בעיפרון. בג"ב בשתי השורות הריקות שבין הערך **אוהר** לבין הרך **אז**. **אי** עם תרגום עברי, ומתחתה **איהה** בליווי תרגום עברי 'אלו' כתובות גם הן בידו של הרי"י בעיפרון בג"ב בפסיחה על שורה ריקה אחת בשתיים משלוש השורות הריקות שנשארו בתחתית העמוד אחרי הערך **אחבז**. לכן ניתן לשחזר תהליך הופעת הערכים **או**, **אי** באופן שכזה: בעוברו על מה שכבר כתב הוסיף הרי"י ערכים, שנראו לו חסרים בתור טיוטא, בעיפרון במקומות ריקים, מחוסר מקום המתאים להם בהתאם לסדר המקובל באה"מ (ראה על כך הקדמת המהדיר). בראותו את **אוהה ואיהה** כרבים של **או ואי** הוא הסתפק אחר־כך בכך שכתב בדיו רק את **או ואי** על תרגומיהן. הערכים הוכנסו אל תוך הטקסט על ידי בהתאם לסדר הערכים המקובל באה"מ. אל"ף באי אינה חרוקה בעמוד שלפני העמוד הראשון, חרוקה בכתוב במקום הריק אחרי הערך **אחבז**.

אבלא. אבעבוע - ר"ל אבעבועות. זאת גם משמעות התרגום ה"אשכנזי" (הידי המשכילי המגורמן). ראה גם **מ"מ**, 75. בימינו בהיגוי מקפיד אחרי | v | נשמעת | u |. ראה היגוי זה גם בט"ס, 109.

אבלוג. מין עשב, נאכל שלוק - הכוונה: חומעה (Rumex L.), ביתר דיוק סוגו הנפוץ בקווקז Rumex acetosa L. (באזארביג'אנית ävālik). ראה **פל"א**, 3, 154-152. השוה להלן **גנב**.

אבנד. הצלחה. מזל טוב - ביתר דיוק: מוצלח. השווה avand באזרבאיג'אנית באותן המשמעויות.

אברא. <1> טרדה. נדידה ממקומו. ודרך האלה מלאכה בעיון ובנתינת לב - ביתר דיוק: טרוד; נודד ממקום למקום; עסוק מאוד במשהו, שקוע מאוד בעבודה כלשהי.

avard. המלה אינה נמצאת בא"א ואיזג שמעיד, ככל הנראה, מהעלמותה מתאית־יהודית של ימינו.

אגר. מין כלב הציידים - הכוונה: כלב מהיר־ריצה המאולף לרדוף במהירות רבה אחרי החיה הנצודה (hound). ראה גם **מ"מ**, 67. לדברי **ע"ש** ב־agar נהגו להסתייע לצורכי דייג, אבל קביעתו זו לא היתה מקובלת על מידענים אחרים.

אהא. ...הדורא דכנתא - ראה בלי חולין מא ע"ב.

אהמו. מין חיה ממיני הצבאים. לפי **ע"ש** יעל (Capra ibex). אם זיהוי זה נכון, אזי הכוונה: יעל קווקזי (Capra (Turus) Caucasica Gulden). ראה **פא"א**, 10, 179-181.

אוהר. ... החולי - הכוונה: חולה.

אָזַבֵּר. ערך זה כתוב במקום ריק שנשאר בשורה בה כתוב הערך **אָז**. הערך **אָזַבֵּר** כתוב גם בשינויי-מה בניסוח ('על-פי' במקום 'על פה') בידו של הרי"י, ברם בעיפרון, בשורה התחתונה הריקה של אותו העמוד אחרי הערכים **אֵי**, **אֵיהָה** (ראה עליהם לעיל). לכן אפשר לקבוע, כי תהליך הופעת ערך זה זהה לתהליך הופעת הערכים **אָו**, **אֵי**.

[[**אָזוּאֵי**]]. הערך ניתן רק ב**גא** והושאר ללא תרגום. אחרי המלה מעל השורה כתובה אות **ש** זעירה. הוכנס כאן אחרי הערך שאחריו כתוב ב**גא**. לא הצלחתי לברר את משמעות המלה.

אָזַאֵיש. רומש. רוחש - ביתר דיוק: רמישה, רחישה, זחילה.

אָזְגֵיל. מין פרי אילן חמוץ - הכוונה: עוזרר, עוזרד (*Mespilus germanica* L.). כך גם שם עץ ופרי זה באזרבאיג'אנית. ראה **פל"א** 5, 65. **במ"א**, 34 תרגום מוטעה: 'אצטרובל', 'פרי' (shishka [u rasten.] plod).

אָזַד. ... דרור - ביתר דיוק: בן-דרור, בן-חורין.

אֵיהֶם. ... **אֵיהֶם שְׁנָד** - הניקוד הוסף על ידי.

אָלו. מין פרי אילן חמוץ - הכוונה: שזיף כספי (*Prunus caspica* Kov. Et V). ראה **פל"א**, 5, 181. השווה 118. ראה גם להלן ערכים אחרים על פרות של עצים ממשפחת הורדיים (Rosaceae) על זניהם: **בָּדוֹן**, **בְּעֵלִי**, **דְּמַבּוּל**, **מוֹשְׁמוֹשׁ**, **קִיסִי**, **שְׁבָאֵלו**, **שְׁהֵתִי**, **שְׁפָדֵל**.

אָלָא. בתעתיקו של הרי"י חסר מסיבה בלתי-ברורה העיצור הסופי [gh] שביטוי הגראפי **באה"מ** הוא ק. ראה **ט"ס**, ologh 120 (<אזרבאיג'אנית alag).

אֵיל. ...ומזה דרך הרבים **אֵילְגִי** - כוונת קביעה זו אינה נהירה. משמעות המלה *ilchi* בתאית-יהודית של ימינו היא שדחן (<*ilchi* באזרבאיג'אנית שמשמעויותיה א. שגריר; ב. שדחן).

אָלְבַט. מין דג שגרירי זרעו גדולים ואוכלים אותם חיים - הכוונה: טרוטה חומה כספית (*Salmo trutta caspius*); כינוי לדג זה בהגיעו לבגרות מינית, עת הכנסו למשפך הנהר סמור להטלת ביצים והפרייתן, ראה: G. Lindberg, A Gerd. Slovar' nazvaniy presnovodnikh rlb: SSSR na yazikakh narodov SSR i yevropeyskikh stran. Leningrad, Nauka, 1972, 107.

אָלְגֵק. מין דג שקשקשים שלו גדולים. שם זה אינו ידוע למידענים ולא מצאתיו בספרות.

אָלְגֵב. בית יד - הכוונה: כפפה. אותו ההיגוי ואותה המשמעות באזרבאיג'אנית.

אָמָא - **ג"א**: **אָמָא** - ניקוד התואם יותר את ההיגוי המקבל כעת.

אֵימִיד. אומדנא - במשמעות: **צִיפִּיה**, **מִקוּה**, **מִיחַל** - ר"ל: תקווה, ייחול. השוואה באזרבאיג'אנית *umud*, לזגית *umud* 'תקווה', 'תוחלת', 'ציפיה' (<פרסית *umid* באותן המשמעויות). השווה גם להלן ערך **נְאִימִיד** וההערה אליו.

אָמִין. שקט. מרגוע - ביתר דיוק: שקט, רגוע.

אומק. אומה - הכוונה: קבוצה אתנית; שבט; עם. ראה ט"ס, 20: umogh 'שבט'. השווה: **א"א** בן חוץ-לארץ, בת חוץ לארץ; בן ארץ זרה; עם זר; **איזג** בן חוץ-לארץ; בן ארץ זרה. **אָנב**. מין פרי עץ... - הכוונה: שיזף, ביתר דיוק סוגו *Zizyphus jujube* Mill (באזרבאיג'אנית innab). ראה **פל"א**, 6, 191-192.

אָנְגוּר. ענבים. סוגי הענב הנפוצים בקווקז לרבות אזור דרבנד בזנים רבים שונים הם *Vitis labrusca* L., *Vitis vinifera* L. ראה **פל"א**, 6, 204-206. כל מין ומין יש כמורכן לו שם בפני עצמו - ראה להלן **גִזְנֵדִי**, **גול** (תת-ערך **גולבֵי**), **דובות**, **כזירי** <2> **כתמי** <2>. ראה גם ערכים הקשורים בכורמות, מעיסוקיהם המסורתיים העיקריים של יהודי-ההר: **מינא**, **רז**, **שיב**, **תהנג**.

אָנְדִזָא. ...הנדסה - במשמעות: מדידה.

אָנְגִיל. תאנה. התאנה (*Ficus carica* L.) נפוצה בקווקז לרבות אזור דרבנד בזנים רבים ושונים. ראה **פל"א**, 3, 137-138. ראה גם להלן ערך **בְדִאָנְגִיל**.

אָנְר. פרי רמון רימון שכיח (*Punica granatum* L.) נפרץ בקווקז לרבות באזור דרבנד הן כאילן-בר, הן כאילן תרבותי. ראה **פל"א**, 6, 331-332.

אָס. יכולת לישב דעתו אף בקרוא לו מקרה פתאומית. בקרוא - ר"ל: בקרות. השווה **מ"מ**, 55: as 'זיכרון' (*pamyat*); 'חסר זיכרון, מחוסר הכרה' (*bespamyatniy*). המלה es/as היא מלה כלל-תורכית, אשר לא נשתמרה באזרבאיג'אנית ואליבא **דאדז"ל** אף לא בלהגיה, שמשמעויותיה העיקריות הן 'זיכרון'; 'שכל, בינה'. בין השפות שעם דובריהן באים במגע יהודי-ההר (לרוב לא דוברי הלהג הדרדבני של תאית-יהודית) המלה נשתמרה (בהיגוי es) על משמעויותיה הנ"ל בקומיקית. כוונת הרי"י היא למשמעויות אלה בצמצום המוכתב על ידי שימוש אידיאומטי בצירופים מסוימים בשפות תורכיות: 'ריכוז זיכרון'; 'שיקול דעת'; 'אי-אובדן עשתונות'.

אָסְטָא. ...מעט מעט - ר"ל: לאט-לאט, באיטיות.

אָסְטָר. צד התחתון וגו' - ר"ל: ביטנה.

אָסָל. ...חלש - הכוונה, כנראה: ותרן, פשרן, ואלה הן אחת המשמעויות של המלה *usal* באזרבאיג'אנית. ראה **אז** 350, 196. השווה **א"א** רע, מאוס; מזיק. **איזג** רע; מזיק.

אִיסְפִּנְק. בג"ב לא ברור האם פ"א דגושה או רפויה, אבל הדגש נראה בה בברור בג"א. **מין ירק ועליו רחבים** וגו' - הכוונה: תרד (*Spicacia oleracea* L.). ראה **פל"א**, 3, 199-198. תרגום זה הוסף גם בידו של יב"י במקום ריק סוף הערך בג"ב וניתן כמורכן בגיב"י, מח' ו, עמ' 5.

אָסְקוּ. עצם - במשמעות עצם שבגוף בעל-החיים.

אִיסְתִּיל. משקל ישקול בערך 52 לאטה רוססי (12.8 גרם) שאינו עתה בשימוש. מכאן **האָסְתִּיל** הדרבנדי של זמן חיבורו של **אה"מ** היה שווה 665 גרם בקירוב. יחידת המשקל

המוסלמית **שאיסתיל** הוא, כנראה, היגוי הדרבנדי של שמה, הוא **אסתאר**. אבל משקלו של **אסתאר** פחות בהרבה: בין 20 ל-21.6 גרם, תלוי באזור (ראה ה"ד, 21, 82).

אגדה. ענק. נפיל - הכוונה: איש גדל־גוף וגדל־כוח. תנין - הכוונה: דרקון. ראה גם אותן המשמעויות במ"מ 75.

אוגר. בג"ב ג איננה מנוקדת. נוקדה לפי ג"א. רחובה של העיר - ביתר דיוק: רחבה בין בתים בה מתאספים הגברים בשעות הפנאי ומנהלים שיחות־רעים, מאזינים למספרי **אבסונא** (ראה ערכו) וכד'.

אפיר. ... והנפעל ע"ד השם (נברא) **אפירנוש**. ביתר דיוק **אפירנוש**.

אקול. ... והתואר **אקולמנד**... לסופית mand - מקדיש הר"י רשומה מיוחדת בהדגימו את השימוש בה במספר דוגמאות בהן כלולות גם המלה **אקול** וגזרתה הנגזרת בעזרת המוספית הנדונה, אומנם בצורתה השונה במקצת של גזורה זו. רשומה זו נמצאת בעמ' 28 של ג"א, באחד המקומות בגירסה זו בהם ניתן לראות כעין שריד של תוכניתו הראשונית של הר"י להכליל בחיבורו גם את דקדוקה של תאנית־יהודית (ראה על כך בהקדמה). וזה לשון הרשומה (כל הדוגמאות ניתנו במקור ללא ניקוד וללא תרגום; נוקדו ותורגמו על־ידי המהדיר): 'מנד יהפך ש"ד לתואר. **אקול** - **אקולמנד**. **ארזום** <חֶשֶק, איווי, אוות־נפש [מלה זו אינה מופיעה בגוף אה"מ; השווה שם ערך **ארזומן** - מ"ז] - **ארזומנד** <חושק מאוה, רוצה בכל נפשו>. **דולת** <עושר, ממון רב> - **דולתמנד** <עשיר, בעל ממון, בעל נכסים> [ראה ערך **דבלת**]. **שרפת** <כבוד, יקר, תפארת> - **שרפתמנד** <מכובד, שרוחשים לו הוקרה> [וראה ערך **שרפת** והתרגומים הניתנים שם]. **נזוכ** <דק, רקיק, עדין, מעודן> - **נזושמנד** <דק־מזג, מעונג> [ראה ערך **נזוג** וההערה אליו].

ארי. <2> בג"א למלת־יחס זו ניתן רק תרגום אחד - 'עבור', אבל הודגם שימושה וזה לשון ההדגמה: **ולא יבא כי אם נקשר על שם או פעל המדובר, ד"מ ארימא** (עבורי) = **ארימא, אריתו** = **אריתו** (עבורך) **אריגו** = **אריגו עבור מה?** כנראה, בעת העתקת הערך לג"ב ההדגמה הוכנסה לסוגריים מרובעים ששורטטו ברישול־מה והועברו עליה קווי מחיקה. המילים התאניות־יהודיות שבהדגמה אינן מנוקדות במקור. נוקדו על ידי.

ארזו. מין תבואה - הכוונה: דוחן (*Panicum miliaceum* L.). ראה **פל"א**, 1, 134. השווה גם ג, 119.

ארפין. המלה erkin היא מלה כלל־תורכית, אשר לא נשתמרה באזרבייג'אנית ואליבא **דאדד"ל** אף לא בלהגיה, שמשמעויותיה העיקריות הן 'בן־חורין', 'חופשי', 'בלתי־תלוי באחרים', 'עצמאי במעשיו'. בין השפות שעם דובריהן באים במגע יהודי־ההר (לרוב לא דוברי הלהג הדרבנדי של תאנית־יהודית) המלה נשתמרה על משמעויותיה הנ"ל בקומיקית. כוונת הר"י היא, איפוא, רגוע, שֶקט בשל חופשו, אי־תלותו באיש וכו'. השווה גם מ"מ, 67.

אַרְק. ... אַרְקִי - בג"ב מלה זו לא נוקדה. ניקודה ניתן לפי ג"א.
אַתֶּשׁ. ... **וְכוֹרְדָא אַתֶּשׁ וְכוֹרְד** אינן מנוקדות במקור. נוקדו על ידי.

ב |

בְּבַסִּיר. חולי התחתוניות - ר"ל: טחורים, לפי הבנתו זו של הרי"י את המלה **תחתוניות** בבבלי נדרים כב ע"א. משמעות זו ניתנה גם על ידי יבי"י בהערתו שהוסיף בעברית וברוסית במקום הפנוי בתום הערך.

בְּבַת. הערך הוכנס בין השורות בידו של הרי"י בעט דק יותר. **אופן וענין ממוצע** - ר"ל: ממוצע באיכותו, בינוני, "ככה-ככה". השווה babat באזרבאיג'אנית באותה המשמעות. [ערבית **בְּאַבְּ(ת)**, 'סוג', 'מין'].

בְּבַר. פלנג (צ"ל פלנגה falanga) - ברוסית מלה זו היא שם כולל של סדרת עכבישים ארוכי-רגליים (Solifugae) שאינם ארסיים. בפי העם שם זה יוחס לסדרה אחרת והיא סדרת עכשבים (Lycosidae) שהנם ארסיים ועקיצתם אף נחשבת לקטלנית (ומכאן קביעו של הרי"י), אף כי איננה כזאת. העכשוב הנפוץ בקווקז הנו *Lycosa singoriensis* ולכן הוא **בבר**. ראה בס"א 25, עמ' 274, עמודה 808.

בְּג. מין שלטונות ושררה - ביתר דיוק: בעל-שלטון, בעל-שררה, מילולית 'אדון', תואר כבוד הבא בד"כ אחרי השם הפרטי. בעת חיבור **אה"מ** בעלי תואר זה באזור ישיבתם של יהודי-ההר נמנו עם הרובד המסורתי של האצולה הפאודלית המוסלמית, בעיקר ממוצא תורכי (אזרבאיג'אנים, קומיקים וכו').

בְּדָן. הניקוד של בי"ת לפי ג"א. בג"ב הבית נוקדה בפתח וניקוד זה, ככל הנראה, הנו שגיאת-קולמוס. ראה ט"ס 103 bodon כאקוויולנט תאטייהודי למלה הרוסית 'mindal' (שקד). השווה גם מ"מ 58, מ"א 37 bodom 'שקד' (mindal). ראה גם ערכים אחרים על פרות של עצים ממשפחת הורדיים (Rosaceae) על זניהם: **אָלוּ, בְּעֵלִי, דְּמָבּוּל, מוֹשְׁמוֹשׁ, קִיסִי, שְׁבָאָלוּ, שְׁהַתִּי, שְׁפָדֵל**.

בְּד. ... הפסד - ר"ל: נפסד, פגום.

בְּדֶאֱנְגִיל. השווה לעיל ערך **אֲנְגִיל**.

בְּדֶנְגֶן. פרי האדמה וגו' - הכוונה: חציל (*Solanum melongena* L.). ראה פל"א, 7, 388. **בְּמ"מ**, 57 המלה ניתנה כ־badizhon ותורגמה כעגבניה (pomidor). **בְּמ"א**, 37 המילה ניתנה כ־bodomjon ובצדו של התרגום המוטעה הנ"ל ניתן גם תרגומה הנכון של המלה (*baklazhan*). **בְּיָה**. במקור ה"א כתובה ללא מפיק; הוסף בהתאם להיגוי של המלה. **מִין פְּרִי אֵילָן** וגו' - הכוונה: חבוש (*Cydonia oblonga* Mill.) וכך גם קביעתו של הרי"י עצמו בג"א, אשר

הושמטה בהעתק הערך לג"ב, וזה לשונה: **ואנחנו רגילים לתרגמו בלה"ק חבוש**. באזור קיים גם חבוש־בר שפירותיו הן דמויי תפוח, הן דמויי אגס, ואולי לשתי צורות אלה של פרי החבוש התכוון הרי"י באומרו **'ממין התפוחים והאגסים'**. הרפואה העממית של האזור מיחסת לגרעיני החבוש סגולות רבות. ראה **פל"א**, 5, 33-37. ראה גם **מ"מ**, 58; ג', 119.

בַּהֵם. גמר. השתלמות - המשמעות הראשונית של baham היא 'ביחד, יחדיו'. המשמעות הניתנת כאן נגזרה מהפועל המורכב bähäm sokhdä שמשמעותו 'לגמור; להשלים [משהו]; להביא [משהו] לסיום'. ראה גם **מ"מ**, 58.

בִּיז. מזלג - ר"ל: מרצע. תרגום זה כתוב גם בידו של יב"י בשורה בה נכתב הערך במקום ריק אחריו. אותה המשמעות למלה biz באזרבאיג'אנית.

בְּזוֹק. עב - במשמעות של 'עֶבֶה'.

בַּט. מין עוף ממיני האווזא - הכוונה: ברווז (Anas). ראה פא, 6, חלק 1, 99 ואילך. לדברי ז"א צ"ל לא bat אלא barbat. לדברי ש"ש הצורה מקובלת יותר מהצורה הראשונה. השווה **אאו** badbad, bidbid, **אוזג**: bidbid ברווז. בהעדר באלפבית התאטי־יהודי המבוסס על האלפבית הרוסי (וגם באלפבית התאטי־יהודי שקדם לו, ואשר היה מבוסס על האלפבית הלטיני) נעדרה מהם גרפמה מיוחדת ל־ז; האמפטי (ט באה"מ). הגרפמה הרוסית d ב־ badbad, bidbid מייצגת לכן את ז; האמפטי (וראה בהקשר זה את הדיון של מיכאל דאדשב בעצור אותו הוא מכנה "הצליל d-t הנמצא במספר מלים בשפתם של היהודים ההרריים" ושיקופיו הגרפיים (ד, עמ' 12).

בַּטְנָא. מין עוף קטן ממיני התור. דומה, כי המלה יצאה כליל מכלל שימוש בלהג הדרבנדי ובלהג הקובאי של תאטי־יהודית. מכל מקום, אף אחד מהמידענים נשאי להגים אלה לא ידע אותה. הכוונה ככל הנראה, לאחד משני הסוגים של יוני בר הנפוצות בדר־קבע באזור oenas L. Columba oenas ו־Columba livia neglecta Hume (ראה פא"א, 6, חלק 1, 264-265) או לשניהם ביחד. השווה בתאטי־מוסלמית batanou במשמעות 'יונה' (ג, 118). מאידך, השווה **איתרי"ס** שחובר באחד מאזורי ישיבתם של נשאי הלהג הצפוני (khaytoghi) של תאטי־יהודית], badana 'שלו' (perepyolka). השווה גם להלן ערכים **כְּבֵתֵר**, **וִרְדֵי** וההערות אליהם.

בִּיא. התקשות הנוזלים מסבת הקור - הכוונה: כפור (במשמעות המקראית), קרה. השווה **ס"ס**, 94 bayaho כאקוויוואלנט תאטי־יהודי למונח הרוסי zamorozki (קרה). אציין שגם כאן (=d) מייצג את ז; האמפטי (ט). למלה התאטי־יהודית baya הוספה **בט"ס** סיומת רבים -ho, כיון שהמונח הרוסי המקביל בא לידי שימוש רק בלשון רבים. ראה גם שם, 104, שימוש במלה baya (בלשון יחיד) כאחד משני האקוויוואלנטים המוצעים למלה הרוסית moroz (קור). האקוויוואלנט המוצע השני הוא suzov. השווה להלן ערך **כִּינִיב** והערת המהדיר אליו.

בִּיֵא. קרי: **בִּיֵא**. השווה מ"מ, 58 bije 'אלמן' (vdoy); biye ze 'אלמנה' (vdova).
בִּיבּו. קרי: **בִּיבּו**. השווה ג"א **בִּיבּו**. ו"ו אינה מנוקדת בג"ב. נוקדה לפי ג"א. ההיגוי המקובל דהיום biyobo. ראה ט"ס, 115. **ואא**, **איזג**. היסטורית זה צריך היה להיות היגויה של מלה זו גם בימי הרי"י.

בוין. מין עשב וגו' - הכוונה: שוש (Glycyrrhiza glabara L.); באזרבאיג'אנית biyan. ראה **פל"א**, 5, 440.

בוֹכּב. כָּבֶל (צ"ל כָּבֶל) - במשמעות: כבלים לקשירת בני-אדם, אזיקים. ראה bukhov באזרבאיג'אנית באותה המשמעות.

בִּיל. מין כלי ברזל וגו' - הכוונה: אֶת־ברזל, לרוב גדול, לעבודות עפר. בידו של יב"י במקום ריק בתום הערך הוסף: '[כעין את]'; **כעין** כתוב מעל **את** באותיות זעירות יותר. **במ"מ**, 58, הובא גם ואריאנט פונטי bel וניתנה המשמעות 'את־ברזל' (lopata zheleznaya); **במ"א**, 36, ניתנו רק אותה הגירסה הפונטית שבאה"מ והמשמעות 'את' (lopata) ללא פירוט. ראה גם באזרבאיג'אנית bel (פרסית bel), אשר למשמעותה ההיסטורית הזוהה למובאת לעיל, התוספה גם עם התפשטות התרבות החומרית הרוסית באזור המשמעות של את רוסי (אירופאי).

בְּלוּט. לצורה פוניטית אחרת של מלה זו ראה ט"ס 92 palud כאקוויוואלנט תאטייהודי למלה הרוסית dub (אלון).

בְּלֶקְדוֹנָא. המילה **בְּרֶתְנָג** ניתנה במקור בערך זה ללא ניקוד. נוקדה על ידי בהתאם לניקודה בערך המוקדש לה (ראה להלן). **מין עשב** וגו' - תאורו המפורט של balghaduna על מראהו החיצוני וסגולותיו הרפואיות על ידי ש"ש וז"א מזהה את צמח זה עם לחד (Plantago L.) כפי שתואר ב**פל"א**, 7, 596-607. מכאן **בְּלֶקְדוֹנָא** הנו לחד.

בְּלוֹת. היגויה המקובל של המלה הזאת הוא [bulut]. ראה גם תעתיקה המשקף היגוי כזה **במ"א**, 37, ט"ס, 107. **אא**, **איזגר"ס**. בנקדו את בי"ת בשוא רצה הרי"י לציין את אי־היציבות ומהירות ההיגוי (קוצר פוזיציוני) של u | בהברה בלתי־מוטעמת. וראה את הדיון בהקדמה בשימוש הרי"י בשווא נע לציין u | בלתי־יציבה. השווה גם ציון קוצר ה־| u | הן בהברתה הראשונה והן בהברתה השניה של המלה **במ"מ**, 59, לפי שמיעתו של ו' מילר את היגויה בפי מידענו, דובר הלהג הצפוני של תאטייהודית.

בְּלֶלְמָא. ברזל ארוך ועב הדרוש לחוצבים להפוך בו האבנים וגו' - ר"ל: מוט־ברזל, קנטר. משמעות זו ניתנה גם ב**גיב"י**, מח' 2, עמ' 15 בזה הלשון: (* כעין קְנָטֶר -).

בְּנִבְשָׁא. מין עשב וגו' - הכוונה: סגל (Viola L.) המיוצג באזור על ידי 32 סוגים (ראה **פל"א**, 6, 279-280) מהם אחד, Viola caucasica, אָנְדְּמִי לאזור (ראה שם, עמ' 288). **האוצטמכא** צ"ל האצטומכא; **בְּנִאבֶש** - משמעות המלה - סגול, בצבע סגול.

בְּסִכּוּן. המשמעות העיקרית של המלה *bäsghun* היא פעולה התקפית. השם המופשט שמשמעותו 'נצחון' הוא *bäsghuni*. היגוי מלה זו בזמננו הוא [*bäsghun*]. היות בי"ת קמוצה בג"ב כנראה טעות קולמוס. בג"א הבי"ת פתוחה.

בִּיג. משמעות נוספת מטפורית: בעל-ערמה. ערמומי. באזרבאיג'אנית *bij* באותן המשמעויות. השווה אותה המלה הכללת-תורכית בלהג הצפוני של תאית-יהודית בצורתה הקומיקית *pich*; מ"מ, 77.

בַּעַז. קצת - ביתר דיוק: מקצת[ם/ן], כלש[הם/ן], איזש[הם/ן].

בַּעֲלִי. ... וברוססי וישני - משמעות התרגום הרוסי 'דובדבנים' (ברבים, אף על פי שהמלה התאית-יהודית ניתנה במספר יחיד). תרגום זה הוסף גם מקום ריק בתום הערך בידו של יב"י. הדובדבן (*Cerasus Juss*). מיוצג באזור על ידי 8 סוגים, מהם 2 תרבותיים על זניהם השונים (ראה פל"א, 5, 189-192). לריבוי זה מתכוון הרבי"י באומרו בסיפא של הערך: 'ויש ממנו מתוק וחמוץ שחור אדום ולבן'. ראה גם ערכים אחרים על פרות של עצים ממשפחת הורדיים (*Rosaceae*) על זניהם: **אָלוּ, דְּמָבוּל, מוֹשְׁמוֹשׁ, קִיסִי, שְׁבָאָלוּ, שְׁהָתִי, שְׁפָדֵל**.

בַּק. צפרדע - ראה מ"א, 35, *bagh*, ג, 118, *baq* באותה המשמעות.

בִּיק. שפה עליונה של הזקן - ר"ל: שפם.

בְּקָא. מין יתוש. כוונתו של הר"י אינה נהירה. אף מידען לא ידע את המלה הנדונה במשמעות של יתוש או איזה שהוא חרק אחר, או באיזשהו משמעות אחרת. בקא הוא שם אחיד בלשונותיהן של לפחות שתי קבוצות אתניות, האזרבאיג'אנים והיהודים ההרריים, לשני יצורים - הצפרדע והצב - כשתי צורות קיום של אותו היצור, הוא הוא ה**בְּקָא**. תפישה סינקרטית זו המשיכה להתקיים זמן מספיק באזרבאיג'אנית גם במאה העשרים כדי למצוא את מקומה באז"ז וזה לשון הגדרתה שם: *bagha* "מושג מאחד: צפרדעים וצבים" (ראה שם, עמ' 47). על קיומה של המלה כשם מאחד לצפרדעים וצבים בלהג הצפוני של תאית-יהודית לפחות עדיין בשנות השמונים של המאה ה-19 יעידו שני ערכים מיליניים במ"מ: 1. *baqqa* (עמ' 57) עם התרגום *lyagushka* (צפרדע); 2. *baqqa* כאבר השני של צמד המילים *qoqqochlue baqqa* (עמ' 64), שתורגם כ-*cherepakha* (צב), כאשר תרגומו המילולי של שני אבריו אינו אלא 'צפרדע בעלת מכסה'. עצם הימצאותו של המושג **בְּקָא** באה"מ למרות אי-נהירות הגדרתו שם מעידה על קיומה של מלה זו גם בלהג הדרבנדי של תאית-יהודית בזמן שחיבר הר"י את חיבורו. מן הראוי לציין, כי למושג **בְּקָא** בשימושו היהודי-הררי היה גם היבט, אשר לא היה בשימושו האזרבאיג'אני, הלא הוא היבט השקצות: הן הצפרדע והן הצב הן שקצים, הראשונה שקץ המים והשני - שקץ היבשה (באזורי התגוררותם של היהודים ההרריים - צב כספי *Mauremys caspica ventrimaculata*). קשה לדמיין, כי יכלה להיות לה בלהג זה אז משמעות אחרת פרט לזו, אשר הייתה למלה זו באותה עת בלהג הצפוני. אולי בכתוב הר"י "בְּקָא. מִין יתוֹשׁ" הוא התכוון לציין, כי

בְּקָא הוא ששקץ כמוהו כיתוש (אעפ"י שהוא אינו שרץ המים או שרץ היבשה, אלא שרץ העוף). דומה, כי אי־אפשר לקבוע בוודאות מתי נשתכחה בקרב נשאי תאית־יהודית הסינקרטיות של המלה. מה שניתן להסיק הוא שהמלה לא הייתה באוצר המילים הפעיל כבר בדור ההורים של המידענים, אחרת היו יודעים אותה. בהשתכח הסינקרטיות עבר על המלה אחד התהליכים הבאים: 1. שמרה על צורתה הפונטית בשומרה רק על משמעות אחת בלבד. ראה **איזג** 34 baghagha כרפדה (צ"ל צפרדע; השווה שם, 298 baghgha צפרדע). 2. שמרה על משמעות אחת בלבד משתי המשמעויות של baghgha הסינקרטית בשינוי קל של צורתה הפונטית. ראה **אא** 23 baghak צב. 3. התפצלה לשתי מלים באמצעות שינויים פונטיים קלים, אשר כל אחת מהן יש לה אחת המשמעויות של baghgha הסינקרטית. ראה **איפר** 70 bakgha צפרדע, baghak צב.

בְּקָם. עץ שצובעין בו אדום וגו' - הכוונה: צולפינייה (*Caesalpinia tinctoria* L.) המיוצגת באזור על ידי *Caesalpinia Gilliesii* Wall, ראה **פל"א**, 5, 218. על השימוש בצולפינייה לצורכי צביעה ראה: אברט, 2, 543. ונקרא גם כן בעובי היגוי שם עץ זה בערבית הוא ביתר דיוק baqqam.

בְּקָלוּ. מין סנה וגדל בו פרי כעין תותים - **בג"א** אחרי זה נכתב: ועושים ממנו מרקחת. תיאורה המפורט של **ז"א** את baghalu ואת פריו מזהה אותו בוודאות כאוכמניה (תת־משפחה *Eubatus Focke* של המשפחה *Rubus* L.; **פל"א**, 5, 78). זוהה בביטחון כאוכמניה, מבלי לתארו, על־ידי **ש"ש**.

מ"מ 57, **מ"א** 35 פטל (*malina*). תרגום זה (ברוסית בלבד) ניתן גם **בגיב"י**, מח' 2, עמ' 16, שם החלק התרגומי־הסברי של הערך הוא: מין סנה. **אא** baghalu 1. פטל שחור (*yezhevika*). 2. פטל (*malina*). **איזג** כנ"ל. **ז** (*yezhevika*) baghalu. לפי **ג** וה בתאית־מוסלמית baghalu (בהבדלים פונטיים קלים) הוא פטל שחור. ראה **ג** 118 bughala, הפטל שחור; **ה** 141 baghala.

בוֹרְג. גב העין - הכוונה: גבה. ראה גם **מ"א**, 38; **ג'**, 117; **ה**, 142 (במקור האחרון העיצור הסופי ניתן כ־| k |).

בְּרָגוּלוּ. במקור בפעם השניה מלה זו אינה מנוקדת.

בוֹרְר. אח - במשמעות בן לאותו אב ו/או אותה אם.

בְּרוֹת. ...פארוך - קרי: פוּרוֹךְ (מלה רוסית לאבק השריפה).

בְּרִתְנָג. - ראה גם לעיל ערך **בְּלִקְדוֹנָא** וההערה אליו.

בוֹת. ...ועובדיהם **בוֹת פְּרִס** - התרגום במספר רבים, המלה המתורגמת במספר יחיד.

| ג |

גֹבֵא - עש האוכל - השווה להלן ערך **כֹרֵא**.

גְבֻזֵשׁ. מין פך של חרס. לפי שפ"ש 'כד-נחושת בנפח של כ-5 ליטרים, לחליבת פרות'. השווה גם מ"א, 45 godush 'מיכל לחליבה' (podoynik). וכך גם באיזג. אא מוסיף לזה: (2) כד נחושת עם שתי ידיות. ראה גם מ"מ, 62 govdash 'כלי עמוק' (glubokiy sosud). **גְבֻזָּ**... צבי - צבי השכיח באזור הוא Gasella subgutturosa Guedenstaedt. ראה פא"א 10, 175-174.

גְבֻזָּר. מין שרץ הרוחש. ע"ש היה היחידי שידע את המלה ויכל להסבירה וזה לשון הסברו: 'נחש צהוב, הורג נחשים, אינו מזיק לבני-אדם; govzor ו-rur אותו הדבר, צורתו דמויית הנחש, צבעו צהוב. ככל הנראה, govzor הוא קמטן, לטאה חסרת-רגליים ממשפחת הקמטניים (Ophisaurus apodus) הדומה בחיצוניותה לנחש שצבעה הוא צהוב כהה. ראה בס"א 9, עמ' 157, עמודה 459. ראייתו של ע"ש את govzor ואת rur (ראה להלן ערך רור) כזהים נובעת, כנראה, מזיהוי עממי של שניהם בתור אותו הנחש הבלתי-מזיק, הווי אומר, בלתי-ארסי.

גֹג מין דלעת וגו' - הכוונה: קָרָא (Lagenaria vulgaris Ser.). ראה פל"א, 8, 121. ראה גם להלן ערכים - פִירו, רומי.

גָד. ... צאן - הכוונה: כבש.

גִידָא. מין פרי עץ וגו' - הכוונה: laegnus angustifolia L. var culta D. Sosan באזרבאיג'אנית iyda. ראה פל"א, 6, 313-314.

גוּדָג. קצר קומה. אליבא דמידענים למלה זו יש גוון של התייחסות אל נמיכות-קומה ככעין מגרעה. השווה גם אותו גוון במלה godak באזרבאיג'אנית.

גִז. מדת האמה. לפי הינץ (ה"ד, 63) "בראשית ימי הביניים המאוחרים" גז שווה 62 ס"מ. כיוון שאזור ישיבתם של יהודי-ההר היה תחת השפעה תרבותית חזקה של איראן וחלקים ממנו היו בשליטתה הישירה או העקיפה, ניתן להניח שגם באזור ההוא זה היה אורכו. לדברי ע"ש gaz אינו אלא שם אחר של arshin, יחידת אורך רוסית השווה 71.1 ס"מ. כנראה, השם gaz הועבר על-ידי העם ליחידת אורך זו בזמן כלשהו אחרי הפיכת האזור לחלק מהאימפריה הרוסית.

גִזִינָא. מין עשב וגו' - לפי תיאור המידענים ו/או לפי זיהוים הכוונה: סרפד (Urtica L.) המיוצג באזור על ידי שלושה סוגים. הנפוץ בהם הוא Urtica dioica (L). על תת-סוגו latifolia Ledeb הרפואה העממית באזור מתייחסת לספרד כאל צמח-מרפא והסוג דלעיל שלו בהיותו צעיר מקובל כצמח אכיל. בעבר השתמשו בו גם לצורכי תוויה ואריגה. ראה פל"א, 3, 143-141.

גזנדיי. הניקוד בג"ב - **גזנדיי** הנו טעות-קולמוס. השווה בג"א: **גזנדאי**. ראה גם ערכים אחרים על ענבים: **אנגור**; **גול** (תת-ערך **גולפי**), **דובות**, **כזירי** <2>, **כתמי** <2> וכמו-כן ערכים שעניינם בכורמות: **מינא**, **רז**, **שיב**, **תהנג**.
גלא. **מקנה** - ר"ל עדר. ראה **מ"מ**, gele 61 באותה משמעות (stado). ראה גם ערכים **לתא**, **נכיר**.

גול... **גולפי**. מין ממני הענבים - ראה גם ערכים אחרים על ענבים: **אנגור**, **דובות**, **כזירי** <2>, **כתמי** <2> וכמו-כן ערכים שעניינם בכורמות: **מינא**, **רז**, **שיב**, **תהנג**. בענין אחר **גול** וגו' - בג"א כל אחד מתת-חלקים אלה של חלק זה היווה ערך בפני עצמו שאף הופרדו אחד ממשנהו ושניהם מהערך **גול** פרח **גולב** **גולפי** על-ידי ערכים אחרים. וזה לשונם לפי סדר הופעתם בג"א **גול ארמני** (כך - מ"ז; המלה השניה לא נוקדה; הושמטה בג"ב) **חומר אדום שחותמין בו** [ר"ל שעוות-חותם, חומר-חותם; משמעות זו הוספה גם בג"ב ברוסית בידו של יב"י בעפרון במקום ריק בתום הערך]. **גול**, **חומר**, **טיט**, **עפר**.

גיל. דמות. אופן - השווה **מ"מ** 61 'אופן/צורה, מצב' (sostoyanie, obraz). ראה גם שם הדגמת תיפקודה של מלה זו בביטויים שמשמעם 'בצורה כזאת', 'כך', 'באופן שכזה', 'באיזה אופן'. ראה גם **אא** גיל obpaz, vid (צורה, דמות). איזג vid, obpaz, sostoyanie (צורה, דמות, מצב).

גולבר. רוח דרומית - ביתר דיוק: רוח הבאה מדרום הים הכספי. באזרבאיג'אנית gulavar באותה משמעות. השווה **אא** gulva סופת שלג.

גלבטון. מקלעת וכו' - השווה גם ערך **ישמא**.

[**גולא**. וגו'] - הערך לא הועתק מג"א לג"ב. הוכנס לטקסט אחרי הערך שאחריו הוא כתוב בג"א.

גלי. צואר האדם. קצת להלן מובא **באה"מ** ערך gärdän וניתנה משמעות המלה gärdän כצואר. מכאן שאלבא **דאה"מ** היו בלהג המרכזי (הדרבנדי) של תאית-יהודית עת חיבר הרי"י את מילונו שתי מלים שמשמעותן היא צואר. מאידך אין **באה"מ** מלה, אשר משמעותה היא גרון, אף-על-פי שבתאית-יהודית של זמננו יש שתי מלים שזאת משמעותן. האחת היא כלל תאית-יהודית bughoz, אשר הושאלה מאזרבאיג'אנית (באזרבאיג'אנית boghaz). השנייה היא khovola, אשר מוצאה, כנראה, בלהג הצפוני (הכ'יתוע'י): איזכור הימצאותה בו אנו מוצאים לא מאוחר משנות השמונים של המאה ה-19 (ראה **מ"מ**, עמ' 84). מהעדר **באה"מ** מלה שמשמעותה גרון אפשר להסיק שתי מסקנות - שהרי"י שכח, פשוטו כמשמעו, להכניס למילונו מלה כזאת.

גימז. עצירת השתן. לא ברור די הצורך, איזה מובן נתן כאן הרי"י למלה **עצירה**: עצירה (=אגירה) של השתן בשלפוחית למען הטלתו? עצירה במשמעות 'סחיטה של נוזל', כלומר הטלה של השתן? ראה **מ"מ** 62 gimiz-ob 'שתן' (mocha) [מילולית: מי-שתן, מי-השתנה]. השווה - gomez 'להשתין' בפרסית אמצעית, gomez/gimez 'שתן' בפרסית קלאסית.

גוס. איבוד. שמד - ביתר דיוק: אבוד, נאבד. המלה באה לידי שימוש כמעט אך ורק בתור חלק שמני של פעלים מורכבים.

גומרה. גאווה. יציאה מדרך המוסר - ביתר דיוק: מאבד את הדרך, מטאפורית - סוטה מדרך הישר, יוצא מדרך המוסר, גאווותן.

גמיש. ... בופ"לו - ר"ל: תאו (Bubalus bubalis).

גנב. מין עשב וגו' - לדברי ע"ש ganov הנו שם אחר ל-ävälüg (ראה לעיל ערך ävälüg וההערה אליו). גם תיאורה של ז"א את ganov וצורת השימוש בו כצמח מאכל ניתן לראות בו תיאור חומעה ושימושיה כצמח מאכל. מאידך הגדרתו של הרי"י את ganov כוללת את דמיון לבצל מדברי - היבט שלא הזכיר כלל בתיאורו את ävälüg ואין דמיון חיצוני בין בצל לבין חומעה. מכאן שזיהויו של ganov מצריך ברור נוסף.

גנדום. חטים - הכוונה: חיטה בסוגה המסורתית לאזור והוא Triticum aestivum L. ראה **פל"א 1, 333.** השווה גם להלן ערך פֶרוֹנֶג וההערה אליו.

גנזיר. מין עשב קוצי. לפי תיאורי המידענים הזיהוי המתקבל ביותר על הדעת של gänzir הוא דקורית בסוגה הקרוי D. Sosn. Arctium transcaucasimcum. ראה **פל"א, 8, 360-361.**

גוסנא. רעבון - ביתר דיוק: רֶעֵב.

גוסבנד. צאן - הכוונה: כבש. ראה **אא, איזג.**

גיג. התעלפות. כאב הראש במדה מרובה - ביתר דיוק: מתעלף, סובל מסחרחורת. המלה באה לרוב לידי שימוש כחלק שמני של פעלים מורכבים.

גור. ענין רבוי - הכוונה: רב־עם, רב־משתתפים, הומה אדם. השווה שם־תואר אזרבאיג'אני gur, אשר 'רב עם' וכד' הינו אחת ממשמעויותיו.

גורג. הו"ו אינה מנוקדת בג"ב. נוקדה לפי ניקודה בג"א. ראה גם **מ"מ 62, מ"א 45, ג 117-118.**

גורגור. ... (אינדוק) - קרי: indyuk. משמעות תרגום רוסי זה היא 'תרנגול הודו'.

גורד. קיבוץ. אסיפה. המשמעות שניתנה באה"מ נגזרה משימוש המלה כחלק שמני של הפועל המורכב gürd sokhda לקבץ, לאסוף, לרכז במקום אחד (מילולית לעשות קיבוץ, איסוף, ריכוז במקום אחד). השווה משמעותה של gürd כחלק שמני של פועל מורכב בפועל birä gürd להתקבץ, להתאסף, להתרכז במקום אחד (מילולית להיות למקובץ, לנאסף, למרוכז במקום אחד) [אא, איזג]. והשווה משמעויות פועלים מורכבים, אשר חלקם השמני הוא gerd בפרסית בת־זמננו. ראה גם **מ"מ 62.**

גורדל. הו"ו אינה מנוקדת בג"ב. נוקדה לפי ניקודה בג"א.

גירין. בכיה. השווה באותה המשמעות (תרגום רוסי plach) **מ"מ, 62, gire, מ"א, 42 girya.** אא, איזג אינם מתרגמים את giryan (אצל שניהם girya) כבכייה, כפי שזה נעשה

באה"מ, אלא מייחדים אותה למשמעות [שיר-] קינה, הספד בלבד. והשווה להלן **באה"מ** ערך **שיבן**, אשר דווקא למלה זו במקביל למשמעות הכוללנית בכיה מייחד הרי"י את המשמעות הספד.

גורזא. ... בענין אחר **גורזא** מין נחש. אפעה - הכוונה: צפע (*Vipera lebentina*) השכיח באזור. ראה **בס"א** 3, 7, עמ' 146, עמודה 476.

גורון. הו"ו השניה אינה מנוקדת **בג"ב**. נוקדה לפי ניקודה **בג"א**. **כבדות המשא** - ביתר דיוק: כבד, כבד-משקל.

| ג, ג |

גו. עץ. במשמעות: חומר העץ (לעשיית כלים, לשרפה וכד'), עצה. למשמעות 'עץ' = אילן ראה ערכים: **דר**, **דורכד**. למשמעות מקל ראה **מ"מ** 88, **אא**, **איזג**. השווה גם **מ"מ**, 65 desdechu 'מקל' (palka) [מילולית 'מקל-יד']; **מ"א** 46 dastachu מקל (palka) [מילולית 'מקל-יד']; **ג**, 119 tara chu 'מערוך' (skalka); **ג**, 121 khouna chu, varda chu שמות חלקי נול.

גבז. אגוז מושקט - כוונה: פרי עץ המוסקט (*Myristica fragrans*) המשמש תבלין. ראה אברט, 2,264.

גבר. דָשָן - במקור: דָשָן.

גיג. רסיס - השווה ה, jig khardan 147 (מילולית 'לאכול jig') 'להקרע' (jirilmag). **ובענין** אחר **גיג דבר חי**. **שלא נתבשל כל צרכו** - השווה באזרביאג'אנית chiy 'נא'.

גגן. מין גמי - הכוונה: סוף (*Typha angustifolia L.*). ראה: **פל"א**, 1, 83 (שמו האזרביאג'אני של הצמח ניתן בצורה בלתי-מדויקת chiyān צ"ל jiyān). **ע"ש ושפ"ש** ציינו שימוש ב- chägān שאינו נזכר ב**פל"א** - הנחתו בין לימוד-החבית למשנהו בתור חומר מבודד העוצר בעד הנוזל לנוזל מבין לימודי-החבית.

גיהרא. זיו. - ר"ל קלסתר-פנים, צורת-פנים. הר"י משתמש כאן במלה 'זיו' במשמעות זו, ככל הנראה, בשל צרוף מלה זו במלים משמעותן 'פנים', 'דמות' וכד' במקורות בתר-תנ"כיים.

גחת. שקידה כתוב מעל השורה אחרי מהירות.

גכול. שדה של אילנות תותים וגו' - ראה להלן ערך **תות**.

גלקו. מין מגל וגו' - הכוונה: חרמש. השווה chalgu בלהג האזרביאג'אני של דרבנד.

גולב. <2>. **זמן** כתוב מעל **ומנוחתם**. מקום המלה **זמן** צוין בקו.

גנד. כלי עץ - הכוונה: קערת-עץ גדולה ועמוקה המשמשת למדידת ה**גבש**; מכילה

כחמישה קילוגרם של גרעיני חיטה וכד'. גם שם מידת־היבש בסדר־הגודל הנ"ל [אא]. באזרבייג'אנית chanag באותן המשמעויות.

גֹנָא. לחי - הכוונה: חלק של הלחיים המכסה את הלסת התחתונה. תחת הזקן - ר"ל: סנטר.

גִינְקִיל. במקור אין חירק מתחת לגימ"ל. **מִין נַעְצוץ** וגו' - לפי תיאורה המפורט של ז"א את השיח (בלשונה - עץ), פרו ושימושיו ולפי זיהוי ש"ש הכוונה, ללא ספק, לוורד־הכלב (*Rosa canina* L.). ראה **פל"א**, 5, 151. לדברי ז"א תשליק פרו של jinghil ניתן כתרופה לחולי כבד וכליות - היבט שלא נזכר ב**פל"א**.

גֶסֶד... **אֶפְדָא גֶסֶדָא** - במקור ללא ניקוד וללא נקודה מעל גימ"ל.

גֹגִים. קודם היה כתוב: **גָגִים**, **מִין שְמִיכָה מְנוצָה שֶל עֲזִים**. המילים **גָגִים**, **מִין שְמִיכָה** נמחקו ומעליהן נכתב: **גֹגִים בְּגַד או מַצַע הַעֲשׂוּי**. מקום גירסה זו לפני מה שנשאר מהניסוח הראשון צוין בקו.

גֹפ. גורל. המשמעות הראשונית של המלה היא 'מקל' (השווה ערך גֹו). המשמעות שבערך נגזרת מהביטוי האידיומאטי (**ש"ש**) *chup vashanda* 'להטיל גורל, להפיל פור' [מילולית 'להרים, לזרוק למעלה מקל']. הביטוי נראה די ארכאי, כעין שריד של העידן, כאשר המלה התאית־יהודית למקל הייתה לא *chu* אלא *chup* <פרסית אמצעית *chōb* במערכת בהתאם לחוקיות ההיסטורית הפונטית של *ō* ל־*ü* וביטול הקוליות של העיצור הסופי.

גֶקֶל. חיה - הכוונה: תן (*Canus aureus* L.). ראה **אפ"א**, 10, 132-135. השווה **אא**, **איזג** *choghol*. אזרבייג'אנית *chaggal*, לזגית *chagal*, קומיקית *chaghan*. (<פרסית *shāghāl*).

גֹקוּל. רכיל - ר"ל: הולך רכיל, מלשין; **לֶה"ר** - ר"ל: מוציא לשון הרע, מלעיו. ראה *chughul* 'מלעיו', 'בוגד' (*'klevetnik, predatel*) **מ"מ**, 81, 77. ראה גם משמעות 'מלשין, מסור' למלה זו באזרבייג'אנית.

גֹקוּנְדוּר. במקור בסיפא של הערך הושאר מקום לתרגום "אשכנזי" (ז"א יידי משכילי מגורמן). **מִין שֶרֶש** וגו' - הכוונה: סלק הנפוץ בחקלאות האזור בשני גזעי התרבותיים: *Beta cicla* (L.) Moq; (*Bata vulgaris* L. ssp. *esculenta* (Salisb.) Gurke) (למאכל אדם); התרגום 'סלק' הוסף ב**גיב"י**, 'מח' 3, עמ' 26. השווה גם **מ"מ** 88 בו למלה זו (שתועתקה כ־*chugundur*) במקביל לתרגומה הנכון 'סלק' (*burak*) ניתן גם תרגום לא נכון 'לפתית' (*bryukva*).

גֶר. **מִין עוֹף קֶטָן**. אליבא דתיאורה של ז"א "ציפור קטנה בשלל צבעים רב מאוד [השווה] בקרבת חצרות". לא הצלחתי לזהותה.

גֶרֶם. אחרי עור מחוק ה**בע"ח**.

גֶרְגָא. ... סדר - במשמעות טור/שורה מסודרת) של אנשים. ראה גם **ט"ס**, 79 *jarga* בתור תרגום של המלה הרוסית *ryad* (שורה). אותן המשמעויות 'שורה', 'טור' [של אנשים] יש למלה זו באזרבייג'אנית ו(בהיגוי נורמטיבי *zherge*) בלגזית.

גַר. ... גֶרֶב במקור גֶרֶךְ. ראה גם גיב"י, מח' 3, עמ' 29.

גֶרָא. (מקום) כתוב מעל השורה אחרי גֶה (קרי: גֶה). מקום התוספת צוין בקו... ומזה בהמה נק' גֶרָא. ראה אותו ההיגוי (בשינוי־מה רישומי; cheravo) במ"מ, 87. השווה היגוי אחר charovo בט"ס, 93 charvo באיפר 81. האטימולוגיזציה של מלה זו אינה נכונה. משמעותה האטימולוגית של המלה היא 'ארבערגלי': c[ah]or 'ארבע' + po/poy 'רגל' (ראה להלן ערך פֶאי).

גור. פרי יערי. הכוונה: פרי־בר (כלשהו).

גֶורמוֹסֶדֶכּ. מין עשב. לפי תיאורם המפורט של שפ"ש וש"ש הכוונה, ככל הנראה: כמון Cuminum cyminum L. ראה פל"א, 6, 439. כהגדרת ש"ש ש churmudak הוא "עשב לפסח".

גֶר. התרגום נכתב בידו של הרי"י בעט דק יותר ובאותיות קטנות יותר לא בעת כתיבת הערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן במקום ריק, אשר הושאר עבורו. מין רחש דק וגו' - ז"א: "עגול, לבן, בתוכו תולעים, יושב על עץ". זיהוי מדויק מצריך ברור נוסף.

גֶשֶם. ... ובענין אחר גֶשֶם מקור. מעין מים. צ"ל גֶשְמָה. השווה ט"ס, 47 chashma בתור תרגום של המלה הרוסית klyuch (מעין).

גֶותֶקוּ. אחרי הנשים מחוק: מתחת לצעיפהו.

| ד |

דֹבּוֹת. מין ממיני הענבים הלבנים - ראה גם ערכים אחרים על ענבים: אַנגוֹר, גֶזְנֶדֶי, גוֹל (תת־ערך גוֹלְבִי, כְזִירִי <2>, כְתָמִי <2>). וכמו־כן ערכים שעניינם בכורמות: מִינָא, רֶז, שִיב, תֶהֶנֶג.

דָבֶק. מין חלאת הבהמה מפרסותיה - הכוונה: טלפת, מחלת הפה והטלפיים (Aphtae epizooticae). ראה dabag באזרבאיג'אטית; dabak בלגזית באותה המשמעות.

דָב. ענק. תנין - הכוונה: יצור רע ענקי מיתולוגי שמראהו כשל ספק אדם, ספק חיה; מטאפורית - איש חזק גדל־ממדים.

דִיבּוּ. ... דִיבּוֹן גֶנְדוֹם במקור ללא ניקוד. נוקד על ידי המהדיר.

דְבָנָא. שימוש בשווא נע לציון [ä] בלתי־יציבה מופחתת בהברה הראשונה, הבלתי־מוטעמת של מלה תלת־הברתית. ראה על כך הקדמת המהדיר. משועמם - חולה ברוחו (ראה למשמעות זו בבלי בבא מציעא פ ע"א). ראה גם שימוש במלה משועמם במשמעות זו להלן בתרגום־הסבר של המלה סְבָדָאָר בערך סְבָדָא.

דְבָעָא. ההיגוי בימינו הוא do'vo.

דוּגָא. ... בופ"לו - ר"ל: תאו (ראה לעיל ערך גְמִיש).

דְּגִישׁ. חלוף. המרה - ביתר דיוק אַחַר, שונה. המשמעות שניתנה נגזרה מפועל מורכב dägish sokhdä 'להחליף, להמיר' (מלולית 'לעשות אחר, לעשות שונה').

דוּד. (מספר) וגו' - ביתר דיוק: dudu כששם מספר בא בנפרד, du כשבא אחריו שם-עצם המציין את העצם הנספר. ראה גם **מ"מ**, 68.

דָּאד. טעם - ראה **אא**, איזג dod.

דִּיה. עיר, כרך - ביתר דיוק: כפר.

דְּזוּ. גבול: גבול - ככל הנראה טעות-קולמוס במקום **גְּבּוּל**. מִצַּר - קרי: מִצָּר. השווה מבחינת ההיגוי **מ"מ** 66 dozuv 'תחנה', 'גבול' (stantsiya, granitsa).

דוּדָּד... **דוּדָּדִי** - מלה זו נוקדה בג"א בלבד.

דָּחַר. סלע אבן. השווה מבחינת ההיגוי **מ"מ**, 64 daħar, daħar 'סלע', 'צוק' (skala, utyos); **ט"ס**, 119 dohor כאקוויוואלנט תאטייהודי למלה הרוסית skala ('סלע'); **איפר**, 73 daħar ('הר') (gora).

דְּלָא. מין חיה קטנה וגו' - הכוונה לסנאי בלבד, בסוגו האַנְדְּמִי לאזור Sciurus anomalis Guld (ראה **פא"פ** 10, 90) או הן לו והן לְדֶלֶק (Martes), קרוב לודאי, לְדֶלֶק אבני (Martes) foina Erleben ((Martes)) המגיע בחיפושיו אחרי אוכל עד לשולי יישובים ואף אל תוכם (ראה **פא"א** 10, 151-152; **הנ"מ**, עמ' 160. הסוג השי של הדלק הקיים באזור הוא דלק יערי (Martes (Marts) martes L.), אשר אינו יוצא מיערות ולכן פחות מוכר ברבים; ראה עליו **פא"א** 10, 149-151; **בס"ט**, 85 המלה dala הנה האקוויוואלנט התאטייהודי למנוח הרוסי belka (סנאי). מאידך **בגיב"י**, מח' 3, עמ' 35 מוסיף יב"י לערך זה הערה כדלהלן: (*כנראה - נמיה שבעברית). נזכיר שבעת הכנת **גיב"י**, בשנות ה-1920 שימשה המלה 'נמיה', בהעדר נומנקלטורה עברית זואולוגית דייקנית, גם לציון הדלק [שרידי שימוש זה ניתן למצוא כיום בכמה מילונים לועזיים-עבריים כגון מילון אנגלי-עברי של ר' אלקלעי ומילון רוסי-עברי של י' קרון; בנומנקלטורה העברית הזואולוגית של ימינו 'נמיה' הוא השם העברי ל-Herpestes ichneumon (mongoose). אשר לתאטיית-מוסלמית, אליבא **דמ"א**, 45 dala הנו סנאי (belka), אולם אליבא דג, 118 הוא דלק (kunista). הענין הוא בכך שבאזרביאג'אנית המלה dala מציינת הן את הסנאי (ראה **אז**) הן את הדלק (ראה **ארל**), ברם באזרביאג'אנית יש עוד מלה לציון הסנאי, sinjab ז"א הסנאי בעונת החורף, כאשר פרוותו מאפירה. מלה זו לא הושאלה לא לתאטיית-יהודית ולא לתאטיית-מוסלמית, היא היא המציינת את הסנאי בנומנקלטורה האזרביאג'אנית הזואולוגית הדייקנית.

דְּלוּז. שימוש בשווא נע לציון [u] בלתי-יציבה מופחתת בהברה בלתי-מוטעמת. ראה על כך הקדמת המהדיר. **יוצר חרס** - השווה **ט"ס**, 90 duluzchi וכן dulus, duluschu באזרביאג'אנית באותה המשמעות.

דְּלִיל. טיב הענין - ר"ל: הוכחה עובדתית או לוגית המוכיחה את טיבו של ענין כלשהו.

דָּם... הבל... ר"ל: הָבֵל, אָד.

דַמְבוּל. ... ובל"א פפלויםען - משמעות התרגום ה"אשכנזי" (יידי משכילי מגורמן): שזיפים, אך-על-פי שהמלה התאית-יהודית היא ביחיד, היינו שזיף (*Prunus domestica* L.). על נפיצות השזיף באזור ועל זניו הרבים שם ראה **פל"א** 5, 181. ראה גם ערכים אחרים על פרות של עצים ממשפחת הורדיים (*Rosaceae*) על זניהם: **אלו, בָדוּן, בַּעְלִי, מוֹשְמוֹשׁ, קִיסִי, שְבָאלו, שְהָתִי, שְפָדֵל**.

דוּנָא. אורז. בניסוח ג"א עמד הרי"י על תפקיד האורז כאחד מאבות המזון של אוכלוסית האזור וזה לשון הניסוח שבג"א: מין תבואה שקורין אותו [הושאר מקום ריק - כמחצית השורה להוספת השם, אבל במקום זה בשתי השורות הבאות כתוב באותיות קטנות יותר]: ובמדינה זו רוב התבשילים עושים ממנו, ורגילים אנחנו לתרגמו בלה"ק אורז. לפי **פל"א**, 1, 140 סוג האורז היחידי שבאזור הוא *Oryza sativa* L.

דַנְדָא. <1> **מין אילן סרק**. המפורט בתיאורים הוא של **שפ"ש** וזה קיצורו: "עץ גבוה. טוב להסקה. עושים ממנו חביות לדגים [כבושים], לריבה, אבל לא ליון". הכוונה: מִלְהַה (*Fraxinus*) (בסוגה *Fraxinus excelsior* L.). על סוג זה של מִלְהַה באזור ועל השימושים בו שם ראה **פל"א** 3, 68-69. ראה גם ג' 119 **דַנְדָא** 'מִלְהַה' (yasen).

דַנְדָא. <2> צלעות הבע"ח - המלה התאית-יהודית ניתנה במספר יחיד.

דוֹסָד. אהבה. חיבה - ר"ל: מושא האהבה, מושא החיבה, אהוב, ידיד וכד'.

דַסְדַפ. <1> ... בענין אחר וגו', **דַסְדַפ** <2> אינו מופיע בג"א. מתחת לשורה בה כתוב ערך **דַסְדַכ**. ניתנה באותיות יותר זעירות הגדרה נוספת: מליאת-יד. ר"ל: מלוא החופן. **דַסְדַכ** <2> במקור **דַסְדַךְ** עם ד בלתי-דגושה, אף-על-פי ש**דַסְדַכ** <1> כתובה עם ד (דגושה). ראה על עקרון ציון [k] סופית במהדורה זו בהקדמת המהדיר. ראה גם **גיב"י**, מח' 3, עמ' 35.

דַסְדָר. **רחים של יד**. ראה ג 119 *dastar* באותה המשמעות *ruchnaya mel'nitsa*; מילולית טחנת-יד). השווה מ"א, 46 *dasta* 'עלי [לכתישה] במכתשת' (*pestik v stupke*).

דַק. הַר קָרִי הַר: יתכן שקמיצת ה"א בהר ע"י הרי"י נגרמה בשל הפיכת הפתח לקמץ תוך כדי ניטוי שם זה: הַרִי, הַרִים, הַרִי, הַרִי.

דַק. ... נוזלי - במקור: נוזליי. בג"א ערכי ג"ב **דַק** דַלְף וגו' **ודוק תבלול בעין** היוו ערך אחד.

דַקְרָלוֹק. אין בג"א. במקור אין המלה מנוקדת. הניקוד לפי **גיב"י**, מח' 3, עמ' 36. הערך נכתב בידו של הרי"י בעט דק יותר בשורה הראשונה שבשלוש שורות ההפרש, אשר בדרך כלל הוא היה משאיר בין קבוצת ערכים של מילים ששתי אותיותיהן הראשונות זהות (בלי לקיחת בחשבון אותיות שהיגוין הוא תנועה) לבית קבוצת ערכים של מלים, אשר האות השנייה בהן היא האות הבאה בתור באלפבית העברי.

דוֹרְבִי. הערך נכתב באותה השורה שהערך **דוֹר** בהפרש של כרבע שורה ממנו בידו של הרי"י בעט יותר דק ללא ספק לא בעת כתיבת שאר הערכים שבעמוד, אלא מאוחר יותר.

דורכז. אילנות גדולים - המלה התאית-יהודית ניתנה במספר יחיד.
דרגין. מין ממיני סממנים וגו' - הכוונה: קינמון מסוגו הציילוני (Cinamonum zeylanicum) הידוע והנפוץ יותר. ראה עליו אברט, 3, 765. וזה שמו של תבלין גם בשתי השפות העיקריות של מקום ישיבתם של דוברי הלהג הדרבנדי של תאית-יהודית: אזרביאג'אנית (darchin) ולזגית (darchin). על קביעתו של הרי"י בסיפא של הערך, כי "בלה"ק [שמו של דרגין הוא] קנה" ראה השמות 'קנמון' ו'קנה' בשמות, ל כג ושיר-השירים, ד יד כשמות נרדפים.
דרוגז. שימוש בשווא נע לסימון [u] בלתי-יציבה מופחתת בהברה בלתי-מוטעמת. ראה על כך בהקדמת המהדיר. בג"ב ו"ו אינה מנוקדת. נוקדה לפי ג"א. השווה, ה, duruzhd 146 באותן המשמעויות.
דיר. עיכוב. איחור. בושש - ביתר דיוק: מתעכב, מתאחר, מאוחר, המגיע בהתמהמהות.

| ה |

הבא. ... ובדרך וגו' כתוב בידו של הרי"י, בעט דק יותר לא בעת כתיבת החלק הראשון של הערך וערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן. המילים באויר. דברי כתובות בין השורה בה כתוב ערך זה לבין השורה בה כתוב הערך הבא. המילים הבאי וגוזמא כתובות בחלקה השמאלי הפנוי של השורה בה כתוב הערך הבא. השתייכות מלים אלה לערך צוינה על ידי קו.

הבו צרה. שתי נשים וגו'. בתאית-יהודית בת-זמננו העיצור הפותח הוא [h]. אליבא דש"ש מלה זו היא גם כינוי לגבר ביחס לגבר אחר כשהם מתחרים על אהבתה של אותה האישה. השווה מ"מ, 86 hovu 'יריבה' (sopernitsa).

היל. מין פרי אילן וגו' - הכוונה: קרדמון, "הל" (Elettaria cardamomum). ראה: אברט, 4, 1191; השווה שם, 1, 143; 2, 613.

הול דחיפה. דחיה. בג"א אחר זה כתוב: ונע"פ דא יאמר הול דא (נתן לו דחיפה), ר"ל דחף. הול דא במקור ללא ניקוד. נוקד על ידי המהדיר.

הלב. בג"א למ"ד נוקדה בקמץ - ניקוד המשקף את ההיגוי בצורה נכונה יותר, וכך גם ניקד יב"י (ראה: גיב"י, חוב' 4, עמ' 39). פָּר - ר"ל פָּר והכוונה: שק הממולא בחומר רך, לרוב צמר-גפן שהוא כעין מזרן רב-תכליתי. השווה מ"מ 86 holov 'מזרן' (holov-bolush (tyufyak); מיטה; בעצם מזרן-כרית (sob. :postel' tyufyak-podushka); השווה ה, 149 halou 'קילים, שטיח חלק' (palaz) - שוני במשמעות אותה המלה בין תאית-יהודית לבין אחד הלהגים של תאית-מוסלמית. ראה גם תרגום המוצע על ידי יב"י (גיב"י, שם): 'משכב (מזרן)'.
הלקא. טבעת וגו']] הערך נמצא רק בג"א שם הועבר עליו קו מחיקה בתור סימן אי-

העברתו לג"ב. הוכנס לטקסט אחרי הערך אחריו הוא מופיע בג"א. השווה מ"א 75 halgna 'טבעת-ברזל'.

הלבת. אזהרה. השמר! - השווה מ"מ 85 helbet 'בוודאי, כמובן' (konechno); מ"א 74 halbat באותה המשמעות; **אא, איזג** בוודאי, ללא ספק; יתכן, כנראה. albät 'יתכן, אפשר' באזרבאיג'אנית במשמעות האחרונה הובנה המלה על ידי אחד המידענים. ואולי אליה התכוון גם הרי"י בתרגמו את המלה כפי שתירגם. השווה להלן ערך **ורא** וההערה אליו.

הינקר. מין תבשיל וגו' - הכוונה: כעין מרובעי-בצק מבושלים, בדרך כלל במרק-בשר זך, עם תבלינים, אחד המאכלים הפופולריים הן בקרב יהודי-ההר הן בקרב קבוצות אתניות אחרות באזור (khinghal באזרבאיג'אנית, khinqar בלזגית, hinkal בקומיקית). השווה גם מ"מ 85 hinghar 'מלילים במרק' (klyotski v supe).

הנקות. מין עוף ממיני האווז. לדברי ז"א ציפור זו היא ציפור-בר שאף מתקרבת במעוף לבני-אדם, "עפה, מכה בידיים ועפה הלאה". מידעים אחרים, אשר נשאלו אודות מלה זו, לא ידעו את משמעותה. ככל הנראה, הכוונה: טבלן (Podiceps cristatus). השווה קומיקית hanqut במשמעות זו.

| 1 |

וגי. רוב ההדגמות התאטיות-יהודיות בתוך טקסט הערך ניתנו במקור ללא ניקוד ונוקדו על ידי המהדיר. גופי צ"ל גופיה. **רעיוני** - במקור: רעיוניי. השווה **איפר** 71 vagirda 'לקחת' (brat').

ויזר. האלצה והרבות בקשה והפצרה עד גיעול נפש - ר"ל: מוגעל, מובא עד גיעול-נפש על-ידי היטפלות, הטרדה, הצדקה וכד'; איש שנמאס עליו מישהו שנטפל אליו ואינו מרפה ממנו.

ויא. ... ופעל עבר **ויסד** (רצה תאב), מורכב' מן **ויא** ומן **היסד** (יש). אטימולוגיה עממית, אשר הייתה רווחת לפחות בקרב יהודי דרבנד בעת חיבור **אה"מ** וידועה לנו עתה הודות לרי"י. למעשה **ויסד** הוא גוף שלישי יחיד של הפועל voyisda (לרצות, לחפוץ; לתאב) בעבד פשוט (חד-פעמי). לפועל הפרסי האמצעי abayistan אשר voyisda הננו צאצאו, היו שתי משמעויות, שלרצות, לחפוץ; לשתוקק היא אחת מהן. המשמעות השניה הייתה להיות חייב, להיות צריך. וזאת המשמעות של הפועל הפרסי הקלאסי bayistan גם הוא צאצאו של abayistan. ראה כמורכב מ"מ 61, **אא, איזג**.

ולס. מין אילן סרק - הכוונה: אלה לבנה קווקזית (Carpinus cucasica A. Crossh); באזרבאיג'אנית ulas, valas. ראו: **פל"א**, 3, 83.

וְלַמִּיר. מין תבואה ממיני השעורה - הכוונה: שבולת-שועל (*Avena L.*); באזרבאיג'אנית *valamir*. ראה **פל"א**, 1, 203.

וְסַל. זמן האביב בשנה. ושרשו **סל** ר"ל שנה. וכשיוסף עליו נ המורה הגבהה יורה כן, ור"ל על השנה, התחלת השנה. אביב. אטימולוגיה עממית נוספת, הידועה לנו עתה הודות לרי"י. למעשה *vasol* זוהי גלגולה התאטי-יהודי של המלה הפרסית האמצעית **afsalan* שמשמעותה אביב. בפרסית קלאסית השתמרה כ־*absālān* [הסימן * בא לציין, כי אין ביטחון בתעתיק או במשמעות המלה. משמעות 'אביב' לצאצאיותיה של *afsalan* הן בתאטי-יהודית, הן בפרסית קלאסית מעידים, כי זאת הייתה גם משמעותה].

וְסָדִי. בית יד של מלבוש - ר"ל: שרוול.

וְגָק. ... זעוה - ר"ל: זוועה.

וְקִיֵּא. משקל בערך ג' פופנד רוססי - הווי אומר כ־1.2 קילוגרם; **פופנד**, ככל הנראה, פליטת-קולמוס במקום **פפונד** - צורה יידישית משכילית מגורמנת (**בג"א** - פונד) לפונט הרוסי = 409.5 גרם.

וְר. <1> <2> **בג"א וְר** <1> הנו ערך נפרד וְר <2> וְרָא מהווים ערך אחד וניסוחו הוא כדלקמן: **וְרָא** חוט. ובענין אחר קרוב וְר טווי.

וְרָא. (אילן) ערבה דומה, כי ניתן לטעון ברמה גבוהה של סבירות שמ־14 סוגי ערבה (*Salix L.*), אשר לפי **פל"א**, 3, 49-62, גדלים באזור דרבנד, כוונת הרי"י היא לערבה לבנה (*Salix alba L.*). סוג זה הוא הידוע ביותר בין סוגי הערבה הגדלים באזור בראש ובראשונה בשל שימוש רב שעושים בו שם בניגוד לרוב סוגי ערבה אחרים. שימוש אחר שלו לא יכל שלא לעשותו ידוע במיוחד ליהודי האזור, הלא הוא שימושו בבורסקאות, מקצוע בו הם עסקו במשך דורות, לרבות בתקופה בה חובר **אה"מ**.

וְרָא. השמר וגו'. ראה **מ"מ**, 61 *vore* ראה! [במשמעות 'הזהר!' - מ"ז] וההדגמה שם: 64 *vore ne bu* הזהר-נא פן יהא (*smotri zhe chobi ne bilo*). השווה לעיל ערך **הַלְבַּת** וההערה אליו.

וְרָא. ... **הצאן בקטנותו** - הכוונה: טלה.

וְרָק. <2> **בוגין** - משמעות תרגום "אשכנזי" (יידי משכילי מגורמן) זה הוא דף נייר (בתור 1/24 של *dest'* יחידת מדידה של נייר-כתיבה באימפריה הרוסית).

וְרָדִי. מין עוף ממיני השלו - הכוונה, ככל הנראה: שְׁלֹ מְצוּי (*Coturnix coturnix*). ראה **ג' 118 vardi** שְׁלֹ (*perepel*). השווה פרסית קלאסית *vartij / vardij* תאג'יכית *vartish* במשמעות זו. מידענים לא ידעו מלה זו. ראה גם ההערה לערך **בְּטָנָא**.

וְשָק. **שם חיה ממיני הקופים.** לפי ע"ש, היחיד בין המידענים שידע את המלה *voshagh* (כך בהיגוי), זוהי חיה שבלזגית מכנים אותה *laghan*. המלה *leq'en* בלזגית משמעותה נְמַר (*Panthera pardus*). ברם באזרבאיג'אנית המלה *vashag* משמעותה קַרְקַל (*lynx Felis lynx*)

(L). ראה פא"א 10, 108, מס' 2600; שם, 161. ראה גם vazhagh בלהג הצפוני (khaytoghi) של תאית-יהודית במשמעות זו (איפר, 71). השווה גם בפרסית קלאסית vashaq באותה המשמעות. מכאן על-אף שיוכו של הרי"י את וְשֶׁק לקופים כוונתו האמיתית היתה לקרקל. [[ויתק. חדר, בית קטן]]. הערך נמצא רק בג"א שם הועבר עליו קו מחיקה בתור סימון אי-העברתו לג"ב. הוכנס לטקסט אחרי הערך אחריו הוא מופיע בג"א. השווה באזרבאיג'אנית otag 'חדר'.

| ז |

זו. ענין המהירות - ר"ל: מְהֵר, חיש.

זיבא. מן צרעת הראש. השווה מ"מ zuve מוגלה (prichsch). וכך גם ד, 178.

זובאל. פָּחַם. ראה גם להלן ערך נומור.

זחלא. מררתי - ככל הנראה, טעות-קולמוס וצ"ל מרתי.

זייד תוספת. יתרון. ביתר דיוק: רב, מרובה; הרבה מאוד. השווה מ"א 50 ziod 'הרבה', 'מאוד' (mnogo ochen).

זני. ירד. במשמעותה המדויקת של המלה zani מציינת רק את השוק. ראה מ"מ 68 <1> golen' (שוק); ט"ס 90 golen' (שוק); איזג 2. golen' (שוק); ד 51 <1> golen' (שוק). אך ובהרחבה סמנטית zani באה לציין את הרגל כולה. ראה מ"מ 68 <2> noga (רגל); איזג. 1 noga (רגל); אא, 1 noga (רגל); ד 51 <2> noga (רגל). בפי יהודים הרריים נשאי הלהג הצפוני יושבי הרפובליקה הקברדינו-בלקרית (צפון-קווקז) המלה לשוק היא ghahangh (שאולה מאניגה?). בתאית-מוסלמית zani היא ברך; ראה מ"א 50, ג 117. אציין לבסוף, כי באה"מ התנועה הראשונה קמץ שמשמעו הפוניטי כאן הוא a. וראה על כך בהקדמה. ראה גם להלן ערך-משנה סוקרא-זני בערך סוקרא ההערה אליו.

זנגילא. זוג. במשמעות: פעמון.

זערור. מין פרי אילן יערי. לפי התיאורים המפורטים של שפ"ש וש"ש זערור הוא עוזרד/ עוזרד (Crataegus L.). באזור דרבנד עוזרד/עוזרד מיוצג על-ידי 8 סוגים (ראה פל"א, 5, 71-77) מהם המתאים ביותר לתיאורים הנ"ל הוא Crategus pentagyna W. et K. (שם, 71). זעפרו. ג"א: זְחָפְרוּ באותה המשמעות.

זועבא. רוח סערה - בהכללה, כנראה, שם כולל לכל רוחות חזקות הנושבות באזור. השווה תירגום באמצעות zuba את המונחים הרוסיים burya (סערה), v'yuga (סופת-שלג חזקה), myatel' (סופת שלג), uragan (הוריקאן) בט"ס, 87, 89, 105, 125. השווה אא zuhba, איזג zuhba באותן המשמעויות: אא burya (סערה), איזג burya (סערה), uragan (הוריקאן).

זְעִיף. אדם וגו' - הערך כתוב בידו של הרי"י ברווח שבין הערכים **זוּעְבָא** ו**זְפָרו** בעט יותר דק, כנראה, בזמן יותר מאוחר.

זְפָרו. **מָטָה**. הן בג"א הן בג"ב הזי"ן פתוחה. היגויה של מלה זו בימינו zofru. ראה ט"ס 75, **אא**, **איזג**.

זִיקָב. **בר אוזא**. ש"ש: zighov - ברווז. אין הבדל בין batbat (ראה ערך **בַּט**) לבין zighov. אולי zighov הוא זכר: "כנפיו בשלל צבעים, הוא יפה". ע"ש: zighov אמרו בכפרים".

זוקאל. מין פרי אילן חמוץ ואדום - הכוונה: מורן (Cornus mas L.); באזרבאיג'אנית zoghal. ראה **פל"א**, 6, 510.

זָק. ... קנקנתוס - לפי הבנת מלה זו כמציינת ויטריאול, גופרה של כמה מתכות, כגון ברזל, נחושת ואבץ וזאת גם משמעות המלה zagh באזרבאיג'אנית **אל זאג**... - התעתיק המצופה לפי שיטת הרי"י צ"ל או **זאג** (בערבית זאג' ועם תווית היידוע אל - אל-זאג' [1] של תווית היידוע הופכת ל-[z] לפי כלל הידמותה לעיצור ה"שמי" בו מתחילה המלה המיודעת). אולם זהו הכתיב הן בג"א והן בג"ב.

זָר. וכשיוסף עליו **גָר** יורה תואר. לסופית gar - שהיא סופית של שם מבצע-פעולה מקדיש הרי"י רשימה מיוחדת בה הוא מתאר מנקודת-הראות שלו את תפקידה בהדגימו את השימוש בה במספר דוגמאות בהן כלולה גם המילה **זָרָר**. רשימה זו נמצאת בעמ' 41 של **ג"א**, בו מתחיל אחד המקומות בגירסה זו בהם ניתן לראות כעין שריד של תוכניתו הראשונית של הרי"י להכליל בחיבורו גם את דקדוקה של תאית-יהודית. וזה לשון הרשימה (**גָר** במקרה השני וכל הדוגמאות ניתנו במקור ללא ניקוד ונוקדו על ידי המהדיר: **גָר**, אותיות **גָר** כשיותספו [כך - מ"ז] על השמות יהפכום לתואר. אומן, מתעסק בשם ההוא. ד"מ מוס (נחשת) מוס-גָר (אומן עושה כלי נחשת). אָהון (ברזל) אָהון גָר [כך, בנפרד - מ"ז]. זָר (חוטי כסף וזהב) זָרָר (צורף. מתקן חוטי כסף וזהב). רוז (יום) רוז גָר [כך, בנפרד - מ"ז] (שכיר יום. מתעסק ביום). (ברזל) כתוב באותיות זעירות מעל השורה בין פעמיים **אָהון**.

זָרְדָא. מין **שרש נאכל חי ומבושל**. בג"א החלק ההסברי (העברי) נוסח כדלקמן: מין [מחוק: **פרי אדמה ר"ל** ואחרי המחוק הומשך:] שרש נאכל. [מחוק: ואנחנו רגילים לתרגמו] ובלה"ק [ו"ו הוספה ל-בלה"ק בתחליף למחוק] לפת, הוא שקורין אותו בל' [הושאר מקום ריק. כשליש השורה, שנועד לתרגום לועזי, שהוא באה"מ תרגום "אשכנזי"; תרגום זה לא ניתן]. נראה בלתי-סביר דיו שהבנתו של הרי"י את המלה 'לפת' היתה כמקובל בנומנקלטורה הבוטנית העברית הנורמטיבית, היינו Brassica rapa L.: אפילו בשנות ה-1950 גידול פרי-אדמה זה היה מועט בקווקז, גודל באזרבאיג'אן בכפרים שתושביהם הנם רוסיים וגידולו באזור דרבנד אינו מוזכר כלל (ראה **פל"א**, 4, 215). ואם כך באמצע המאה ה-20, על אחת כמה וכמה בתקופתו של הרי"י. לשון אחר, פרי-אדמה זה או שלא היה ידוע כלל באזור ישיבתם של יהודי-ההר או שהיה שם נדיר ביותר. לכן הוא לא נמנה

עם אותו עולם-הצומח שבלשונם היו מונחים לתיאורו. מכאן שהלפת שתחת קולמוסו של הרי"י איננו הלפת שבנומנקלטורה העברית הבוטנית הנורמטיבית. אביא כלשונו את תיאור zarda אשר ניתן על-ידי **שפ"ש**, מידען בעל התמצאות מן הטובות בין הידועות לי בהשתקפות הריאליה של האזור בשפה: "ישנו zarda צהוב ושחור ואדום; לרוב [הוא] שחור; [הוא] דומה לגזר, אבל איננו גזר". מגידולי החקלאות המקובלים באזור המתאים ביותר לתיאור דלעיל הוא צנון (*Raphanus sativus* L.): אליבא ד**פל"א** 4, 224, זנו הדר-שנתי צורת שורשו כצורת כישור (**שפ"ש**: "...דומה לגזר...") וצבעיו של שורשו הם אדום, לבן, סגול ושחור. מכאן שבהגדירו את **זרדא** כלפת התכוון הרי"י לצנון. אי-הכנסתו של המלה 'לפת' לניסוח הערך בג"ב יכלה לנבוע מספקו בנכונות שימושה בנוגע ל"שורש" לו מוקדש הערך. יחד עם זאת דומה שלהימנעותו להגדיר את ה**זרדא** בג"ב הגדרה חד-משמעית, כמו שעשה זאת בג"א, והסתפקותו במקום זה בתיאור כללי ללא הגדרה יכלה להיות לכך גם סיבה נוספת. המלה zarda היא מונח לגזר במספר להגי השפה האזרבייג'אנית (ראה **אדל** 225). באותה הצורה הפונטית היא משמשת מונח לגזר גם בתאית-מוסלמית (ראה ג' 119). לפי **פל"א** 6, 509 גזר (*Daucus sativus* (Hoffm.) Roehl) די נפוץ באזור ולכן היווה רכיב מעולם-הצומח האכיל של יהודי-ההר מדורי-דורות. אבל לא רק בתאית-מוסלמית, אלא גם בתאית-יהודית גזר הוא zarda, והראיה - התרגום הכפול, הן 'לפת' (בעקבות הרי"י ולפי הבנתו - ראה דיון לעיל) והן 'גזר', אשר סיפק יב"י למלה **זרדא** במקום ריק בשורה בה ניתן הערך בג"ב וכמו-כן בגיב"י, מח' 4, עמ' 48. כמדומה, יש לראות ב"מטריה כינויית" אחידה כזאת לשני צמחים שונים מקבילה בנומנקלטורת עולם-הצומח העממית ל"מטריה כינויית" אחידה לשני בעלי-חיים שונים - צב וצפרדע - בנומנקלטורת עולם-החי העממית (ראה על כך לעיל בהערות המהדיר לערך **בקא**). והשווה **אא, איזג**.

זרזר. מין עשב ודומה לשבולת התבואה. בג"א החלק ההסברי (העברי) נוסח כדלקמן: **מין עשב מאכל בהמה**. לפי ע"ש zarzar הינו "קוצים זעירים, צומחים ביחד, מחוברים". גם ז"א תיארה את zarzar בתור קוץ. בין הצמחים הקוציים של האזור המתאים ביותר לתיאורו הקצר שבג"ב הוא **אבגור** בית-מרקחתי (*Agrimonia eupatoria* L.). ראה **פל"א**, 5, 142. בשל עיסוקם של יהודי-ההר בבורסקאות צמח זה, כנראה, היה מוכר להם גם בתור מקור חומרים הדרושים לעיבוד עורות ומקור צבע צהוב (ראה **פל"א**, שם). יש לו גם שימושים ברפואה העממית של האזור (שם). מכאן שצמח זה צריך היה להיות מוכר להרי"י היטב דיו.

| ח |

חבז. בְּרָכָה. מקוה מים - הכוונה: מאגר-מים מכל סוג שהוא מעשה ידי אדם. השווה מבחינת ההיגוי: **מ"מ** 86 **אא** havuz, havz; ההיגוי הנפוץ ביותר **חבז** (איזג, ט"ס 115, ד 20).

חבוג. נכתב בהפרש כרבע שורה באותה השורה בה נכתב הערך **חבס**. **תבלין לקדירה.** השווה ט"ס 107 *havüj* 'ירקות' (*ovoshchi*). לפי הסברו המפורט של **שפ"ש** *havüj* הינו שם כולל לכל ירקות, פירות ועשבים (פרט למלונים, אבטיחים ושזיפים שהם שייכים ל-*yämüsh*; ראה להלן ערך **ימיש**) שנאכלים בלתי־מבושלים. השווה באזרבאיג'אנית *havüj* ובפרסית *hävij*. ראה/ השווה ערכים **ימיש**, **מנוב**.

חל ... המחה בנוזלים - ר"ל: המסה בנוזלים.

חלבא. ניסוח החלק הסברי (העברי) **בג"א** מפורט יותר: מין מרקחת שעושים מדבש ואגוזים.

חולבא. מין עשב וגו' - הכוונה: משין צילינדרי (*Imperata cylindrical L.*). באזרבאיג'אנית *hulpa*. ראה **פל"א**, 1, 117; אף אחד ממידעני לא ידע מלה זו. אולי ניתן להסביר זאת בכך שבזמנו של הרי"י נאכל עשב זה על־ידי בני־אדם (ומכאן הגדרת הרי"י אותו כ'עז הטעם'), אבל עתה, אליבא **דפל"א** (שם), הוא עשב מספוא בלבד, "הנאכל היטב ע"י בקר וסוסים", ואין יהודי־ההר עוסקים בבוקרות וסייסות.

חילולות. מין חולי וגו'. **אשי** - במקור: **אשיי**. מהסברו של **ע"ש**, היחיד בין מידעני שיודע את המלה: "ישנם *hililüt* [כך - מ"ז] שונים [כגון] מחלה מדבקת, טיפוס" ניתן להסיק שהיא שימשה שם כולל למחלות, אשר היו (או נחשבו ל-) מחלות קשות ו/או מסוכנות. כנראה, צורה מְטִיזית של מלה זו היא המלה *luhluhut* **שז"א** לא ידעה להסביר את משמעותה המדויקת, אבל ידעה להגדירה בתור משהו שהבעת רצון היכנסותו אל תוך מישהו נחשבת לקללה.

חלמל. מין עשב וגו' - הכוונה: זוגן (*Zygoohyllum fabago L.*); באזרבאיג'אנית *halmäl*. ראה **פל"א**, 6, 73. **וכן נקרא בערבית** - כוונת הרי"י, ככל הנראה, למלה הערבית חֶרְמֶל, אף על פי שאין משמעותה 'זוגן', אלא 'שֶׁבֶר' (*Peganum harmala L.*). זוגן הוא מצמחי־מרפא של האזור (עליו משמשים כאיספלניות להוצאת מוגלה; ראה **פל"א**, שם) וזה, כנראה, היה מהסיבות להכללות המלה **באה"מ**.

חילת. מגפה - ר"ל: 'צרה', 'מצב־רוח ירוד', 'דכאון' (כנראה, בשל הבנה זו את המלה 'מגפה' בשמואל ב יז ט) ואלה הן משמעויות *hilat* בפי מידעני.

חוס. חס. המלה אינה בנמצא במקורותי שבכתב וגם מידעני לא ידעה.

[[**חמבז.** שותף, חבר]]. הערך נמצא רק **בג"א**. נכתב בשוליים הימניים של השורה בה כתוב הערך **חמום**. ניתן להניח, כי לא הועבר **לג"ב** מתוך הסח־דעת, בשל היותו כתוב בשוליים. הוכנס לטקסט אחרי הערך בשוליו. השווה **מ"א** 87, **איפר** 80 *hambozi* 'במשותף' (*soobshcha*).

חמל. עירי. בלא זרע - ביתר דיוק: גבר נשוי, אשר נולדו לו רק בנות.

חממל סבל. נושא משאות. **בג"א** במקום ערך זה קודם היה כתוב: **חמבל** נושא **סבל**. כנראה, בראותו את הצורה **חמבל** כצורה בלתי־קניית החליט הרי"י לתת את המלה

בצורה אותה הוא ראה תיקנית («אזרבאיג'אנית ספרותית של תקופתו של הרי"י hammal < ערבית חמאל) ובעקבות זאת מחק את הערך כולו ונסחו ניסוח חדש, אשר בבוא העת הועבר לג"ב. היגוי המלה בתאית-יהודית של ימינו הוא hombol.

חיני. בג"א הערך נכתב בתחתית העמוד בו מסתיים הפרק של המילים המתחילות באות חי"ת. בג"ב הערך ניתן פעמיים: בפעם הראשונה במקום הוא ממוקם בג"א ובפעם השנייה בין הערכים חסרת וּחָגָא והמלה חיני אינה מנוקדת. מין עשב שצובעין בו אדום - הכוונה: כּוֹפֵר, "חנא" (Lasonia inermis). ראה: אברט 5, 1960-1961; 6, 1963. מבחינת ההיגוי השווה מ"מ 63 ghune 'צבע חנא' (kraska khna). ציון היגוי זה נראה תמוה, ואולי הוא משקף את היגוי האינדוויודואלי של מידענו היחיד של מילר או שמא את שמיעתו של מילר עצמו.

חגא. בין ראשים לבין ומשקיעין נכתבה ו שאחריה נטף נטף-דיו עגול שהכריח את הרי"י לכתוב את ומשקיעין מחדש.

חגמת. הקזה בקרן: לפי **אא** הקזת דם מאזור מצח או עורף באמצעות כוסות-רוח עשויות מקרני בהמות.

חן. (בהשמטות) הערך נמצא רק בג"א. נכתב בשוליים הימניים מתחת להערת המחבר לערך **חממל**. קו ישר מעליו מראה כנראה, את מיקומו לפני ערך **חסול**. במקור ללא ניקוד, נוקד על-ידי.

חפזוש. מין מתכת - הכוונה: מסג של שבעה חומרים («פרסית haftjūsh 'שבעה שנרתחו ביחד, מסג של שבעה') והם אליבא דמילונים פרסיים קלאסיים כדלקמן: זהב, כסף, נחושת, אבץ, ברזל, עופרת ובדיל. מסג זה נחשב לקשה וחזק במיוחד.

חפזפא. אזרבאיג'אנית aftafa «פרסית קלאסית aftaba באותה המשמעות. היגוי בימינו hoftofo.

חיר. אחרי **בתולדה** בידו של יבי"י הוסף: (זגדום) וברוסית kosoglazyi [פוזל, פזלן].

חרם. חדר. בית קטן - הכוונה: החלק הנשי של הבית או של החצר על מספר בתיה האסור לכניסת גברים זרים. השווה אזרבאיג'אנית härämkhanä 'הרמון', 'החלק הנשי של המשכן'.

חורש. עברה - קרי: עברה. פרט לתרגומים שבג"ב, בג"א יש תרגום נוסף: רדיפה באף.

| ט |

טענא. **הבאת טענה** וגו'. בג"א הניקוד טענא, כנראה, בהשפעה של קמיצת נו"ן ב**טענה** בעברית וההיגוי כבג"ב. כמו-כן בג"א ניתנה ונמחקה הדגמת שימוש בשם זה בתור חלק שמני של פועל מורכב, וזה לשונה: ונע"פ זרא (הכאה) יאמר **טענא זא** ר"ל הוכיח.

טְרוֹן. שימוש בשווא נע לציון [u] בלתי־יציבה מופחתת בהברה בלתי־מוטעמת. **קצירת התבואה והעשבים** - השווה מ"א 47 durnudan 'לקצור' (zhat' (posev), 'לִנְכֵשׁ (polot').

טוֹרְנָא. <1> מין עוף וגו' - הכוונה: עגור בסוגו השכיח באזור Grus grus Lilforodi Scharpe. ראה פא"א 6, חלק 1, 194-195. המידענים שנשאלו אודות מלה זו, לא ידעוה. המלה היא שם כלל־תורכי לציפור זו. ראה tuma בקומיקית, בתורכית ובאוזבכית במשמעות 'עגור'.

| י |

יֵס. ... יבל [יָבֵל?], כנראה, חידוש של הרי"י במשמעות 'עשב נקצר [לצורכי מספוא]' לפי הבנתו את **מִיבְלִין** <...> **עד ראש השנה** שביעית ב.ב. ראה גם ט"ס 99 yam כאקוויואלנט תאתי־יהודי למונח הרוסי korma (מזוני בהמות).

יָמֵן. התבהמכת נכתבה מעל השורה ומקומה בין מין לבין נפיחה סומן ע"י קו דק מעוקם.

יַמִּישׁ. **פרי (עץ או אדמה)**. לפי הסברי **שפ"ש וש"ש** - yämüsh (שפ"ש) / amish (ש"ש) הנו שם כולל לכל פרות העץ ובנוסף להם גם למלונים ואבטיחים. ראה גם **אא 104**, **איפר 39** yamish ('פרות') (frukti) והכללות המלון (ראה להלן ערך **כְּמִזָּא**) ב־yamishho (מס' רבים בהשפעת רוסית). שאלה תורכית זו איחדה בתוכה, איפוא, בתאתי־יהודית את משמעותה הכלל־תורכית ('פרות') עם משמעותה הספציפית לאזרבאיג'אנית והעיקרית בה ('מלון') והרחיבה את זו האחרונה בצרף אל המלון את האבטיח. ראה/ השווה ערכים **חבוג, מנוב**.

יִסִיר. שביה - ר"ל: שְבוּי.

יַפּוֹנְגִי. **בכ"ב** אינו ברור די־הצורך האם הפ"א דגושה האם לאו. הדגש ניתן לפי **גא** וההיגוי המקובל בימינו. השווה yapınji באזרבאיג'אנית, yapunzhi/-ji בלזגית באותה משמעות. הג (במקור ג - ראה על אי־העקביות בשימוש בג, ג, גֵ על־ידי הרי"י ועל השיטה הנקוטה במהדורה זו בהקדמה) אינה חרוקה במקור. נחרקה על־ידי.

יָקוֹת. מין אבן טובה - הכוונה: אוֹדֶם; ביתר הרחבה ובמינוח נוקשה פחות: כל אבן יקרה ואבן־חין, אשר צבעה הוא גוון מגוני הצבע האדום. וכך גם בשאר לשונות האזור בהן נמצאת מלה זו, אשר מקורה ביוונית וחדרה ללשונות אלה בצורתה הערבית דרך פרסית. על שימוש במלה זו בתור שם נשי בקרב יהודי־ההר ראה: יוספוב, 111.

יִשְמָא. ... אחרי **מקלעת** התחיל הרי"י לכתוב תיבה המתחילה באות שי"ן, מחק את האות השניה שלה, אשר אינה קריאה בשל היותה מחוקה ובשוכחו למחוק גם את השי"ן וכתב מחדש **שעושיין**. קו המחיקה עושה את האות המחוקה אחרי השי"ן דומה למ"ם סופית, ואזי יש לקרוא לכאורה את שתי האותיות האלה כמלה 'שם'. אבל בדיקה פלאוגראפית

מראה בעליל את אי־זהות צורתה לצורת המ"ם הסופית האופיינית לכתב־ידו של הרי"י. מה עוד שהרי"י אינו משתמש במלה 'שם' בדברו על אזור נפיצותה של תאית־יהודית, אלא תמיד במקרים כאלה הוא נדרש לביטויים 'המדינה' (ראה ערך **אַבְרָז**), 'המדינה הזאת' (ראה ערך **גִּיגִין**), 'המדינה הזו' (ראה ערך **אַש**), 'מדינה זו' (ראה ערך **בְּלוֹט**), 'מדינות אלו' (ראה ערך **בְּדֶאֱנְגִיל**). **מִין מְקֻלַּעַת שְׁעוֹשִׁין מְחוֹטֵי כֶסֶף** וגו' - השווה לעיל ערך **גְּלִבְטוֹן**.

כ |

כְּבֵר. <...> יקיצה מן השינה. ר"ל: מקיץ משנתו, קם מן השנה. המשמעות נגזרה מהמשמעות <2> בשל תפקיד המלה בתור חלק שמני של פעלים מורכבים khabar bira 'להתעורר', khabar sokhda 'לעורר, להעיר'. השווה מ"מ 83 khabar bire 'להתעורר' (prosnut'sya); khabar sokhde 'לעורר, להעיר' (razbudit); מ"א 71 khabar biran 'להתעורר' (prosnut'sya). ראה/ השווה גם **אֵא, אֵיזַג** I, II. khabar I, II.

כּוּגִיל פרי יערי הדומה לאגסים - הכוונה: אגס קווקזי (Pyrus caucasica Fed.), אגס־בר האַנְדְּמִי ליערות קווקז והנצרך על־ידי אוכלוסיית האזור. ראה עליו **פִּל"א**, 5, 42. להיותו נצרך גם על־ידי יהודי דרבנד ראה ז"א: "נשים נהגו ללכת ליער לאסוף [אותו]".

כָּה. ... בניגוד לצורות אחרות של הפועל khosda שהובאו בערך, הצורה **כָּהַד** אינה כתובה במקור באותיות גדולות ואינה מנוקדת. נוקדה על־ידי המהדיר בהתאם לכללי נטיית הפועל בתאית־יהודית.

כַּז. **מִין חִיה** וגו. בתאית־יהודית של ימינו משמעות מלה זו היא אך ורק פרוות־שער של כל בעל־חיים, אשר עובדה לצורכי עשיית לבוש. ראה ט"ס 103 khaz כאקוויוואלנט תאית־יהודי למלה הרוסית mekh (פרוות־שער). זאת גם משמעות מלה זו (באותה הצורה הפונטית) בשפה איראנית אחרת הקיימת ברפובליקת אזרבייג'אן - תאלישית ובאזרבייג'אנית וכמו־כן בלזגית (בצורה פונטית כמעט זהה khaz). המידענים, אשר נשאלו על משמעות המלה, ידעו רק את משמעותה דלעיל. בפרסית קלאסית משמעותה, כנראה, היחידה של מלה זו היתה 'חֶמוֹס' (Mustela) pоторius; בפרסית של ימינו יש לה במקביל למשמעות הקלאסית, גם־כן המשמעות 'פרוות־שער'. החלק ההסברי (העברי) של הערך הנדון מראה בעליל שמשמעות המלה כשם חיה קונקרטי היה זכור בימי הרי"י לדוברי תאית־יהודית ושכוונת הרי"י היתה לחיה קונקרטיית זו, אשר לשמה הלועזי (הקרוב לוודאי יידי משכילי מגורמן) הוא השאיר מקום בסיפא של הערך והקדימו ב"והוא שקורין לו". על זכירת מלה זו בסוף המאה ה־19 בקרב דוברי תאית־יהודית כשם חיה קונקרטיית מצביעים גם רישומה (בצורה פונטית שונה במקצת) ותירגומה - שיש לפקפק בו - בתור שם לחיה אחרת, אומנם קרובה לחמוס הן בהמנותה עם אותה

משפחת הסמוריים (Mustelidae) והן במראה **במ"מ 84**: 'דִּלְק' (kanitsa). השווה לעיל ערך **דְּלָא** וההערה אליו. בגיב"י, מח' 5, עמ' 60 הושמט: **והוא שקורין לו והוסף: (משתמשים בעורה לעשיית כובעים ופרוות).** מעריכה זו יש להסיק שכבר ליב"י לא היה ידוע לאיזו חיה קונקרטיית התכוון אביו בערך זה.

כְּזִירִי. <2> מין ממיני ענבים - ממיני כתוב מעל השורה מעל ענבים ומיקום תוספת זו בין מין לבין ענבים סומן ע"י קו. ראה גם ערכים אחרים על ענבים: **אָנְגוּר**, **גְּזַנְדִּי**, **גוּל** (תת-ערך **גולִּבִּי**), **דוּבוֹת**, **כְּתָמִי**. <2> וכמוֹכֵן ערכים שעניינם בכורמות: **מִינָא**, **רִז**, **שִׁיב**, **תְּהַנְג**. **כִּילִי**. איזה סכום. לא מעט - ר"ל: בכמות גדולה, בשיעור מרובה, במידה רבה. השווה: **מ"א 72** kheili 'מאוד, כמה' (ochen', neskol'ko); **ג' 79** kheli 'הרבה, מאוד' (mnogo, ochen'). זאת גם משמעותה של מלה זו באזרבייג'אנית (ההיגוי: kheyli) ובלגית (ההיגוי: kheylin). ככל הנראה, אין סימוכין להבנת מלה זו המוצעת **במ"מ 84** כמשומשת בלהג הצפוני של תאטית-יהודית גם במשמעות הפוכה דהיינו: מעט. ראה **מ"מ 84** khiylu 'כמה, מעט' (neskol'ko, nemnogo).

כִּיָּר וגו'. הערך כתוב בשוליים, המיועדים בדרך-כלל להערות החל מהשורה בה כתוב הערך **כִּיָּר** בשורה בה כתוב הערך **כָּלוּ**. מיקומו של הערך בגוף הטקסט לא צוין. הוכנס למקום, אשר ההמצאות שלו בו נראתה לי אפשרית ביותר לפי הסדר המקובל **באה"מ**. **גורקען** - משמעות תרגום "אשכנזי" (הפעם - לא במלה יידית מגורמנת, אלא במלה גרמנית בשימוש של משכילים אשכנזים מזרחי-אירופיים): מלפפונים (התרגום במספר רבים, אף-על-פי שהמלה התאטית-יהודית היא במספר יחיד). על נפיצות המלפפון (Cucumis sativus L.; באזרבייג'אנית khiyar) באזור ראה **פל"א 8**, **117**. **כִּיָּר סָגִי**. הכוונה: **יְרוּקָה** Ecballium elaterium (L.) A. Rich; באזרבייג'אנית itkhiyari, ז"א, מילולית כמוהו כמו בתאטית-יהודית 'מלפפון-הכלב'. ראה **פל"א 7**, **115**.

כִּיָּה רַחַת וגו'. התרגום הראשוני שנמחק היה **כלי עץ כעין מעדר של ברזל**. הגירסה השנייה של התרגום נכתבה במקום פנוי אחרי הגירסה הראשונה. למלה זו יש גם תפקיד של מונח אנטומי. ראה **ט"ס 102** khiahho כאקוויוואלנט תאטי-יהודי למונח הרוסי lopatki (עצמות-השכם). השווה **אא** (khiyah), חלק מהגב מעל המותניים.

כּוּל. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. התרגום בהתאם ל**ט"ס 90** בו המלה khul ניתנה בתור האקוויוואלנט התאטי-יהודי של המלה kvarts (קווארץ, בדולח-ההרים). **איזג 288**. רק אחר המידענים, ידע לאפיין את khül כמשהו שמשמשים בו לצורך זיקוק המי"ם. יבי"י (**גיב"י**, מח' 5, עמ' 57) מפרש את המלה **כּוּל** כדלקמן: [תערובת מוקשה להלחמת מתחת וזכוכית ומה שקוראים בערבית שַׁבְּבִי]. **בשַׁבְּבִי** כוונת יבי"י ל-shabbe בערבית ארץ-ישראלית אשר משמעותה אלום. ברם, כפי שראינו, khül איננו alum.

כָּלִי. מין מצע וגו' - ר"ל: שטיח, מרבד. יבי"י (**גב"י**, מח' 6, עמ' 63) משמיט את הסברו של הרי"י ומוסיף: [מְרָבֵד]. השווה **מ"מ 84** kholi 'שטיח' (kovyor); **מ"א 72** kholin 'שטיח גדול' (kovyor bolshoy); אזרבייג'אנית khali 'שטיח גדול'.

כמזא. פרי אדמה, וברוססי דעני. את התרגום הרוסי קרי: dini 'מלונים' (מספר רבים, אף-על-פי שהמלה התאית-יהודית היא במספר יחיד). השווה מ"מ 83khamiza א"ג 80 khamiza (וגם שם 39 בטעות - hamiza מ"מ א"א 71; ג' 119 khamza - בכל שלושת המקורות באותה המשמעות: מלון (dinya). על נפיצות המלון (Melo sativus Sageret ex Roem) על זניו אזור ראה פל"א, 8, 118-120.

כומנא. ענין דמיון וגו' - כוונתו של הרי"י למלה khuno אשר משמעותה 'כ', 'כמו', 'דומה ל' ואשר תפקידה הוא תפקיד מלת-יחס סופית (פוסטפוזיציה) אחרי a/ra (שתפקידה העיקרי ציון מושא ישיר) המושמת בין המשווה לבניה. בחירתו של הרי"י בצורה khumuna שאינה קיימת כלל בדיבור נובעת, כנראה, מרצונו לתיקון-יתר (סופרקורקציה) של khuno בראותו מלה זו כמורכבת מ־khud (ראה לעיל ערך כוד) והמלה הפרסית manänd 'דומה ל', אשר שמעה בפי פרסים תושבי דרבנד בצורתה הדיבורית [munän]d.

כיניפ. קרירות - ר"ל: קריר. השווה מ"מ 84 khiniki 'קור' (kholod); ס"ט 113 polus an khiniki כאקוויולנט תאית-יהודי של המונח הרוסי polyus kholoda (קוטב הקור); אא khinik 'קריר' (kholodny).

כינא. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה הושם סימן שאלה בידו של יב"י. השווה מ"מ 84 khini (מרוסית) (s russk. (khina)); מ"א 53 k'ina 'כינין' (khina). משמעות זו של khina גם בפי ע"ש, שפ"ש וש"ש. השווה גם היגוי קרוב של שם תרופה זו באזרבייג'אנית: kinä.

כס. טובה. רפואה - ר"ל: שבריאותו טובה, שנתרפא, בשל היות המלה khos (ערבית כֶּאֶץ 'מיוחד') בתאית-יהודית חלק שמני של הפעלים המורכבים khos birä 'להתרפא, להפוך לבריא' khos sokhdä 'לרפא'. ראה מ"מ 84 khos bire 'להתרפא' (vilechivat'sya), khos sokhde 'לרפא' (lechit').

כסדא. במקור כסד. אל"ף בסיפא הוספה על-ידי המהדיר בהתאם לכללי הכתיב הנהוגים באה"מ: השווה הכתיב כסדא פעמיים בגוף הערך.

כרא. חמר. הכוונה חמר במשמעות ערמה (איזג 262); משמעות נוספת סוּאר (אא 225).

כורנוג. פרי אילן. חרובין: ככל הנראה, כוונת הרי"י אינה לחרוב של ממש, Ceratonia silqua L. שאינו באזור, אלא לשיח מאותה משפחת ה־Leguminosae הצומח באזור Lagonychium farctum (Banks et Sol) Bobr; ראה פל"א, 5, 210. פולי שיח זה בטרם הבשלתם הסופית משתמשים בבורסקאות (ראה שם), אחד ממשלחי-היד העיקריים של יהודים הרריים בימי חיבורו של אה"מ. מוצאה של המלה הוא מכְּרֻנוב הערבית שמשמעותה עץ החרוב וגם פרו. מלה זו אינה בשימוש בלשונות השכנות העיקריות של תאית-יהודית על להגיה (אזרבייג'אנית על להגיה, לזגית, קומיקית, אודית), אבל משמשת בפרסית באותה המשמעות שבערבית: ראה ת"א 80-81.

כוֹרֵד. שבירה - משמעות זו ניתנה בשל היות khürd חלק שמני של הפועל המורכב khürd sokhdä, אשר משמעותו העיקרית היא 'לשְׁבֵר'. ראה **מ"מ** 85 khurd sokhde 'לשְׁבֵר', 'להשפיל' 'v. v razbit' vdrebezgi, v smisle nraavstvennom uronit' השווה **מ"א** 73 khird sokhtän 'לשבור' ('lomat). המלה לא נשתמרה בתאית-יהודית בשימוש עצמאי (השווה פרסית khurd 'קטן' 'פעוט' 'דק', 'מפורר, מרוסק', 'מודק'), אבל קיימת גזרתה khurda שמשמעותה 'זעיר, פעוט'. ראה **מ"מ** 58 khürde 'פעוט' ('melkiy). השווה **מ"א** 73 khirda khürda 'פעוט', 'פָּרֵט' ('melkiy, meloch). המלה נשתמרה באזרבאיג'אנית בצרוף khürd- khashil 'שבור לרסיסים', 'מרוסק', 'מרוצץ', 'מודק' [כמו קמח ב־khashil (ראה להלן ערך **כְּשִׁיל**). החלק השני של צרוף זה ('ז"א khashil) יכול להיות חיקוי צלילי למלה khashir (בשל אי־הבנתה) בצרוף הפרסי khurd-u khashir, בעל אותה המשמעות, אשר משמעותו המילולית היא 'דק ותודָרה' (Sisymbrium irio L.), עשב שזרעונו הקטנים מאוד נעשה בהם שימוש ברפואה הפרסית העממית).

כוֹרֵם. ענין גילה. שמחה יתירה - ר"ל: גל מאוד, שמח מאוד. השווה פרסית khurram 'שמח, שש, צוהל'. השווה להלן ערך **שָׂרִי**.

כוֹרֵא. במקור הו"ו אינה מנוקדת. נוקדה לפי **גיבי"י**, 'מח' 5, עמ' 58. **עש האוכל** וגו' - השווה לעיל ערך **גוֹבֵא**.

כוֹרְתוֹם... ולהעופות הנק' אינדוק - ראה לעיל ערך **גוֹרְגוֹר** וההערת המהדיר אליו.
כְּשִׁיל. מין תבשיל וגו' - לשמו של תבשיל זה ותאורו השווה יוספוב, 173 - חאשול: שומן כבשים או שומן בקר שופתים על האש עם מעט קמח ומערבבים בתוך קדירה עד שהעיסה מתקשה. שמים מעט מים ותבלינים, מבשלים זמן קצר ולאחר שהתבשיל מתקרר מורחים עליו דבש.

כְּשָׁכֶשֶׁת. מין ממני הזרעים ... ובלשון משנה פרגין - הכוונה: פָּרְג מרדים (Papaver somniferum L.) באזרבאיג'אנית khashkhash ('ערבית כְּשָׁכָאש), הסוג המתורבת היחיד מִבֵּין 24 סוגי הפרג הקיימים בקווקז. ראה **פל"א**, 4, 135. **תִּירֵיכ** - אופיום, המופק לרוב בצורת נוזל סמיך צמגמג (לכן הרי"י מתארו בתור שרף).

כוֹשֵׁג. אחרי ערך זה נמחק ערך: **כוֹשֵׂא** [כך - ללא סימון תנועות - מ"ז]. **אשכול**. **שבולת התבואה**. השווה לעיל ערך **כוֹבֵשֵׂא**.

כת. **ומזה שם התואר כְּתַת**. כתוב מעל השורה. מקומה של תוספת זו צוין בקו.
כְּתָמִי. <1> מין פרח עשבי - הכוונה: סוג אחד של מְעוֹג (lavatera; באזרבאיג'אנית lätmi) שאין לו, למיטב ידיעתי, שם בפני עצמו בעברית), צמח תרבותי שהוא צמח־נוי וגם צמח־מרפא וכמו־כן מקור צבע בו משתמשים הן כצבע־מאכל והן לצביעת עורות ובדים. ראה **פל"א**, 6, 230.

כְּתָמִי. <2> כתוב ללא ניקוד מעל השורה, מעל המלה מין **מין ממני ענבים** - ראה גם ערכים אחרים על ענבים: **אָנְגוֹר**, **גְּזַנְדִּי**, **גוֹל** (תת־ערך **גוֹלְבִּי**), **דוֹבוֹת**, **כְּזִירִי** <2> וכמו־כן

ערכים שעניינים בכורמות: **מִינָא, רִז, שֵׁיב, תֶּהֶנֶג.**

כְּתֹר. החלק המובא מן הפסוק שופטים כ טז נוסחו המדויק הוא קִלֵּעַ בְּאֶבֶן אֶל־הַשַּׁעֲרָה וְלֹא יִחְטִיא.

כְּתֹר. במקור כ"ף ללא ניקוד. השווה: **מ"מ** 84 ez khotur tu 'למענד' (radi tebya). לתיפקודה של מלה זו בתור חלק שמני של פעלים מורכבים ראה **א"ג** 229 khosdä 'לכבד'.

כּוּתָא. רגילות וחינוך - המלה **כּוּתָא** תיפקודה הוא אך ורק בתור חלק שמני של הפעלים המורכבים khuta birä 'להתרגל' 'ללמוד' (מילולית 'להיות מתרגל, מורגל', 'להיות לְמוֹד, נלְמָד', khuta sokhdä, 'להקנות ידע (מילולית 'לעשות לְמוֹד'). מכאן שמשמעותה בפני עצמה צ"ל ביתר דיוק 'לְמוֹד', שלימדהו'; 'מורגל', שהרגילוהו. ראה **מ"מ** 85 khute bire 'להתרגל' 'ללמוד, לרכוש ידע' (privikat', nauchit'sya); khute sokhde, 'להקנות ידע' (nauchit'). השווה בתאית-מוסלמית: **מ"א** 73 khuta birän 'להתרגל' 'הרגל' (privikat') khuta sokhtan ('להרגיל' (priuchit) ה 150 khutabiran 'להתרגל' (oyrashmak), 'להסתגל' (alishmag).

כ |

כּו. במקור ו"ו ללא ניקוד. נוקדה על-ידי המהדיר בהתאם להיגוי בן-זמננו, אשר במקרה זה ללא ספק לא השתנה מזה שהיה בימי הרי"י.

כָּבֵר. מין ירק וגו' - הכוונה: כרשה (Allium porrum L.); באזרבייג'אנית kävär. ראה **פל"א**, 2, 157.

כָּבֵל. מין מלבוש וגו' - הכוונה: מעיל המיוחד לאזור, ארוך מאוד, עשוי פרוות כבשים, אשר צדו החיצוני הוא עור וצדו הפנימי הוא פרווה ושרווליו הארוכים הולכים ומצטררים מלמעלה למטה (<לזגית kaval באותה המשמעות).

כְּבִתֵר. [שם עוף]. יונה - הכוונה, ככל הנראה, ליונה החיה במושבי בני-אדם להבדיל מיוני-בר, **כְּטִנָא.** ראה לעיל ערך **כְּטִנָא** והערת המהדיר אליו.

כָּבו. <2> במקור ניקוד חלקי: כְּבו. אחרי **ובלשון** הושאר מקום ריק כדי לתת תרגום "אשכנזי" או רוסי. **מין ירק הנק' בלה"ק חזרת** - הכוונה: חסה (Lactuca sativa L.); באזרבייג'אנית kahu, בלזגית kahu. ראה **פל"א**, 8, 556. זוהתה בתור חסה על-ידי כל המידענים שנשאלו אודותיה.

כֶּהִיל. ענין עצלות - ר"ל: עֶצֶל. ראה **מ"מ** 71 kohli **א"ג** 75 kofli 'עֶצֶל' (leniviy); **מ"מ** 71 kohlieti 'עצלות' (lenost); **מ"א** 54 kohil 'עֶצֶל' (leniviy); kohili 'עצלות' (lenost) kohlieti 'עצלות' (lenost). השווה אזרבייג'אנית kahu, לזגית kahul. פרסית kahil 'עֶצֶל'.

כְּהַרְבָּא. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. התרגום המובא כתוב במקום ריק זה בידו של יב"י בגיב"י, מח' 5, עמ' 56 הובא רק חלקו הראשון של תרגום זה. המשמעות העיקרית של מלה זו שממנה נגזרה המשמעות שניתנה על-ידי יב"י היא ענבר והיא זוהתה כך על-ידי ש"ש. וזאת משמעותה של מלה זו באזרבאיג'אנית (בצורה פונטית הזוהה עם זו שבתאית-יהודית (פרסית kahruba, באותה המשמעות; מילולית: [אבן, אשר] חוטפת קש).

כּוּזָא. קיתון - השווה גם להלן ערך **מִינָא**.

כְּפֻלוּג. מין עוף וגו' - הכוונה: קורא (Perdix gen), באזרבאיג'אנית kāklik. תאורי kaklug על-ידי ז"א, ע"ש וש"ש אינם משאירים ספק בזיהויו בתור קורא.

כְּלָא. במקור **כְּבָא**, **כְּלָא דְדָאִי** ללא ניקוד. לניקוד הנקוט ראה לעיל ערכים, **כְּבָא**, **דְדָא**.

כְּלָם. מין ירק - הכוונה: כרוב, ראש-כרוב לבן (*Brassica oleracea* var. *capita* L.). ראה ט"ס 98 kalam כאקוויאלנט תאיתי-יהודי של המלה kapusta (כרוב) הרוסית. השווה ג' 119 kalam 'כרוב' (*kapusta*). על גידול ראש-כרוב לבן באזור ראה **פּל"א**, 4, 214.

כְּיֵלָא. אחרי לערך הושאר מקום ריק לציון האקוויאלנט של יחידת מדידה זו ביחידות מדידה אחרות, כנראה, רוסיות. לפי מ"מ 70, kile, מ"א 53 kilä = 5 פונטים (2.0475 ק"ג). ראה גם להלן ערך **סַח** והערת המהדיר אליו.

כּוּל. גופים כתוב מעל השורה לפני **נפרדים**.

כַּל... הבופלו - ראה לעיל ערך **גְּמִיש** והערת המהדיר אליו.

כּוּלִי - למ"ד במקור אינה חרוקה... **כְּלִי** מעל מלה זו כתוב בידו של יב"י באותיות זעירות: סל.

כְּיֵלְנָדוּ. במקור הו"ו איננה מנוקדת.

כְּמַר... ממזה כְּמַר חגורה מקושטת וגו' כתוב בידו של הרי"י באותיות זעירות חלקית בשוליים השמאליים של העמוד; מכאן יש לראות בכך תוספת שהוספה לא בעת כתיבת חלקו הראשון של הערך.

כּוּמֹר. במקור הו"ו הראשונה אינה מנוקדת. נוקדה לפי גיב"י, מח' 5, עמ' 57. התרגום הראשון, אשר נמחק, היה: גחלים עוממות. התרגום הסופי כתוב באותה השורה אחרי התרגום שנמחק. השווה לעיל ערך **זוּבָאֵל**. ראה גם **אָא** 120 kümür 'פָּחַס' (*ugol*).

כְּנַגְלוּשׁ. <2> מין עשב - הכוונה: סמבוק עשבי (*Sambucus ebulus* L.) באזרבאיג'אנית g'ändäläsh. ראה **פּל"א** 8, 54-55.

כּוּנְגֻלוּת. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה בידו של יב"י כתוב: **מרקחת דבש בלול בזרעי פרג**. תרגום זה ניתן גם בגיב"י, מח' 5, עמ' 58. דומה, כי טעה כאן יב"י מאחר ש־*kunjuṭ* הנו שומשום, *Sesamum orientale* L.; אזרבאיג'אנית *künjüt* (ראה **פּל"א** 7, 548) ומכאן המשמעויות המוצעות.

כִּין. במקור כ"ף אינה חרוקה.

כָּסוּ. מין שרץ. חומט - הכוונה: צב. ראה ט"ס 127 kasu כאקוויוואלנט תאטי־יהודי של המלה הרוסית cherepakha (צב). מלה רוסית זו כתובה גם בידו של יב"י מעל השורה מעל מלה שכתב קודם ומחק כמעט כולה בקו עבה ולפי אותיות שנשארו בלתי מחוקות ...a [y] הייתה גם היא אותה המלה.

כָּסְנִי. מין עשב מר - הכוונה: עֹלֶשׁ (Cichorium intybus L.); באזרבאיג'אנית kasni. ראה **פל"א** 8, 482). לדברי מידענים משמש מרור בסדר פסח. המלה תורגמה כמרור **בגיב"י**, מח' 6, עמ' 65.

כָּגוּב. הכ"ף הראשונה אינה פתוחה במקור. נוקדה בפתח לפי **גיב"י**, מח' 5, עמ' 55. **כָּגַל**. מי שיש לו חטטין בראשו - ר"ל: קָרַח, בעל קרחת או קרחות הן כתוצאה מהתקררות טבעית, הן כתוצאה מגרבת, וזאת משמעותה של מלה זו (בגירסאות פונטיות השונות זו מזו באופן מזערי) בכל שפות האזור, אשר דוברי תאטי־יהודית על להגיה באים עמן במגע [kechäl באזרבאיג'אנית, kachal/gachal בלגזית (רק במשמעות 'גרבת'), kechel בקומיקית, kächäl באודית].

כָּגַר. אחרי **עצם** נמחק **מה**.

כָּג. כלב נקבה - ראה גם ערכים **כּוּפֶכּ, סָג, קוּדוּז, תְּזִי, תוּלֵא**.

כָּפָדָר. חיה טורפת - הכוונה: צבוע. ראה **פפ"א** 10, 138-139; (hyaena hyaena L.); >פרסית אמצעית kaftar. השווה **מ"א** 53 kafdor, 'צבוע' (giena).

כּוּפֶלַת. במקור מנוקדות רק שתי האותיות הראשונות. שאר הניקוד - לפי **גיב"י**, מח' 5, תוספת לעמ' 58. השווה **אא** 114, **איפר** 16 kiflat 'משפחה' (sem'ya).

כּוּפֶכּ. כלב זקן - ראה גם ערכים **כָּג, סָג, קוּדוּז, תְּזִי, תוּלֵא**.

כּוּפֶ. אחרי **גלל** ובהפרשמה ממלה זו נכתב, וספק נמחק ספק לא נמחק, **ים**. מעל השורה כתוב: **ובפרט**, ומקום תוספת זו צוין בקו.

כָּרֵא. במקור ניקוד חלקי: **כָּרֵא** היגויה של מלה זו בימינו הוא kara. לכן הפתח השני הוסף ע"י המהדיר, כיוון שפתח יכול לשמש באה"מ הן לציון a (ראה הקדמה) ומתוך הנחה שהרי"י לא פתח את ר מתוך היסח־דעת.

כָּרְבוּז. [מין ירק ...]. כרפס - הכוונה כרפס רייחני (Apium graveolens L.); באזרבאיג'אנית kärävüz. ראה **פל"א**, 6, 440.

כּוּרְפֵא. **כבש**. **בגיב"י**, מח' 5, עמ' 59 הוסף: '[*עור כבשים לעשות כובעים ומעילים]'. לדברי **ז"א** kurpa הנה 'פרוות כבש צעיר ו/או מלבוש [עשוי מפרוות] כבש רך'.

כִּירוּ. במקור ניקוד חלקי: **כִּירוּ**. ראה גם ערכים **גוּג, רומי**.

כִּירְשָׁן. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. התרגום ניתן במקום ריק זה בסוגריים

עגולים בידו של יב"י. גיר אשר הוסב בג. השווה **גיב"י**, מח' 6, עמ' 62: [*קרטון]. ברם ראה **אא** 114, **איזג** kirshon pudra 126. השווה באזרבאיג'אנית kirshan, 'פודרה', לגזית 'לובן תמרוקי לפנים'.

כירָכְבוּ. אליבא דנ"א **כירָכְבוּ** הנו כעין kovu (ראה ערך **כָּבוּ**) קטן שאינו ראוי למאכל אדם, אבל נאכל על־ידי בעלי־חיים. שאר מידעניים, אשר נשאלו אודות משמעות מלה זו, לא ידעו להסבירה.

כְּרוּשׁ. שוב שימוש בשווא נע לסימן [u] בלתי־יציבה מופחתת בהברה בלתי־מוטעמת. **מדאי קרי: מדי**.

כִּישָׁנִישׁ. במקור כ"ף אינה חרוקה. **מין ירק וגו'** - הכוונה: כוסבר (Coriandrum sativum L.); אזרבאיג'אנית kishnish. ראה **פל"א**, 6, 402-203. השווה **א"א** kishnish 75 'פטרוסיליה' (koriandr).

| ל |

לבות. במקור למ"ד אינה מנוקדת. נוקדו לפי **גיב"י**, מח' 6, עמ' 68.

לוביָא. במקור יו"ד אינה מנוקדת. **מין קטנית ממניי הפול** - הכוונה: שעועית (Phaselus vulgaris L.). על נפיצותה באזור ראה **פל"א** 5, 541. השווה להלן ערך **פְּכֻלָא** וההערה אליו.

לוב. במקור לפני **תחבולה** נמחק ענין, ומעל המלה שנמחקה נכתב **פיתוי**.

ליחא. עכור. מ"מ **ליחא** lihä 133 **איזג** Lihä 133 באותה המשמעות. השווה **ס"ט** 105 **גאא** 132 liha כאקוויוואלנט תאטי־יהודי של המלה הרוסית 'mut' (מדלח). באשר לתאטי־מוסלמית השווה מ"א **לאַהָה** 'בוץ' (gryaz).

לייק. דבר הגון. בגבי"י, מח' 6, עמ' 69 הוסף: [*כדאי].

לְכָא. במקור כ"ף אינה מנוקדת. נוקדה לפי **גיב"י**, מח' 6, עמ' 69.

לְפֹר. אחרי **גלי** נכתבו בהפרש מה ונמחקו שתי אותיות שהראשונה בהן היא ה"א והשנייה אינה קריאה.

לפ. במקור למ"ד אינה מנוקדת. נוקדה לפי **גיב"י**, מח' 6, עמ' 70.

לג. מיאון - ר"ל: עקשות, עקשנות; אי־אהדה, רוגז. השווה פרסית [ləj] באותן משמעויות («ערבית לַגְ 'להתעקש'). השווה גם אזרבאיג'אנית **לאַג** 'שונא, רוכש איבה', אזרבאיג'אנית להגית 'רע־אופי. אחרי ערך זה בידו של יב"י הושם סימן שאלה; הערך לא הועבר ל**גיב"י**.

לקום. במקור למ"ד אינה מנוקדת. נוקדה לפי **גיב"י**, מח' 6, עמ' 70. **מתג של ברזל** - השווה **אא** 134, loghum 75 'רסן'.

לוֹקְמָא. לפני **אכילה** נמחק **לגימה**. אכילה - הכוונה: כמות האוכל שהושמה בפה. השווה לזגית luqma באותה המשמעות («ערבית לקמ[ת] באותה המשמעות).
לוֹקַת. במקור ו"ו אינה מנוקדת **השתנות לשון** וגו' - הכוונה: להג. השווה ט"ס 33 lughot כאקוויבאלנט תאטי־יהודי למלה הרוסית govor (להג, תת־להג). השווה גם לזגית lughat באותה המשמעות («ערבית לע[ת] 'לשון' 'להג'). **ביבי"י**, מח' 6, עמ' 69 אחרי ההגדרה שבאה"מ הוסף: [*שינוי מבטא].
לוֹקָן. עמוק - השווה מ"מ 77 **איזג** lughond 135 באותה המשמעות (glubokiy). **אא** נותן את שתי הצורות loghon, lughond.
לְרַבָּא. מכה - ר"ל: פצע. השווה גם מ"מ 72 'פצע' (rana); **אא איזג** larba 132 'פצע מכוסה בקרום' (bolyachka).
לֶשֶׁ. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה נכתב בידו של יב"י **פגר** והושם סימן שאלה. השווה מ"מ 72: (trup lesh). **אא**, **איזג** גופה, פגר.
לְתָא. עדר. מקנה - השווה גם ערכים **גלא**, **נכיר**.
לוֹתִי. במקור ת"ו אינה מנוקדת. **אחיזת עינים**. ובדרך השאלה מעשה פחזות וריקנות - ר"ל: אחוז עיניים, נוכל; ריקא. ראה מ"א 55 luti 'נוכל' (plut, shutnik). השווה גם אותן משמעויות ל־lotu באזרבייג'אנית ול־lutu בלזגית («פרסית luti באותן משמעויות») («ערבית לוט 'הומוסקסואל').

| מ |

מְבַעַל ... **בְּסָדָא** - במקור דל"ת אינה מנוקדת ... **מְבַעַל בְּסָד** במקור מלים אלה אינן מנוקדת.
מִידוּעִי. ... מן **דוּעָא** (ע"ל ערכו). ערך **דוּעָא** אינו מופיע באה"מ. היגוי מלה זו בתאית־יהודית בת־זמננו הוא do'vo ומשמעותה 'מלחמה'. ראה ט"ס 8 do'vo כאקוויבאלנט תאטי־יהודי למלה הרוסית voyna (מלחמה), **אא** 176; **איזג** 89 do'vo 'מלחמה' (voyna).
מְהִי. דג. היסטורית, ככל הנראה, גם בתאית־יהודית, כמו בשפות איראניות אחרות המשתמשות במלה זו בווריאנטים פוניטיים שונים היתה לה משמעות 'דג' באופן כללי, ז"א היא שימשה מונח כולל לציון מחלקה מיוחדת של עולם־החי: ראה במסגרת קבוצת השפות האיראניות המערביות עמה נמנית תאית־יהודית: פרסית קלאסית māhi, פרסית בת זמננו mahi, דְּרִי (פרסית של אפע'אנסתאן) mahi, תאג'יכית (פרסית של מרכז־אסיה mohi, תאלישית moy, גילכית mayi, mahi, כורדית־כורמאנג'י mesi, masi, כורדית־סוראני masi, בלוצ'ת mahi, mai. ברם כבר בזמנו של הרי"י לא היתה למלה mohi בתאית־

יהודית משמעות של מונח כולל כזה, אלא היא שימשה לציון סוג מסוים של דג בלבד, הוא סלמון לכיס (Salmo salar) ולראיה לכך ראה מ"מ (שחובר באותה התקופה) mohi 73 סלמון לכיס ('losos,' 'syomga); אליבא דו' מילר, גם בתאית-מוסלמית היתה כבר אז למלה זו אותה המשמעות (ראה מ"א 57). מכאן שבתירגום מְהִי כ'דג' יש לראות אך את ציון כוללני של היות מְהִי דג בהעדר יכולתו של הרי"י לכנותו בשמו העברי הקונקרטי - תופעה שכיחה דיה באה"מ בנוגע לנומנקלטורה הזואולוגית והבוטנית. אשר לזמננו ראה בט"ס mohi 102 כאקוויוואלנט תאית-יהודי למונח הרוסי 'losos' (סלמון לכיס). המונח הכולל 'דג' ככינוי מחלקה מיוחדת של עולם-החי בלהג הדרבנדי של תאית-יהודית ובתאית-יהודית ספרותית של ימינו הוא 'ja'. ראה בהקשר זה בט"ס 117 ja'giri כאקוויוואלנט (בלתי-נכון) תאית-יהודי למונח הרוסי ribovodstvo (גידול-דגים); המשמעות הנכונה של ja'giri הנה 'דִּיג' (מילולית 'לקיחת דג[ים]'; ברוסית צ"ל lovstvo. אליבא דאיפר 42, 73 בלהג הצפוני (khaytoghi) של תאית-יהודית המונח הכולל ל'דג' הוא ghurzum. למשמעות מלה זו בלהג הדרבנדי של תאית-יהודית ובתאית-יהודית ספרותית של ימינו ראה ערך קוֹרְזוּם והערת המהדיר אליו.

מְהִר. במקור המלה הושארה ללא תרגום. במקום ריק, אשר הושאר לתרגום, בידו של יב"י כתוב: **הכנסה לחפה**. על תרגום-פירוש זה יב"י חוזר גם ב**גיב"י**, מח' 7, עמ' 71 כדלהלן: **מְהִר**... ["*הכנסה לחפה"]. ראה גם מ"מ 72: mahr 'טקס נישואין' (venchanie). התרגום, אשר ניתן על ידי המהדיר הוא, איפוא, לפי יב"י וו' מילר.

מוהור. במקור - **מוהור**.

מִיְהִמו. במקור המ"ם הראשונה אינה חרוקה.

מוהבת. במקור ב"ת אינה פתוחה. הפתח הוסף על ידי המהדיר לפי ההיגוי בן-זמננו שללא ספק אינו שונה במקרה זה מההיגוי בימי הרי"י.

מְזו. ... פרי אילן - הכוונה: עפץ, גידול המתהווה על ריקמות צמחים, לרבות על ענפים צעירים ועל עלים של עצים כתוצאה מהיפגעותם על ידי חרקים, תולעים, פיטריות, בקטריות ווירוסים. אליבא ד**פל"א**, 3, 103, 109, 113 באזור בו חובר **אה"מ** עפץ מתהווה על כמה סוגים של אלון (Quercus L.), ראה לעיל ערך **בלוט** ואליבא ד**בס"א** 3, 29, עמ' 88, עמודה 250 - גם על אוג (Rhus coriaria L.); ראה להלן ערך **סומק**; השווה **פל"א**, 3, 155-156 בו בתאורו של האוג הוצרותו של עפץ על ריקמותיו אינה מוזכרת). שימוש בעפץ נעשה גם בבורסקאות, אשר היתה ממשלח-ידי חשובים של יהודי-ההר בימיו של הרי"י.

מְזָרָא. לפני **גבול** נמחק **מצר**. **מְזָרָא** <2> מין עשב - הכוונה: קורנית (Thymus L.); אזרבאיג'אנית להגית mariza. באזור קיימים 21 סוגים של קורנית (ראה **פל"א**, 7, 370-383), מהם לפחות 5 נראים כ"מועמדים" אפשריים ביותר להיות **מְזָרָא** אליו התכוון הרי"י. אף אחד מהמידענים, אשר נשאלו על צמח בשם כזה, לא ידעוהו.

מָחַל. היגויה של מלה זו בימינו הוא mahal ומשמעותה זמן מסוים, פסק זמן מסוים. ראה **אא** 141.

מִיא. התרגום הראשון היה: **דבר המקפיא או המעמיד. קרן הפרגמטיא**. מעל תרגום זה, וחלקית בשולי הראשונה שבין שתי השורות המוקדשות לערך ותחתיה נכתב: **חלב נקפא** וגו' עד **דבר**, ומקום תוספת זו צוין בקו. המלה **דבר** נכתבה פעמיים: פעם בתוספת ופעם ברישא של התרגום הראשוני.

מִימו. [חיה יערי] - הכוונה: קוף. ראה **מ"א** 56 meymun, **אא** 138 maymu 'קוף' (obezyana). אזרביאיג'אנית meymun, לזגית maymun («ערבית מִימון) באותה המשמעות.

מִידו. מישור. בקעה. המשמעות העיקרית - רחבה, כיכר. ראה **מ"א** 56 maydun 'כיכר' (ploshchad'). אזרביאיג'אנית meydan 'כיכר', לזגית maydan 'כיכר'; 'מישור' (פרסית maydan 'כיכר').

מִינא. גפן - ר"ל: זמורה. השווה אזרביאיג'אנית meyna באותה המשמעות. ראה גם ערכים אחרים שעניינם בכורמות: **רז, שיב, תהנג** וכמרחן ערכים, אשר עניינם בענבים: **אנגור, גזנדיי, גול** (תת-ערך **גולבי**), **דובות, כזירי** <2> **כתמי** <2>.

מִיכג. עץ בשמי ... ובערבי קר"נפול - הכוונה: ציפורן (Dianthis L.; אזרביאיג'אנית gärmäfil) בסוגו התרבותי העיקרי באזור Dianthus caryophyllus L. ראה **פל"א**, 3, 380.

מִכְבַּר. מין בגד מילת - ר"ל: מין בד קטיפה. תרגום 'קטיפה' הוסף בידו של יב"י בסוגריים מרובעים במקום ריק בתום הערך. גם **בגיבי"י**, 'מח' 7, עמ' 75 אחרי תרגומיהסברו של הרי"י הוסף: [*קטיפה] («פרסית bakhmal בשיכול (מְטֵתִזָה) [b] [m] ושיי [l] ל-r»).

מִלְעוּס. מין נחש. המידענים, אשר נשאלו על-אודות מלה זו, לא ידעוה. גם במקורות בהם נעשה שימוש לצורך בדיקה ודיוק בנומנקלטורה התאית-יהודית הזואולוגית לא נמצא משהו מתאים כמונח המציין סוג כלשהו של נחשים. לכן לא עלה בידי לקבוע איזה נחש כונה בימי הרי"י בשם זה. ככל הנראה, צורתה הפונטית הראשונית של המלה היתה mal'un ובמהלך הזמן [n] שונתה ל-[m]. מכאן שהמשמעות הראשונית של המלה בתאית-יהודית היתה 'ארור', 'מקולל', וזאת משמעותה העיקרית של mal'un באזרביאיג'אנית של ימינו (משמעותה השניה בה היא 'נוכל') ומשמעותה היחידה של mel'un בלזגית («ערבית מִלְעוּן באותה המשמעות).

מִלול. דאגה. עצב - ר"ל: דואג. מודאג. עצוב. השווה אזרביאיג'אנית mä'lul 'עצוב', 'נוגה'; 'מדוכדך' («פרסית malul 'מצוער', 'מוטרד'; 'עצוב', 'נוגה'; 'מדוכדך'; 'עייף', 'נלאה' «ערבית מלול 'עייף', 'נלאה'; 'משתעמם'; 'חסר-סבלנות', 'מתכעס', 'מואס').

מִלִּיח. **ארבה**. **חגב** - במ"מ 73 molih הוא ארבה (sarancha) בלבד. מאידך בט"ס 100, 118 המלה molih היא אקוויוולנט תאית-יהודי הן למלה הרוסית kuznechik (חגב), הן למלה הרוסית sarancha (ארבה). לצורתה הפונטית של המלה השווה פרסית malakh 'ארבה' (או 'חגב' בצרוף malakh-i baghi, מילולית 'ארבה גני, ארבה של גן').

מיל. <2> הפתילה שעושיין לשומה בנקב המכה כתוב מעל השורה. מקום תוספת זו צוין בקו.

מומיא. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה כתוב בידו של יב"י: מומיה. ראה גם **גיבי"י** מח' 7, עמ' 72 [*מומיה]. ברם בעת חיבור **אה"מ** המלה מומיא כשם נרדף לועזי לחנוט ספק רב ביותר אם הייתה נוכחת באוצר המילים של שפת יהודי-ההר. מאידך סוג של עטרן מינרלי הידוע בנומנקלטורה המינרלוגית כ-Mumia naturalis persica היה מוכר להם כמקובל במשך מאות בשנים ועד התקופה המודרנית במרחב האסלאמי כסגולה נגד פצעים, שברים וקלאים רבים הן בפני עצמו, הן בתור אחד הרכיבים יחד עם צמחי-מרפא שונים במשחות ותמיסות למיניהן. ראה על כך: A. Dietrich. Mumia'. *EP*, 7, 556. לאזורים המוזכרים במאמר הנ"ל יש להוסיף מרכז אסיה וקווקז. בשנות ה-1950 בבריה"מ נעשו נסיונות להכניס מינרל זה לשימוש תרופתי מחודש, אשר ננטשו כעבור זמן מועט.

מנת. מטבע - ר"ל: רובל, יחידת-המטבע הרוסית העיקרית. השווה באזרבאיג'אנית, בלגזית ובקומיקית באותה המשמעות manat <רוסית moneta 'מטבע', דיבורית 'כסף, מעות' >לטינית Moneta תואר של האלה הרומית יונו שהיה גם לשם המטבעה שליד מקדשה ברומא ומכאן כבר בלטינית moneta 'מטבע', 'כסף, מעות',).

מן. ... לערך עשרים פונד רוססי - כלומר בערך שמונה קילוגרם. גם המידענים, אשר נשאלו על שווי ה-man ביחידות משקל המקובלות עתה באזור, אמרו שמשקל ה-man הוא שמונה קילוגרם. המונח man[n]/batman/batman שימש למן צפון-אפריקה ועד מרכז-אסיה והודו תחת השלטון המוסלמי שם כולל למשקלים שונים, שמבין הידועים שבהם בספרות המדעית הקרוב ביותר למשקל שבפי המידענים הן כרונולוגית והן אזורית הוא ה'בתמן של השיירות' שהיה נהוג באנטוליה (תורכיה דהיום) במאה ה-19 ושמשקלו היה 7.697 קילוגרם (ראה ה"ד 31).

מננא. מכבש. משמעות נוספת: מלחצים: ראה **אא** 138, ד 219 (tiski).

מונדושק. שם כללי לעופות קטנים

מינא. ... פוזא - במקור ללא ניקוד. נוקד על-ידי המהדיר. ראה לעיל ערך **פוזא**.

מנב. ... פרי חשוב - לפי הסברה של ז"א כל פרי שהוא טוב וטעים הוא manov. השווה manov **אא** 1,138) מן מן השמיים; 2) טוב שפע (אודות דורות הטבע). אליבא **דאיפר**, 40-41 מנוב הוא דווקא שם כולל האקוויולנטי לשם הכולל הרוסי ovoshchi (ירקות) ובהם הוא כולל: ghapista (כרוב), durup (צנון), chugundur (סלק), kartuf (תפוח-אדמה), khiyor (מלפפון), pomidor (עגבניה), morkovka (גזר) furful (פלפל). אציין, כי שאיפתו של י' איפרימוב למדל את חלוקת דורות עולם הצומח הבאים אל שולחנו של האדם לפי המודל הרוסי מביא גם לכך רבע מהמילים הנועדים לאשש את האקוויולנטיות בין המנוב לבין ה-ovoshchi הן מלים רוסייות בהיגוי תאטי-יהודי המדיחות מילים תאטייות-יהודיות: ghapusta תחת כרם morkovka תחת זרדא. ראה/השווה גם ערכים **חבוגג**, **ימיש**.

מָסֵט. ... נקפה - קרי: נקפא. לפני **מָסֵט** נכתבה ונמחקה אות שאינה ניתנת לקריאה. **מיסמבא**. **פיטום הבע"ח**. לפי ש"ש musämbä (כך - התנועה הראשונה [u] ולא [i] הינה שם תואר שמשמעותו 'מפוטס', 'שמן' ושמשמשים בו בנוגע לצאן ובקר.

מיסקל. **מִשְׁקַל**. המידענים, אשר נשאלו על שווי ה־misghol ביחידות משקל המקובלות עתה באזור, אמרו שמשקלו הוא ארבעה גרם. שוויה הקנוני של יחידת המשקל הערבית הימביינימית מת'קאל היה 4.68 גרם. בסוף המאה ה־19 בין יחידות המשקל הנושאות שם זה, הידועות בספרות המדעית, הקרובה ביותר אזורית למשקל שבאה"מ ובפי המידענים היתה ה־misqal האיראנית ששוויה הרשמי ביחידות המשקל המטריות היה 4.6 גרם ושוויה למעשה ביחידות משקל אלה היה 4.639 גרם (ראה ה"ד 13, 16).

מוסלת. במקור ו'ו אינה מנוקדת. נוקדה בהתאם לאזרבאיג'אנית ארכאית musallat 'שולט, בעל שלטון' (<ערבית מִסְלַט 'מי שניתן לו השלטון').

מְסִדִּיכִי. **ידוע, וכן נקרא קרוב לזה ביוני וברומי** כתוב לא בעת כתיבת ערך זה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בידו של הרי"י בעט יותר עבה ובאותיות יותר גדולות.

מִסְרָף. הנאה - במשמעות: צריכה, שימוש. השווה אזרבאיג'אנית mäsräf 'הוצאה (כספית וכד)', 'צריכה, שימוש' (<פרסית masraf 'הוצאה (כספית וכד)', 'צריכה, תצרוכת', 'ממכר, שיווק' > ערבית מִצְרָף 'הוצאה (כספית וכד)', 'ממכר, שיווק').

מִעֵר. מין תבואה - הכוונה: זיפן. (*Setaria italic* L.) תיאורים של ma'ar בפי ע"ש, שפ"ש וש"ש תואמים את תיאורו של זיפן; המלה נראית כשאולה מאזרבאיג'אנית (שמו האזרבאיג'אני הוא mokhar) שהותאמה להיגוי התאטי־יהודי. ראה פל"א, 1, 138-139.

מִעְגוֹן. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. המלה על שתי משמעויותיה הולכת ומשתכחת בתאטי־יהודית וכבר שייכת, כנראה, לאוצר המילים הפסיבי שלה: המידענים, אשר נשאלו אודותיה או שלא ידעוה, או שנזכרו - גם זה אחרי הרהור־מה ולא ביטחון - או בראשונה או בשניה בלבד משתי משמעויותיה. השווה אזרבאיג'אנית ארכאית mä'jum: 'סם־מרפא מחזק ומרענן'; אזרבאיג'אנית בת־זמננו: 'ממתק בצקני', 'מאכל טעים' (<פרסית mä'jun 'סם מרפא מחזק ומרענן'; 'תערובת, בליל' > ערבית מִעְגוֹן 'נלוש'; 'ממרח'; 'תרופה מורכבת מרכיבים שונים שאחד מהם הוא דבש או סוכר ועוד אחד לעתים קרובות הוא אופיום').

מִגְ'לוּס. הסיבה - במשמעות: הֶסֶב, ישיבה.

מוג'ב. פרעוש - הכוונה: יתוש. ראה ט"ס 98 mujak כאקוויוואלנט תאטי־יהודי למלה הרוסית komar (יתוש). גם לפי ש"ש mujäk הינו יתוש, והפרעוש לפיו הוא kāk. השווה ג' 118 keyk 'פרעוש' (blokha) ופרסית kak, kayk באותה המשמעות.

מקבול. עצב. דאגה - ר"ל: עצוב. מודאג. ראה U maghbul va fikirlu bu Makhachkala מודאג. ראה A. Kukullu, Sinämishi (מבחן) Daguchpedgiz, 1968, p. 7.

מִקְרָף. מין מתכת - הכוונה: ארד (<פרסית mafragh/mifragh באותה המשמעות בשיכול (מתטזה) [r] |gh|).

מִרְמוֹשֵׁג. מין נחש הולך על ארבע. לפי זיהויים של ש"ש ושפ"ש: לטאה. כוונת הרי"י היתה, כנראה, לאחד משני הנציגים הבאים של משפחת הלטאיים (Lacertidac) הנפוצים באזור ישיבתם של יהודי־ההר או שמא לשניהם גם יחד: 1. הלטאה האזרבאיג'אנית (Lacerta strigata Eichald); 2. הלטאת־הפסים הכספית הירוקה (Lacerta raddei Boettger). ראה 'Pyati yazichniy slovar', 2, עמ' 225, מס' 7333, 7339; **אא**, איזג לטאה (yachcheritsa). **מִרְג**. מות. בתום הערך בידו של יב"י הוסף קודם: (בלשון הקללה) ואחר־כך באותה יד בעט עבה יותר מעל השורה (בכל צרות המרווח הנותר) בין תרגומו של הרי"י לבין התוספת הנ"ל הוסף עוד: **כליון**. בגיב"י, מח' 7, עמ' 77 התוספת (בלשון הקללה) לא נכללה.

מִרְגָּאן. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. לתרגום המוצא ראה: מ"א 56 marjon 'מחרוזת נופך, אלמוג' (granatnie busi, korall); 2. תרגום 'מיני אלמוגים' הכתוב בידו של יב"י בשורה בה ניתן ערך זה. 3. התוספת הבאה בגיב"י, מח' 7, עמ' 77: [(מחרוזת פנינים)]; 4. ג"ס: 'מחרוזת־ענבר'; איזושהי אבן־חן; 5. ז"א: 'מחרוזת בכל צבע שתצצה, תולים על הצואר' (הגדרתה זו של ז"א ניתנה בתגובה לשאלתי האם marjon היא מחרוזת העשויה מחרוזי אבן־חן אחת בלבד ואם זה כך איזו אבן זאת). המלה משמשת בתאית־יהודית של ימינו גם שם נשי.

מִרְמֵר. <2> מין עשב ריחני. לא עלה בידי לזהותו.

מִרְגֹּמֵפ. עדשה - במשמעות צומח תרבותי בשם זה (Lens culinaris Medik.) ופריו. על גידול צומח זה באזור ישיבתם של יהודי־ההר ראה **פל"א**, 5, 512.

מִרְוֹאֲרִי. מין אבן יקרה - הכוונה: פנינה. השווה באזרבאיג'אנית mirvan (<פרסית marvarid, murvarid) באותה המשמעות. רק כמה מידענים ידעו להסביר מלה זו כמשהו קשור בזהב ו/או בעדיים; הרוב ידעוה בתור שם נשי בלבד. שימוש במלים המציינות מושגים מתחום העדיים והקישוטים בתור שמות נשיים נפוץ דיו בתאית־יהודית. השווה לעיל, בהערת המהדיר לערך **מִרְגָּאן**, שימוש בתור שם נשי ב־marjon ולהלן, בהערת המהדיר לערך **מִרְסֵע**, שימוש בתור שם נשי ב־miräsä. השווה גם שם נשי birliyant (<רוסית brilyant, brilliant 'יהלום' (<צרפתית brilliant 'זוהר', 'זוהר', 'יהלום'), מחידושי העידן הסובייטי.

מִרְרָד. חפץ - במשמעות: רצון, חשק.

מִרְסֵע. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. השווה 'murassa' בפרסית, 'murassa' באזרבאיג'אנית ארכאית (<ערבית מִרְצֵע) במשמעות שניתנה כאן. משמעות זו, כנראה, נשתכחה כליל בקרב דוברי תאית־יהודית של ימינו. מכל מקום, אף אחד מהמידענים שנשאלו אודות מלה זו, לא ידע להסביר את משמעותה, או שידעוה בתור שם נשי.

מור. התרגום הראשון, אשר נמחק, היה: **מין יתוש**. התרגום הסופי כתוב באותה השורה אחרי התרגום שנמחק. הסבר מלה זו שקיבלתי מז"א נראה קרוב יותר דווקא למחוק: 'כעין יבחושים המתאספים בהמונים סביב פרות קטופים המונחים על השולחן במקום פתוח והעטים עליהם'.

מורי. במקור רי"ש אינה חרוקה; הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. התרגום המובא כתוב במקום ריק זה בידו של יב"י וניתן גם בגיב"י, מח' 7, עמ' 73. אלידבא דאא ואיזג הן תות-שדה הן פטל; בתאית-מוסלמית - תות שדה: ג 118.

מַרְכִּיגָא. מין עוף קטן - הכוונה: דרור, דרור-הבית (Passer). תרגום 'דרור' נכתב גם בידו של יב"י בשולי הערך וניתן בגיב"י, מח' 7, עמ' 87. השווה ג' 118 margizha 'דרור' (vorobey). זיהויו של markija כדרור מתאשר גם על-ידי כך שכמה מהמידענים נשאי הלהג הדרבנדי של תאית-יהודית זיהוהו כעוף, אשר מכונה בכפרים בשם va'vaja; השווה לכך דברי ש"ש, אשר הובאו לעיל בהערת המהדיר לערך **מונדושק**, על שמו של הדרור ב[להג הדרבנדי של] תאית-יהודית הינו ba'vacha. לדברי ז"א markija היא 'הציפור הקטנה ביותר הדומה ליונה; אם מישהו צועד מהר, אומרים עליו שהוא [צועד] כמו markija'.

מִשָּׂא. מרדא - קרי: מרדה. מלה זו נכתבה מעל השורה והמילים **מן התנור** הוספו במקום ריק אחרי המלה **פת** בידו של הרי"י באותיות קצת יותר קטנות כעבור זמן אחרי כתיבת ערך זה והערכים הסמוכים.

מִשְׁקָל. הגירסה הראשונה של התרגום היתה: מנורה גדולה, כמין קדירה ונותנין בתוכו בלואי בגדים ונפט ומשימין אותו על עץ גדול להאיר למרחוק. חלק מתרגום זה החל **ממנורה** וכלה ב**נפט** הושם בסוגריים עגולים וסומן כמבוטל על ידי מחיקת מלותיו הראשונה והאחרונה. בשולי הערכים **מושד** ו**מושגול** נכתב בתור תחליף למבוטל: **לפיז**. **כלי כמין קערה של מתכת ונותנין בו בלואי בגדים ונפט והוא דולק בלהב גדול ומשימין וכו'**, ועל-ידי קו מקוטע צוין שהכתוב קשור בערך **מִשְׁקָל**. בשורה הפנויה בין ערך זה בצורתו הראשונית לבין הערך **מושד** נכתב המשך של הגירסה הסופית המתחיל גם הוא מהתיבה **ומשימין** כך שבמקור תיבה זו נכתבה פעמיים.

מוֹשָׁג. במקור שי"ן אינה מנוקדת. נוקדה לפי גיב"י, מח' 7, עמ' 73. השווה מ"מ 74, **אא** 149 mush באותה המשמעות ('mish').

מוֹשְׁמוֹשׁ. אחרי הנקרא במקור השאר מקום לתרגום "אשכנזי" או רוסי, שלא ניתן. משמעות המלה היא משמש שעיר או, בשמו האחר, משמש-שזיף (Armeniaca dasycarpa Pers (Ehrh.)). השווה אזרבאיג'אנית להגית meshmeshi 'משמש'. ההבחנה בין mushmush כ-'משמש עם גלעין מר' (הוא משמש שעיר, ראה פל"א 5, 183) לבין ghaysi כ-'משמש עם גלעין מתוק' (הוא משמש רגיל - ראה להלן ערך קִיסִי) ניתנה על ידי ש"ש. השווה ניסוח החלק התרגומי של הערך **מושמוש בגיב"י**, מח' 7, עמ' 73: מין פרי עץ [משמש, אפרסק] (כך - מ"ז). על אפרסק ראה להלן ערך **שפדל**. ראה גם ערכים אחרים על פרות של עצים ממשפחת הורדיים (Rosaceae) על זניהם: **אלו, בָּדוֹן, בַּעֲלִי, דַּמְבוּל, שְׁבָאֵלוּ, שְׁהֵתִי**.

מוש. פרי עץ. כל מידען, אשר נשאל על משמעות מלה mush, לא ידע לזהות אותה עם עץ ופרי כלשהם, אלא כבעל משמעות 'עכבר' בלבד (השווה לעיל ערך **מושג**). לא מצאתי גם בלשונות הסביבה משהו מתאים. לכן נשאר מלה זו ללא זיהוי קונקרטי יותר מזה שניתן על-ידי הרי"י.

מש. שם דג. לפי הסבריהם המפורטים של ש"ש, בן לדייג (אביו היה ממייסדי קולחוז של דייגים יהודים בדרבנד) וידען מובהק של שמות תאטיים-יהודיים לדגת הים הכספי והנהרות הנשפכים אליו, ושל ז"א זה דג ממשפחת הקרפיוניים הדומה לאברומה (Abramis) שאין לו, כנראה, שם עברי והידוע בנומנקלטורת הדגים המקובלת בשם Vimba vimba persa (Pallas). ראה פא"א 5, חלק 1, 164-165 (שמו האנגלי הוא zarthe ושמו הרוסי ribets (kaspiyskiy)).

| נ |

נאימיד. יאוש - ר"ל: מיואש, חסרת-קווה. השווה אזרבאיג'אנית naumid באותה המשמעות (פרסית קלאסית naumid באותה המשמעות). ראה גם לעיל ערך **אימיד** והערת המהדיר אליו.

נבת. מין צוקער - משמעות המלה היידיית צוקער: סוכר. כוונת הרי"י - סוכר גבישי, סוכריה גבישית. השווה אזרבאיג'אנית nabat 'סוכריה גבישית', לזגית ארכאית nabat 'סוכר' (פרסית קלאסית nabat 'סוכר גבישי', 'סוכריה גבישית'). השווה גם את ניסוח החלק התרגומי-הסברי של ערך זה בגיב"י, מח' 7, עמ' 79: מין סכר [סכר גלוד].

נובא. זמן. עידן. בימינו שעור (בבית-ספר וכו').

נבל. מין - במשמעות: סוג, אופן (ערבית נוע באותה המשמעות).

נג ... שנים הרחבים - ר"ל: שנים טוחנות. ראה ט"ס 98 näg כאקוויוואלנט תאטי-יהודי של המונח הרוסי korennoy zub (שן טוחנת). השווה מילר: מ"מ 74 neg, מ"א 58 nag **איזג** 'חנך' (desna).

ניגה. שמירה. המשמעות הראשונה של המלה nigäh היא 'מבט'. השווה פרסית אמצעית nigah במשמעות זו. המשמעות שניתנה בערך נגזרה משימוש במלה זו בתור החלק השמני של הפועל המורכב nigäh doshdä מילולית 'להחזיק מבט [על משהו]', ז"א לפקוח עין. במקור **דָּשֵׁד** במקרה השני ללא ניקוד.

נזו. חולדה - הכוונה: חתול. כך וכך בלבד זיהו את המלה nazu כל המידענים, אשר נשאלו אודותיה. ראה גם מ"מ 74 nazu 'חתולה' (koshka), nazule 'חתולונת' (koshechka); א"ג 76 nazu 'חתולה' (koshka). אשר לתאטיית-מוסלמית ראה מ"א 59 nozu 'חתלתולונת' (פניה לחתולה) [kiska (obrashchenie k koshke)].

נזוג. דק. רקיק - למלה גם משמעויות מועתקות: 'עדין', 'מעודן'. השווה אותן המשמעויות ל-nazik באזרבייג'אנית ולזגית («פרסית nazuk באותן המשמעויות). **מנד** במקור ללא ניקוד. החלק הראשון של המלה nazushmand אינו nazug, אלא שם-פעולה nazush 'פינוק', 'עינוג', השווה פרסית קלאסית nāzish שיש לה, במקביל למשמעויותיה האחרות, גם המשמעויות האלה) על הסופית -mand ראה את הערת המהדיר לערך **אקול**.

נז. <1> געגוע - ר"ל: גחמה, קפריזה. **גאווה**. - ר"ל: 'ראוותנות מעושה', 'שמירת-ריחוק מעושה'. **בגיב"י**, מח' 7, עמ' 80 הוסף: [*פינוק]. למלה גם משמעויות: 'חנחון, התחננות'; 'התענגות'. השווה אזרבייג'אנית, לזגית naz באותן המשמעויות («פרסית קלאסית nāz באותן המשמעויות).

נז. <2> מין כתוב מעל השורה לפני עשב. **מין עשב שצובעין** בו וגו' - הכוונה: רתמה טראנסקווקזית (*Genista transcaucasica* Schischk); אזרבייג'אנית nazi. ראה **פל"א**, 5, 227.

ני. מין קנה - הכוונה: קנה שכיח (*Phragmites communis* (L.) Trunius). על נפיצותו באזור ראה **פל"א**, 1, 221. משמעות נוספת חליל עשוי מקנה. השווה גם להלן ערך **קרקו**.

נכות. מין קטנית - **בגיב"י**, מח' 7, עמ' 81 הוסף: [*ממיני אפונה]. כוונת הרי"י: חומס, או לפי שמו המקובל בנומנקלטורה הבוטנית המדעית חמיצת-כבשים (*Cicer arietinum* L.), הסוג המתורבת היחיד של החמיצה באזור. ראה **פל"א**, 5, 475. אזרבייג'אנית nokud, לזגית nakhut («פרסית nukhud/nakhud) באותה המשמעות. במילונים דו-לשוניים של הלשונות הנ"ל מלה זו מתורגמת בדרך-כלל באופן בלתי-נכון כ'אפונה'.

נכיר. מקנה בקר - במשמעות: עדר של בקר. השווה אזרבייג'אנית nakhir, לזגית nekhir באותה המשמעות. מילר: **מ"מ** 74 nakhir 'עדר' (stado), **מ"א** 59 nokhir 'עדר של בהמות בעלות קרניים' (stado rogatogo skota) ובטעות **בא"ג** 76 nakhir 'מרעה' (pastvische). השווה פרסית nakhchir במשמעות 'צ'יר', 'שוא-ציד', 'כלל] בעל-חיים הראוי להיות נצוד (בעיקר פרסתן מעלה גרה, או אף ביתר צמצום יעל). השווה גם לעיל ערכים **גלא**, **לתא** והערת המהדיר לראשון שבהם.

ניכרא. במקור נו"ן אינה חרוקה. **נהר**. **נחל**. המלה יכולה להיות מוהגת בפי נשאי הלהג הדרבדי של תאית-יהודית גם בתנועה [u] בהברה הראשונה. ראה כתיבתה **בגיב"י**, מח' 7, עמ' 79 **כנוכרא**. בתאית-יהודית ספרותית של ימינו היגוי ב-[i] מועדף: ראה **ט"ס** sar nikara כאקוויואלנט תאית-יהודי למלה הרוסית istok במשמעותה 'מוצא של נהר'; 117 rah nikara כאקוויוואלנט תאית-יהודי למלה הרוסית ruslo (אפיק, קרקע הנהר). להיגוי המלה בלהג הצפוני (khaytoghi) של תאית-יהודית ראה **מ"מ** 75 nukere, 'נהר' (reka). אליבא ד**ש"ש** nukara אינו נהר, אלא אגם (ozero). המלה התאית-יהודית (בלהגה הדרבנדי) לנהר (reka) היא, לדעתו, choy > אזרבייג'אנית chay באותה המשמעות). ברם ב**ט"ס** 117 choy היא אקוויוואלנט תאית-יהודי למלה הרוסית ruchey (נחלון, נחלול).

בתור מונח ל'אגס' ט"ס 107 מציע את המלה הרוסית ozero משמעותה ברוסית. כל זה מלמד, כנראה שבלהג הדרבנדי של תאית-יהודית המלה nikara/rukara אין לה משמעות מונחית מוגדרת של או נהר, או נחל, או אגם, אלא היא יכולה לשמש בכל שלוש המשמעויות הנ"ל לפי הסיטואציה הקונקרטית.

נמר - או מצע כתוב מעל השורה. מקום תוספת זו צוין בקו.

נימתנא. במקור אין המלה מנוקדת. נוקדה לפי גיב"י, מח' 7, עמ' 81.

נסוס. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. התרגום המובא כתוב בסוגריים במקום ריק זה בידו של יב"י וניתן גם בגיב"י, מח' 7, עמ' 82 (רוסית nasos באותה המשמעות).

נע. אחרי וע' הושאר מקום ריק. השארית מקום ריק אחרי ועי', סיבתה, ככל הנראה, בכך שבעת כתיבת הערך לא יכל הרי"י למצוא הגדרה מתאימה להפניה אליה התכוון. הפניה זו, ללא ספק, צריכה היתה להעשות לרשימה הבאה בעמ' 29 של ג"א והיא אחת מ-17 הרשימות שנרשמו אחרי השער ב, אחד המקומות בגירסה זו בהם ניתן לראות כעין שריד של תוכניתו הראשונית של הרי"י להכליל בחיבורו גם את דקדוקה של תאית-יהודית וזה לשון הרשימה: 'נע לא. רוב הרעיונים הבלתי טהורים והבלתי נאותים, לא יש להם שם פרטי כי אם יצורף מלת נע להטהור והנאות. נַק - נַאֲק. נַפּ - נַאֲגִיס (מאומה). נַוִּא = נַאֲוִיא. נַאֲמִיד. נַטן'. כל המילים התאית-יהודיות שברשימה, לפרט לנע במקרה הראשון, נַגִּיס, וַיא, ניתנו במקור ללא ניקוד והוא הוסף על-ידי המהדיר. אחרי המלה נַפּ ובהפרש של אות אחת ממנה כתובה אות ס: יש להניח, כי בכונתו של הרי"י היה לתרגם את המלה נַפּ במלה מקראית יחידאית סְחִי (איכה ג מה) בהבנתו אותה כ-'טמא', 'מזוהם' שזאת משמעותה של המלה נַפּ. משמעות המילים התאית-יהודיות האחרות שברשימה, אשר ניתנו על-ידי הרי"י ללא תרגום, הן כדלהלן: נַגֵּק 'חולה', שאינו מרגיש טוב; נַגִּיס 'עצם', 'דבר', חַפְּץ; נַוִּא 'אי-רצון', 'חוסר-רצון'. המלה נַגִּיס בנוסף למשמעות 'מאומה' שניתנה על-ידי הרי"י יש לה גם משמעויות 'פחות-ערך', 'חסר-ערך', 'בלתי-חשוב'. לתרגום המילים נַק, וַיא, נַאֲמִיד, נַטן ראה ערכים המוקדשים להן. כפי שניתן לראות, ברשימה המצוטטת עורבבו שתי גראממות שונות, קשורות, אמנם, זו בזו קשר גנטי, אבל מובחנות היטב זו מזו על-ידי השוני בהיגויין: מלית-השלילה 'na' בה נפתחת הרשימה ותחילית-השלילה 'na' בתיפקודה כמציינת את העדרו של המאפיין העיקרי המצויין על-ידי שם העצם שאליו היא מצורפת, אשר לדיון בה נועדת הרשימה למעשה.

נעל. מסמריין כתוב מעל השורה. מקום תוספת זו צוין בקו. נעל מין אבן יקרה - לא הצלחתי לזהותה לא בעזרת המידענים ולא בעזרת מקורות כתובים.

נעבב. מין כלי - הכוונה: צלחת. התרגום 'צלחת' הוסף בסוגריים אחרי הערך בידו של יב"י וניתן גם בגיב"י, מח' 7, עמ' 82. ראה גם מ"מ 74 na'beki 'צלחת' (tarelka). השווה ז 29 na'baki 'צלחת קטנה לכוס, ותחתית לכוס'.

נְעָנָא. מין עשב וגו' - הכוונה: סוג מתורבת של נענע - נענע ארוך-עלה (*Mentha logifolia*) Huds (L.). הקרוי נענע פלפלי (*Mentha piperita* L.) שגידולם נפוץ מאוד והשימוש בהם בתור תבלינים וברפואה עממית מקובל מאוד באזור. ראה **פל"א** 7, 385-386.

נוֹקְרָא. כסף - במשמעות מתכת יקרה המכונה כך. השווה **מ"מ** 75 *nughra* באותה המשמעות. אליבא **דמ"א** 59 בתאית-מוסלמית של ראשית המאה ה-20 מלה זו עדיין היתה קיימת בהיגוי קצת שונה: *nighra*. אליבא **דג'** 120 כבר בשנות ה-1950 מלה זו לא היתה בשימוש בתאית-מוסלמית ובמקומה השתמשו בשאולה מאזרבאיג'אנית *gumush*. **נְקוּל**. פירות וגו' - לפי כמה מידענים למלה זו משמעות (נוספת?) מוהל אילנות שהתייבש על קליפתם. השווה בהקשר זה ערך **נְקוּז**.

נוֹקְרָס. ... **וּבְרוֹסְסֵי מְרִינָא**. משמעות התרגום הרוסי (קרי: *marena*): פואה (*Rubia*). הכוונה: סוג של פואה, אשר גידולו היה נפוץ מאוד באזור דרבנד במאה ה-19 והיה אז מהעיסוקים החקלאיים העיקריים של יהודי-ההר, הוא פואה גרוזית (*Rubia iberica* (Fisch, ex D.C.)). ראה עליו **פל"א** 8, 49-50. על מקומה של הפואה הגרוזית בחקלאות האזור ובכלכלתו במאה ה-19 קיימת ספרות רבה. ראה עבודה מסכמת בנידון: **רמז**, 118-136. להיגוי המלה השווה **מ"מ** 75 *nughoros*.

נָרַת. ... **וּבְרוֹסְסֵי מְרִינָא** *cocha* משמעות התרגום הרוסי: אורן (*Pinus*). השווה **ט"ס** 93 *narot* כאקוויבאלנט תאית-יהודי למלה הרוסית 'yel' (אשוח; *Picea*). **איזג**, 269, 'narat yel'.

| ס |

סְבוּר. המתנה - ר"ל: המתנה סבלנית, סבלנות. השווה אזרבאיג'אנית *sabir* 'סבלנות', 'הבלגה', לזגית, אודית *sabur*, יאברית *sabru* 'סבלנות', קומיקית <1> *sabur* 'סבלנות', 'מרוסנות', 'התאפקות'. (ערבית **צְבַר** 'סבלנות, הבלגה'), מצפה לדעת - כנראה, ר"ל: מחכה באורך-רוח לבאות, ניחן בשליטה עצמית, סבלן. השווה גם אידיוק **במ"מ** 78 *sabur* 'שִׁקְט' (*tishina*).

סְבוּ. אחרי **לְעֵרֵךְ** הושאר מקום ריק לציון האקוויבאלנט של יחידת מדידה זו ביחידות מדידה אחרות, כנראה, רוסיות (השווה לעיל ערך **מֵן** ולהלן ערך **סְח**). השווה **מ"מ** 80: *sobu* 'יחידה למדידת היבש, צ'טוֹרְט' 'בְּקְרוּב' (*mera sipuchikhn tel, okolo chetverti*). למה התכוון ו' מילר בצ'טוֹרְט' (מילולית 'רבע') אינו נהיר, מאחר שבזמנו היו כמה יחידות רוסיות למדידת היבש המכונים בשם זה (ראה **דאל**, 4, 601). בחישוב ה-*sabu* לפי יחידות אלה האקוויבאלנט המשקלי שלו יכול להיות או 16.3, או כ-150, או אף כ-391.2 קילוגרם. מאידך שם יחידה זו למדידת היבש נשתמר בקומיקית יחד עם שמה של יחידה נוספת למדידת היבש, אשר היתה קיימת גם היא בתאית-יהודית בימי הרי"י (ראה להלן

ערך **סח**), הודות להימצאותם בפתגם sabudan alip sahgha tok! (מילולית 'בקחתך מ־ sabu שפוך ל־sah') שמשמשים בו בנוגע למשמיע ושב ומשמיע אותם הדברים, במיוחד דברים חסרי־טעם. כיון שכך, היה על הלקסיקוגרפיה הקומיקית לברר ולנָדָא מה היה האקוויבאלנט המשקלי של היחידות הנ"ל, אשר מזמן יצאו מכלל שימוש לפי **מ**, 271, המגדיר את sabu כמלה ארכאית, האקוויבאלנט המשקלי של יחידת־מדידה זו היא -35 30 קילוגרם. לבסוף אציין שבאזרבאיג'אנית להגית (להג קובה), אחד הריכוזים העיקריים של יהודי־ההר) משמעות המלה sabu היא 'שק'. מכאן שהמלה sabu בתאית־יהודית משמעותה, ככל הנראה, היתה יחידת־מדידה של היבש שנמדדה באמצעות מילוי שק, אשר, כשמולאה בתבואה, שקל כ־30-35 קילוגרם.

סבז. ומזה וגו' כתוב בהפרש של כשתי מלים **מירוק**. יש להניח, כי בדעתו של הרי"י היה להוסיף עוד כשתי מלים לתרגום־הסבר של המלה **סבז**, אבל מסיבה בלתי־ברורה הוא לא מימש את הכוונה הזאת.

סבדא. שעמום - במשמעות מחלה נפשית לפי הבנתו של הרי"י את המלה **שעמום** במשנה כתובות ה ה במשמעות זו. **גר** ... **סבדגר** - במקור ללא ניקוד. על תאורו של הרי"י את הסופית gar - ראה בהערות המהדיר לערך **זר**. **סבדאגר** משועמם - במשמעות: חולה ברוח, לפי **בבלי בבא מציעא פ ע"א**. השווה גם שימוש במלה **משועמם** במשמעות זו בערך **דבנא** וראה על כך בהערות המהדיר לערך ההוא.

סבו. כד. אחרי **כד** בידו של יבי"י הוסף: **של חרס**. היגוי המלה בלהג הצפוני (khaytoghi) של תאית־יהודית savu (**מ"מ** 78) ובתאית־מוסלמית savu (לפי **מ"א** 64), sou (לפי ג' 119); ראה גם בג' 119 תאורו המפורט דיו של כלי זה: 'כד־חרס גדול בעל ידית אחת למים' (bol'shoy glynyany kuvshin dlya vodi s odnoy ruchkoy). ההיגוי בימינו הוא sovu וגם savu (**אא** 181, 197).

סבוסדא. משיחה. החלקה. ביתר דיוק: למשוח. למרוח (מקור פועלי). ההיגוי בימינו .sovusdä

סובר. רכיבה - ביתר דיוק: רוכב, פרש. השווה פרסית אמצעית aswār במשמעות זו.

סוב. במקור **גורד** במקרה הראשון ו־**סו** (כך, למרות שברישא של הערך **סוב**) ללא ניקוד. **סבורמא**. ערך זה הוכנס על־ידי הרי"י, כנראה, בזמן יותר מאוחר: כתוב ברווח בין הערכים **סוב** ו**סגל** בעט דק יותר ובאותיות קטנות יותר מאשר שאר הערכים שבעמוד בו הוא נמצא.

סג. כלב - ראה גם ערכים **פג**, **כופכ**, **תזי**.

סיגיז. מין בגד קנבוס - ראה גם ערך **קנפ**.

סוהר. <1> ... **סוהרוגא** כתוב באותיות זעירות מעל השורה ומיקום מלה זו בין **מזה** לבין **מין** מסומן בקו. אחרי **הנק'** הושאר מקום ריק כדי לתת תרגום "אשכנזי" או רוסי למלה

סוהרוגא. לדעת יב"י **סוהרוגא** היא אדמת: **בגיב"י**, 'מח' 8, עמ' 85 הערך **סוהר** מחולק לשני ערכים: **ומזה ו-הנק'** הושמטו ובערך החדש **סוהרוגא** אחרי **מין האבעבועות** הוסף [***אדמת**] השווה ג, 117: surujla אבעבועות (ospa).

סח. אחרי **לערך** הושאר מקום ריק לציון האקוויבאלנט של יחידת מדידה זו ביחידות מדידה אחרות, כנראה, רוסיות. לדעת כמה מידענים המלה sah אינה, אלא כינוי אחר ליחידת מדידת היבש kila, הווה אומר האקוויבאלנט המשקלי שלה הוא 2.047,5 קילוגרם (ראה לעיל ערך **פילא** וההערה אליו). שם יחידת-מדידה זו נשתמר עד היום בקומיקית הודות לפתגם, אשר צוטט לעיל בהערה לערך **סבו** (ראה). היגוי שמה בקומיקית הוא sah. לפי מ 274 האקוויבאלנט המשקלי של יחידת-מדידת היבש הזאת היה 2.5 קילוגרם בקרוב (ככל הנראה, <ערבית צאע, יחידת משקל אשר היתה קיימת בחג'אז לפחות כבר במאה השביעית ואשר נשתמרה היום באלג'יר ובתונס באקוויבאלנטים משקליים שונים. ראה: ה"ד, 102. בשני המקומות הנ"ל שם יחידה זו מתועתק בה"ד בצורה מוטעית כ-sa', צ"ל: šā).

סחיב. במקורו, ללא ספק, בשל טעות קולמוס, בי"ת אינה דגושה. ראה: מ:מ 79 sahib אדון, איש שיש לו בעלות, זכות קנין על משהו, בעלים, בעל הקניין (gospodin, khozyain), **אא** 193 sahib 'בעלים' בעל הקניין (khozyain). ראה גם אזרבאיג'אנית, לזגית sahib באותה המשמעות (<ערבית צאחב 'רע, ידיד'; 'בעלים, בעל הקנין').

סטום. שימוש בשווא נע לציון [u] בלתי-יציבה מופחתת בהברה בלתי-מוטעמת. **סייה**. במקור אין מפיך בה"א. נוקד לפי גיב"י, 'מח' 8, עמ' 87. ראה גם מ"מ, 80, 'siyeh' אא 194 siyah, siyā 'שחור' (cherniy). רוי במקור ללא ניקוד. השווה ניקוד מלה זו על-ידי הרי"י להלן בערך המוקדש לה. בושה. חרפה - ביתר דיוק בעל שם רע (מילולית בעל פנים שחורות).

סיל. שטיפה - ר"ל: שטף, זרימה חזקה של מים רבים, שטפון (תופעה אופיינית לאזור ישיבתם של נשאי הלהג הדרבנדי של תאית-יהודית באביב עת המסת השלגים בהרים, ירידת גשמים חזקים וגאות הנחלים והנהרות). ראה: ט"ס 105 sayl כאקוויבאלנט תאית-יהודי למלה הרוסית navodnenie (מבול), שם 113 - כאקוויבאלנט תאית-יהודי למלה הרוסית potok (זרימת-מים חזקה, פרץ-מים). השווה ניסוח ערך זה **בגיב"י**, 'מח' 8, עמ' 87: **סיל (שטף)**. **שטיפה**. השווה גם אזרבאיג'אנית sel 'זרם מי-גשם', 'זרם מי-שלגים הולכים ונמסים', לזגית se 'גשם שוטף, מטר סוחף', 'פרץ-מים עז הזורם במורד ההר באביב' (<ערבית **סיל** 'זרם מים רבים, שטפון').

ספין. מרגוע. שקט - ר"ל: רגוע, שקט, שְלוּ <ערבית סאכּוּ, אשר 'רגוע', 'שְקט', 'שְלוּ' הן סדרה אחת ממשמעויותיה) ואלה הן משמעויותיה של מלה זו גם באזרבאיג'אנית.

סול. **מין תבואה** - הכוונה: שבולת-שועל (Avena sativa L.). ראה **פל"א**, 1, 207-208. השווה אזרבאיג'אנית להגית (להג קובה, אחד הריכוזים העיקריים של יהודי ההר) sil

במשמעות זו. אשר לתאית־מוסלמית השווה ג', 119: sulsul 'שיפון' (rozh). ברם, לפי ע"ש, silsil ב[להג הדרבנדי של] תאית־יהודית אינו, אלא שם אחר ל־ma'ar (ראה לעיל ערך מער).

סלת. כלל. כולם בלי שיור - ר"ל: כולל, ללא יוצא מן הכלל, שלם; באופן כולל, באופן שלם. השווה אזרבאיג'אנית salt באותן המשמעויות.

סימב. <2> חבור האותיות למלה - הכוונה: קריאת כל מלה ומלה לא באופן רצוף, אלא הברה־הברה, אות־אות על תנועתה. השווה מ"מ 80 simov 'קריאה לפי ההברות' (skladi buk; מילולית: 'צירופי אותיות' - ביטוי רוסי אידיומטי שמשמעותו כפי שניתנה לעיל); simov zere 'לקרוא לפי ההברות' (skladivat', chitat' po skladam; מילולית: 'לצרף, לקרוא לפי הצירופים' - ביטוי רוסי אידיומטי שמשמעותו כפי שניתנה לעיל). בגבי"י, מח' 8, עמ' 88 **בענין אחר וקרוב** הושמט והנותר אחרי זה הופרד לערך בפני עצמו שחלקו התרגומי־הסברי נוסח כדלהלן: חבור האותיות למלה (לקריאה).

סים. חוטי הכינור. במקום ריק בתום הערך בידו של יב"י כתוב: מיתרי הכנור [כך - מ"ז] ובגיב"י, מח' 8, עמ' 87 חלקו התרגומי־הסברי נוסח כדלהלן: חוטי (מיתרי) הכינור.

סומר. במקור הו"ו אינה מנוקדת. נוקדה לפי ניקודה במלה סומְרְקַנְדִיל. היגוי של המלה בימינו אליבא דאוג הוא sumar.

סומְרְקַנְדִיל וברוססי קוקורוז (קרי: kukuruza). משמעות התרגום הרוסי: תירס. תרגום עברי זה כתוב והושם בסוגריים בידו של יב"י אחרי **קוקורוז** וניתן כמו־כן בגבי"י, מח' 8, עמ' 85. היגוי מלה זו בימינו הוא sümärghandil. על נפיצות התירס (Zea L.) באזור ושימושו בתעשיה המקומית למוצרי טבק (שגידולו היה בימי הרי"י מענפי העיסוק החשובים של יהודי־ההר) ראה: פל"א, 1, 116 וברפואה עממית.

סומק. <1> **פרי אילן אוג.** (Rhus ccoraia L.; באזרבאיג'אנית sumakh) נודעה חשיבות רבה בבורסקאת, ממשלח־יידים המסורתיים של יהודי־ההר. קליפה כתושה של פריו משמשת תבלין פופולרי למאכלי בשר ודגים. על נפיצות האוג באזור והשימושים בו שם ראה: פל"א, 6, 155. בענין אחר **סומק** מין שמיכה ושק מצמר חשוב.

סנגק. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה הושם סימן שאלה בידו של יב"י. התרגום ניתן לפי מ"מ 79: סיכה, מכבנה (bulavks, shpil'ka), השווה גיב"י, מח' 8, עמ' 8: **מחט בעלת ראש עגול.** אזרבאיג'אנית sanjak) באותה המשמעות.

סונור. סימן - במשמעות: סימן הפרדה (כגון חפירה, קו, אבן) בין חלקת אדמה למשנתה, בין אזור לאזור וכד'. (<אזרבאיג'אנית sinor 'גבול', 'מְצָר').

סוסד. חלישות - ליתר דיוק: חלש. פרסית אמצעית sust. התעלפות - משמעות זו נגזרה על־ידי הרי"י מתפקודה של המלה susd בתור החלק השמני של הפועל האידיומטי המורכב susd birä המילולית - 'להיות חלש, להחלש' שמשמעותו 'להתעלף, להיות מתעלף'. השווה מ"מ 80 susd bire 'לאבד הכרה' (lishit'sya soznaniya).

סוסן. מין שושנה - הכוונה: אירוס (Iris L.; אזרבאיג'אנית sūsän) המיוצג באזור על-ידי 26 סוגים מהם העיקרי והנפוץ ביותר הוא Iris Germania L, שכנראה אליו בעיקר מתכוון הרי"י. ראה: **פל"א**, 2, 214-235.

סגודא. שימוש בשווא נע לציון [a] בלתי-יציבה מופחתת בהברה הראשונה, הבלתי-מוטעמת של מלה תלת-הברתית. במקור המלה אינה מנוקדת. נוקדה לפי **גיבי"י**, מח' 8, עמ' 84, שם נוקדה גם סמ"ך בפתח בניגוד לניקודה בשווא במקור («ערבית **סגדה**) 'סגידה, השתחוות'. [ü] - תנועה מוכנסת, הווה אומר תנועה שתפקידה לשמש כעזר להגייה).

סג. כלי אדמה שאופין עליו ריקין. ב**גיבי"י**, מח' 8, עמ' 84 אחרי **אדמה** הוכנס [אז **ברזל**]. ציונו המפורש של הרי"י **סג** הנו 'כלי אדמה' הוא, למיטב הידיעה, העדות היחידה, כי בזמן חיבורו של **אה"מ** בקרב יהודי-ההר היה קיים כלי זה לאפית הלחם (בצורת פיתות דקיקות, ומכאן כינויו על-ידי הרי"י בשם 'ריקין') העשוי חרס (או, כלשון הרי"י, אדמה), ולא ברזל, כפי שהוא ידוע באזורים רבים של קווקז, איראן וכורדסטאן העראקית. הוספת המלה 'ברזל' על-ידי יב"י מעידה על כך שהוא ראה בקרב יהודי-ההר טרם צאתו את דאע'סתאן כלי זה עשוי לא רק חרס, אלא גם ברזל. יש לשער, כי *soj* עשוי חרס דמה בצורתו לזה העשוי ברזל והוא (המכונה בפרסית *saj*, באזרבאיג'אנית ובפורדית-סוראנית *saj* ובלגזית *sach*; השווה גם תורכית-עתמאנית *saj/sach* 'ריקוע-ברזל', 'פח-ברזל') דיסקוס, לרוב קמור ולעתים שטוח, העשוי ברזל רגיל או ברזל יצוק, עליו מושמת שכבה דקה של בצק. יש ומניחים על הבצק דיסקוס נוסף (עשוי ברזל יצוק); לחם שנאפה בשיטה זו קרוי באזרבאיג'אנית להגית *sajarasi* 'לחם אפוי] בין [שני] *saj*'. אשר לתאית-מוסלמית ראה: **מ"א** 66 (באי-דיוק הן בתעתיק, הן בחלק התרגומי-הסברי) *soj* (צ"ל בתאית-מוסלמית *saj*) 'מחבת' (*skovoroda*); **ג' 119** *saj* 'טיגן מתכתי, אשר עליו מטגנים [כך - מ"ז] לחם' (*metalicheskiy protiven', na kotorom zharyat khleb*).

סופד. ב**גיבי"י**, מח' 8, עמ' 86 החלק התרגומי-הסברי של ערך זה נוסח כדלהלן: דבר ארוג שנקביו קטנים ובלתי נכרים [*azhur**]. כוונת יב"י כאן במלה רוסית זו (שברוסית היא שאולה, בשינוי קל, מצרפתית): בד דק הנארג באופן כזה שבין חוטיו ישנם חורים זעירים ביותר, מכעין בדים שעושים מהם הינומה; סלסלה, מלמלה. השווה פרסית *suft* במשמעות 'חור זעיר ביותר', קוף המחט.

ספירגי. במקור **ספירגי**, הנקודה התחתונה של השווא שמתחת לפ"א מחוקה בקו, כנראה על-ידי הרי"י עצמו.

סופרא. במקור במקרה השני מלה זו אינה מנוקדת.

ספן. קלע. בקום ריק בתום ערך זה בידו של יב"י כתוב (מרגמה) וגם ב**גיבי"י**, מח' 8, עמ' 89 בתום הערך הוסף [**מרגמה**]. כוונת הרי"י והן כוונתו של יב"י בתוספת-הבהרת: קלע במשמעות 'כלי לזריקת אבנים', הלא הוא מרגמה במשמעותה הראשונית, המקראית של מלה זו.

סיפי. במקור סמ"ך ופ"א ללא חיריק.

סופול. במקור **סופולא כנדא** ללא ניקוד. נוקד לפי **גיבי"י**, מח' 8, עמ' 86.

סופרד. **סופרדא** - במקור: **סופרדא** (ו"ו לא ספק אינה שרוקה מתוך הסחידעת ודל"ת קמוצה בשל טעות-קולמוס בניגוד למסורת ציונה של [a] בסיפא המלה על-ידי אל"ף ופתיחתה, ז"א סימונה בפתח של האות הקודמת לאל"ף).

סופנג. מראה כהה - **בגיבי"י**, מח' 8, עמ' 86 המלה **כהה** הושמה בסוגריים עגולים ואחריה כתוב: חור.

סק. במקור כתוב סקי והיו"ד נמחקה בקו זעיר ללא ספק על-ידי הרי"י עצמו עוד בטרם ניקד את המלה והא ראייה לכך שהקו"ף לא נוקדה כלל. ראה **גיבי"י**, מח' 8, עמ' 89; סק. השווה **מ"מ** 80: sogh, 'בריא שלם ללא-פגע', (zdoroviy, tselyy, neverdimiy); soghi; 'בריאות' (zorov'ye). אזרבאיג'אנית sagh 'בריא, 'שלם'; '[צד] ימין'.

סוקרא. ... **סוקרא-זני** קרסול - במקור כתוב **קרוסול** וראשה של הו"ו הראשונה מחוק, במידה רבה מאוד של ודאות, על-ידי הרי"י עצמו בקו זעיר המראה את מחיקת האות כולה. **מקום הנכפף מן הרגל וגו'** - הכוונה מפרק-הברך (מילולית: קערת-ברך). השווה **א"ג** 52, 78: sughrzani 'ברך' (koleno). באשר לתאית-מוסלמית ראה ג' 117 chum zani 'מפרק-הברך' (kolennaya chashechka); מילולית: עין-ברך. ראה גם ערך **זני** והערות המהדיר אליו.

סוקי. כמהין ופטריות - סיבתה של היות החלק התרגומי-הסברי במספר רבים, אף-על-פי שהמלה המתורגמת היא במספר יחיד, נעוצה, עד כמה שניתן לשפוט, בכך שהמלה **סוקי** אינה שם של פטריה קונקרטיית כלשהי, אלא הננה כינוי קיבוצי לכל הפטריות ששימשו בימי הרי"י חלק מדיאטת יהודי-ההר נשאי הלהג הדרבנדי של תאית-יהודית. המפורט והדייקני בחיבורים על פטריות קווקז בהם עיינתי הוא מליק. לפי חיבור זה, הנוגע לאזור שעולם הצומח שלו והרגלי האכילה של אוכלוסיות דומים במדה רבה לאלה של אזור ישיבתם של יהודי-ההר נשאי הלהג הדרבנטי של תאית-יהודית, האוכלוסיה רואה כאכילות רק פטריות בעלות-כיפה (Agaricales) ואף-על-פי שמספרן הידוע הוא 149, מנוצלות לאכילה רק שש מהן (שם, 139-141). לדעת המחבר תופעה זו היא תופעה כלל-קווקזית והוא נוטה להסבירה בקיום מגוון רב של צמחי-מאכל, אשר נכנסו מקדמת דנה למאגר התזונתי (שם, 141). היבט אחר המצוין בחיבור, אשר ניתן, ככל הנראה, להקיש ממנו על כך, שפרט לשם הכולל **סוקי** מופיע **באה"מ** עוד רק שם פטריה אחת בלבד (ראה להלן ערך **רושנב**) ושלא עלה בידי לברר באלה שמות נקראות הפטריות הקונקרטייות ששם הקיבוצי הוא **סוקי**, הוא כדלהלן: "כל סוגי הפטריות האכילות מכונים על-ידי האוכלוסיה באותו השם ללא איזו הבחנה שהיא" (שם, עמ' 114). בכל זאת, אם ניקח בחשבון שהדיאטה הצמחית של יהודי-ההר נשאי הלהג הדרבנדי של תאית-יהודית זהה במדה רבה מאוד לזו של האזרבאיג'אנים, אולי אפשר להצביע לפחות על פטריה

קונקרטיית נוספת מתוך מכלול הפטריות המכונות באותו השם והיא Terfezia Leonis Tul. (שאינן לה, כנראה, שם עברי; שמה האזרבייג'אני הוא dombalan ושמה האנגלי הוא truffle הנאכלת רבות על ידי האזרבייג'אנים (ראה: דזה).

סְקָדוּשׁ. בתולות וגו' - המלה המתורגמת היא במספר יחיד.

סְקָא. במקור המלה **סְקָא** במקרה השני אינה מנוקדת.

סִיר. ירק שום - על גידולו של השום (*Alium sativum*) בזור ושימושיו הרפואיים ראה: **פל"א 2, 151**.

סוּרְמָא. <1> פוּך נכתב מעל השורה לפני **כחול**. אחרי **כחול** נמחק: **שכוחלין העינים**; מעל **שכוחלין** נכתב ונמוק: **שחור**; מעל השורה בין **שכוחלין לבין העינים** נכתב ולא נמחק (מתוך שכיחה): **בו**.

סוּרְמָא. <2> מין זרע של עשב וגו' - הכוונה: שדפון (באזרבייג'אנית: surma).

סְרִבְנָד. במקור בי"ת אינה דגושה. ראה **גיבי"י**, מח' 8, עמ' 89: סְרִבְנָד.

סְרִכְנוּא. השימוש בו"ו בתור ציון גראפי ל-[v] בפוזיציה שאינה תחילית הנקוט בכתיבת מלה זו מהווה הסטיה היחידה מהשימוש השיטתי באה"מ בבי"ת רפה כציון גראפי לעיצור זה בפוזיציות הבין-תנועתיות (אינטרוקאלית) ובתרת-תנועתית (פוסטווקאלית). בגיבי"י, מח' 8, עמ' 90 כתיב מלה זו שונה ל**סְרִכְנוּוָה** (ללא ספק, מתוך היסח-דעת ובהשפעת השימוש בה"א כאס-הקריאה בסיפא המלה בכתיב המקובל בשפה העברית) ובחלק התרגומי-הסברי של הערך הוסף: [*להזכיר לבעל מריבו את חטאיו]. השווה פרסית sarkut 'תוכחה'. ראה גם לעיל ערכים **סִר וכו'**.

סְרִגִי. בגיבי"י, מח' 8, עמ' 89 אחרי ערך זה הוכנס ערך, אשר אינו נמצא באה"מ: **סְרִגִי תער לגלוח הראש**.

סוּרָא. בגיבי"י, מח' 8, עמ' 86 הניקוד שונה ל**סוּרָא**. לא מצאתי תימוכין לשינוי זה.

סְתוּל. מין כלי וגו' - בגיבי"י, מח' 8, עמ' 90 החלק התרגומי-הסברי, למען יתר קונקרטייות, נערך כדלקמן: **מין כלי נחשת ששואבין בו מים** (אזרבייג'אנית satil דלי עם צדדים פחוסים עשוי נחושת).

| ע |

עבס. חנם - במשמעות: לחנם, לְשׁוּוא, בכדי. אזרבייג'אנית (abas) באותן המשמעויות ובאותן התפקידים כמו בתאית-יהודית] <ערבית עבת.

עבס. אדם נכתב מעל השורה לפני **שאינו מלומד**.

ענג. דבורה - השווה ט"ס 109 ang' כאקוויאלנט תאית-יהודי למלה הרוסית osa ('צרעה'). השווה גם מ"א 34 ang' 'דבורה', 'זיבורה' (pchela, shmel).

עֲנֹכוּ. במקור אין המלה מנוקדת. נוקדה לפי גיב"י, מח', 8 עמ'. 91 מין ירק עז הטעם - אף אחד מהמידענים, אשר נשאל על מלה זאת, לא ידע את משמעותה.
עֲסֹב. במקור ב"ת אינה דגישה. ראה גיב"י, מח', 8 עמ' 91: **עֲסֹב**; וגם מ"מ 90, אא 252, asb. **איזג**, 79. ראה/השווה פתיחת המלה לסוס בעיצור לועי קולי גם בתאג'יבית-יהודית: 'asp'.

עֲסִידָא. אחרי **מדבש** נמחק וטיגון; **מטוגן** נכתב מעל השורה בין **קמח** לבין **בשמן**. לשמו של מגדן זה ותאורו השווה יוספוב, 173: 'עדיסה [כך - מ"ז]: קמח מצות מתובל בהרבה סוכר. כאשר התבשיל מתקרר, חותכים לחתיכות. מיוחד לחג הפסח. כך, מקמח, לחג הפורים'. השווה גם אא 611 hadisa - חלווה' (khalva).

עֲסִי. מרידה. פשיעה. כעס גדול - ליתר דיוק: 'מורד', מתרעם, רוטן >ערבית: עֲאֶץ, קרי: עֲאֶצֶן 'מורד' בלתי-מציית', 'סורר'. משמש לכאן. חלק השמני של הפועל המורכב 'osi biran' מ"מ **assī bire** 'לרטון' (roptat). אשר לתאית-מוסלמית ראה: מ"א 79 'osi biran' 'לרטון'; ה 146 asibiran 'להתעצבן' (asabilashmak).

עֲגִיב. תמיה - ר"ל: מעורר תמיהה, מעורר התפלאות (>ערבית עֲגִיבָא אֲב מספר רבים מ' עגיב[ת] 'משהו המעורר התפלאות', 'נפלא'; 'פלא'. לתפקוד מספר רבים ערבי זה כמספר יחיד בתאית-יהודית השווה תפקודו כמספר יחיד באזרבייג'אנית (ajajib) ולזגית (ajayib/azhayib).

עֲקִיק. מין אבן טובה - מלה זו, ככל הנראה, מהווה גם בתאית-יהודית, כמו באזרבייג'אנית (בה היגויה הוא ägig) שם כולל לשתי אבני-חן - כרכוד ואכטיס (>ערבית עֲקִיק כרכוד על סוגיו, אשר צבעם הוא גוונים שונים של אדום). ראה: J. Hell. 'Aḳik. EF', 1, 336.

עֲרִמוּ. פרי אילן - הכוונה: אגס תרבותי רגיל (Pirus communis L.); התרגום **אגס** גם כתוב והושם בסוגריים בידו של יב"י אחרי **אילן** וניתן כמורכב בגיב"י, מח', 8 עמ' 92. ראה גם **מִמ** 90 'armu' אגס' (grusha). השווה אזרבייג'אנית (armud). על נפיצות האגס התרבותי הרגיל באזור ועל זניו שם ראה: **פל"א** 5, 38, 42-43. אשר לתאית-מוסלמית ראה: מ"א 34, amru ג' 119 'anru' אגס' (grusha). ראה גם לעיל ערך **אֲנִינָא**.

| פ |

פְּגִיבְשָׁנִי. **עשב מר** ו'. והמידענים לא ידעו מלה זו. מהבחינה הדקדוקית מונח בוטני תאיתי-יהודי זה אינו, אלא מה שמקובל לכנות בחקר הלשוניות התורכיות סמיכות (אֲצִפָּה) תורכית חד-סופיתית. סמיכות כזו בנויה לפי המודל 'שם א'+שם ב'+סופית כינוית של נוף שלישי יחיד ותפקידו בה של השם א' הוא לתאר אם השם ב'. לפי מודל זה ניתן,

איפוא, לבודד בברור ב־pägyovshoni כ־שם 'ב' את המלה האזרבייג'אנית yovshan שהיא שם כולל ללענה (*Artemisia*) על סוגיה [מלה זו, בצורות פוניטיות שונות במקצת, משמשת בתור שם כולל לצומח זה גם בשפות תורכיות אחרות - תורכית עתמאנית yavshan, אוזבכית yavshon וכו']; היא נכנסה גם לרוסית כ־yemshan ובצורה זו ידועה לחובבי השירה העברית מתרגומי־עיבודו של שיר בשם זה מאת המשורר הרוסי אֶפּוֹלוֹן מִיקוֹב (1821-1897) על־ידי שאול טשרניחובסקי (ראה שירו "הִימְשָׁן" ב"כל כתיבי שאול טשרניחובסקי, כ' א'. תל־אביב, עם עובד, תש"ן/1990, עמ' 281-284. במדור ההערות של המהדורה לא צוין (ראה שם, עמ' 487-488) ששיר זה הוא תרגום־עיבוד של השיר הנ"ל מאת א' מִיקוֹב]. המלה pag בפני עצמה, למיטב הידיעה, לא נשתמרה לא באזרבייג'אנית הסטנדרטית ולא בלהגיה ולא נמצאת גם בתאית־יהודית ובשפות אחרות שיש להן אינטראקציה תמידית עם אזרבייג'אנית, כגון לזגית, תאלישית ואודית. לכן נדמה, כי אי־אפשר לשחזר עתה בביטחון את משמעותה. בכל זאת אין ספק שיש למיין את pagyovshoni כלענה. אליבא דפ"א 8, 316-324 באזור קיימים 17 סוגי לענה. לאחד מהם, אשר הוא מתורבת, מוקדש באה"מ ערך נפרד (ראה להלן ערך תִּרְכּוֹן). מתוך 16 הסוגים הנותרים המתאים ביותר להגדרת הרי"י את pägyvoshoni כ־מין עשב מר' הוא *Artemisia absintium* L. המכונה 'לענה מרה' (*polin' gor'kaya*) בנומנקלטורה הבוטנית המדעית הרוסית ובעקבותיה - בנומנקלטורה הבוטנית המדעית האזרבייג'אנית (*aji yocshan*; שם, 316). ציונו של פ"א (שם, 317), כי 'בפרקטיקה הרפואית העממית משתמשים מקדמת דנה בתשליקים ובתשפכיכים [של הלענה המרה]' מתקשר עם אמירתו של הרי"י 'ושותין מי שלוקו'. יחד עם זאת, בין שימושיה הרפואיים של הלענה המרה אין פ"א מציין במפורש את מה שהרי"י מכנה 'להמית תולעים שבבטן', אלא מדבר על כך ש־'לעתים די־קרובות גם עתה [היא] משמשת ברפואה [לטיפול ב]שגרון, כאבי קיבה, לשיפור התאבון וכו' (שם). שני סוגי לענה הצומחים באזור, אשר פ"א מציין במפורש את היותם ורמיפוגיטיביים (המכילים חומר[ים] היעיל[ים]) לגרוש תולעים טפיליות) הם *Artemesia Szovitsiana* (Bess.) A. Grosh (לענת שוביץ; שם, 321-322) ו־*Artemesia fragrans* Willd. (לענה ריחנית; שם 322-323). בנוגע לזה האחרון פ"א מציין גם את השימוש בו בתור אמצעי למניעת תולעי־בטן אצל כבשים (שם, 323), שניתן לראות בכך, כמדומה, פרקטיקה וטרינרית עממית. בניגוד לאמירתו של הרי"י 'אבקו יועיל לשמור בגדי צמר מעש', לא נאמר בפ"א על אף סוג מסוגי הלענה שבאזור שמשתמשים בו בתור אמצעי נגד עש־הבגדים, אולי בשל העלמותו של שימוש מסורתי כזה גם בדרום־מזרח קווקז כבר זמן רב לפני חיבורו של פ"א כתוצאה של נפיצות השימוש לצורך זה בנפטלין. דומה, כי בהסתמך על הנסקר לעיל יש לראות ב־pägyovshoni כינוי בו כונו בזמנו של הרי"י בלהג הדרבנדי של תאית־יהודית אותם סוגי־בר של הלענה הצומחים באזור, אשר היה בהם שימוש מעשי בחיי יום־יום. בראש ובראשונה כונתה כך הלענה המרה (*Artemesia absintium* L.) וביתר הרחבה, כנראה, גם לענת שוביץ (*Artemesia Szovitsiana* Bess.) A.

(Grosh polin) והלענה הריחנית (Artemesia fragrans Willd.). לבסוף אציין שט"ס 113 מציג כאקוויוואלנט תאטייהודי למלה הרוסית 'polin' (לענה) את אותה המלה הרוסית 'polin' עצמה בהוסיפו אחריה בסיגריים 'num savza' (שם [של] צומח). בהתחשב בכך שאחד העקרונות, אשר הונחו ביסוד חיבורו של ט"ס היה 'אי־שימוש במונחים, אשר התיישנו ואינם מובנים לעם' [ט"ס 3, "Pushoygofi (הקדמה)], ניתן להניח, כי כבר לקראת שנות ה־1930 - ראשית שנות ה־1940 המלה 'pägyovshoni' יצאה מכלל שימוש לפחות במידה כזאת שלא היתה מובנת לדור הצעיר דאז של דוברי תאטיית־יהודית.

פיה. במקור אין חירק מתחת לפ"א. חֶלֶב - צ"ל: חֶלֶב. השווה תרגום־הסבר מפורט יותר במ"מ 77 'pih' שומן בלתי־מהותך של בקר ושל כבשים' (salo netoplennoe korov'ye i) (baran'ye).

פְּהֵלוּ. במקור המלה מנוקדת רק באופן חלקי: פהלו. נוקדה לפי גיב"י, מח' 8, עמ' 92. השווה מ"א, 61: pahli באותה המשמעות. בשורה ריקה שמתחת לערך זה בידו של יב"י כתוב: **פְּהֵלוֹבֵן** (כך, בניקוד חלקי - מ"ז) **משחק על חבלים**. בגיב"י, מח' 8, עמ' אחרי הערך **פְּהֵלוּ** תוספת זו הוכנסה בתור ערך בשינוי חלקה התרגומי־הסברי, בצורה כדלהלן: ***פְּהֵלוֹבֵן** (כך, בניקוד חלקי - מ"ז) **משחק בקרקס**. ניקודה המלא של מלה זו בצורתה ההיגויית הזאת צ"ל **פְּהֵלוֹבֵן**. לצורה אחרת של היגויה ראה מ"מ 77 pehlivon [לוואריאנטיות [i]/[u]] ראה לעיל הערת המהדיר לערך **נִפְרָא**; בשל אי־הבחנתו של ו' מילר בין התעתיק הפונמי לבין התעתיק הפונטי e פה, כמו בכל המקרים האחרים של שימוש בגראפֶמה זו, היא למעשה היצג (רֶפְרֶזֶנְטַאצִיָה) של אלופון של [a]. תירגומו של ו' מילר את המלה הזאת בתור akrobaticeskoe predstavlenie (הצגת לולינות) אינו מדויק; ראה על משמעויות המלה להלן]. שני התרגומים־ההסברים שנתן יב"י למלה שניהם נכונים, אלא שיש להגביל את השני שבהם למוגדר יותר - 'לוליין, אקרובט' ולהוסיף להם עוד אחד - 'מתאבק', 'איש רב־כח', tsavun pahlivan (מילולית 'pahlivan של שמים' ו־'ilin pahlivan (מילולית של חבל) 'שֶׁר', מהלך־מרקד על חבל', chilin pahlivan (מילולית של קרקע) 'לוליין המבצע את תרגיליו על האדמה, אקרובט', 'מתאבק'. למשמעות 'לוליין' בתאטיית־מוסלמית ראה מ"א 61 'akrobat' pahlavon. השווה גם קומיקית pehlivon 'איש רב־כח'. 'אתלט', 'שֶׁר', 'לוליין', אודית peyluvan 'איש רב־כח', 'מתאבק' (פרסית קלאסית pahlavān 'גיבור־מלחמה', 'איש רב־כח').

פִּזְוֵנָד... פִּזְוֵנָדָא - במקור ניקוד חלקי פִּזְוֵנָדָא

פִּזְ. במקור במקרה השני מלה זו אינה מנוקדת. **חתיכת עץ שראשה חד** - הכוונה: טריז. השווה אזרבאיג'אנית paz באותה המשמעות.

פְּחָנוּ. במקור פ"א אינה מנוקדת. נוקדה לפי גיב"י, מח' 8, עמ' 94; השווה מ"מ 76: pahniki 'הסתרה, סוד' (pahni bire; sokritiee, tayna) 'להסתתר' (skrivat'sya); (pahni sokhde) 'להסתיר' (skricat') 172 pähānu. **סֶתֶר** - סמ"ך נוקדה תחילה בסגול, ברם על נקודתו

התחתונה הועבר פס דק של מחיקה (השווה לעיל, בהערה לערך פיה על הניקוד חלב במקום חלב). התרגום המדויק יותר במקום סתר צ"ל: מוסתר, מסתתר.

פֿין. זבל. דומן - השווה גם ט"ס 105 pain כאקוויוואלנט תאטי־יהודי למלה הרוסית navoz (דומן).

פֿימונד. ... כל = כל במשמעות 'מדד'. ראה גם מ"מ 76 peymunde 'למדוד' (merit); ט"ס 72 paymundai כאקוויוואלנט תאטי־יהודי למלה הרוסית izmerenie (מדידה).

פאי. אחרי רגל נמחק בענין אחר.

פֿאיסד. עֶמֶד - השווה מ"מ 77 po'isde 'להשאר' (ostavat'sya); ככל הנראה, בשגגה במקום ostanavlivat'sya 'לעמוד מלכת, להעמד, להעצר', 'לעמוד' (stoyat); א"ג 77 poisda 'לעמוד'; השווה גם ט"ס 42 poisdai sas כאקוויוואלנט תאטי־יהודי למונח הרוסי ostanovka golosa (העצרות הקול, ז"א הפסק, סיום מבע).

פֿאיז. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה בידו של יב"י כתוב: סתו. אותו התרגום בכתוב שונה במקצת - סתיו - ניתן בגיב"י, מח', 8 עמ' 92. ג"ס, ש"ש: poyiz - סתיו. השווה מ"מ 77: poriz 'סתיו' (osen), וגם מ"א, 62, אותה המלה באותה הצורה ובאותה המשמעות. צורה פוניטית זו [poriz] מיוחדת ללהג הצפוני (khaytoghi) של תאטי־יהודית. אשר לתאטי־מוסלמית, ראה ג' 117: [pariz] סתיו (osen). ו' מילר (מ"א 62) בטעות מייחס למלה זו בתאטי־מוסלמית אותו ההיגוי, אשר יש לה בלהג הצפוני של תאטי־יהודית: poriz. השווה פרסית אמצעית padez 'סתיו'. פרסית קלאסית payiz. השווה גם אזרביאיג'אנית payiz באותה המשמעות.

פֿכֿרד. ... פֿכֿרדא - במקור טעות־קולמוס - פֿכֿרדא.

פֿכֿור. חלודה - כנראה, כוונת הרי"י כאן למשמעות מצומצמת יותר של חלודת הנחושת ומסגיה (פטינה). השווה אזרביאיג'אנית pakhur במשמעות זו. השווה גם להלן ערך פֿרס.

פֿכלא. מין קטנית ממני הפול - הכוונה: שעועית (Phasaleus vulgaris L.); לדברי שפ"ד ההבדל בין pokhla לבין lubiya (ראה לעיל ערך לוביא והערת המהדיר אליו) הוא בכך שדוברי הלהג הדרבנדי מכנים בשם poihla רק שעועית קטנה לבנה ומכנים את שאר סוגי השעועית בשם lybiya ודוברי הלהג הצפוני (khaytoghi) משתמשים בשם pokhla לגבי כל סוגי שעועית. השווה ט"ס 125 pokhli כאקוויוואלנט תאטי־יהודי של המלה הרוסית 'fasol' (שעועית). באזרביאיג'אנית המלה pakhla משמעותה 'פול' ומכאן pakhlalilar הוא המונח בנומנקלטורה הבוטנית האזרביאיג'אנית למשפחת הפוליים (Leguminosae) בכללותה. ראה פל"א 5, 199.

פֿלדש. במקור שי"ן ללא נקודה מעליה ללא ספק בהיסח דעת בניגוד לנוהלו של הרי"י. פֿלונד. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה נכתב בידו של יב"י תרגום המובא כאן. אותו התרגום ניתן גם בגיב"י, מח', 9 עמ' 96. השווה גם מ"א 61: paluftan 'לסנן' (protsezhiyat).

פֶּלַנְג. <1> נמר [חיה] - הכוונה: טיגריס (*Panthera tigris*). ראה ט"א 123 palang כאקוויוואלנט תאתייהודי, במקביל למלה tigr השאולה מרוסית, למלה הרוסית (השאולה מצרפתית) tigr (טיגריס). להמצאות הטיגריסים באזור במאה ה-19 ראה: Tigrovaya okhota v Talishakh. "Zhurnal dlya chteniya vospirtannikov voenno-uchebnikh (zevedeniy", N 242 (1846).

פֶּלַנְג. <2> עכביש. ראה גם ט"ס 110 palang כאקוויוואלנט תאתייהודי למלה הרוסית pauk (עכביש).

פֶּל. קשים דקים - במקור על ערך זה בידו של יב"י הועבר פס מחיקה והושמו סימני שאלה מימינו ומשמאלו. כל זה מלמד שמשמעות המלה לא היתה נהירה לו לא בפני עצמה ולא מתרגומו־הסברו של הרי"י. כמה מהמידענים נשאי הלהג הדרבנדי של תאתית־יהודית ידעו לקבוע בביטחון את משמעותה של המלה pal כ-'משקע הקמח', הווה אומר סובין. השווה לזגית pal 'סוב' (השימוש הרווח בלזית הוא במס' רבים - palar 'סובין').

פֶּל. מין עשב עז הטעם - לפי תיאורי המידענים הכוונה היא: שום־בר הידוע בנומנקלטורה הבוטנית בשם *Allium Victoriales L.* ראה עליו, על נפיצותו באזור ועל שימושיו שם: פל"א, 2, 138.

פול. <2> במקור ו"ו ללא ניקוד.

פולט. ברזל - במקום ריק בתום הערך בידו של יב"י כתוב: (עשת) פֶּלֶד, הווה אומר 'מתכת [המכונה] פלדה'. וגם בגיב"י, מח', 8 עמ' 93 הוסף: [*פֶּלֶד]. ואכן משמעותה של המלה pulot/d בתאתית־יהודית היא 'פלדה'. ראה גם אזרבאיג'אנית polad באותה המשמעות. אשר לברזל ראה ערך אָהוֹן.

פִּילְתָא. לפני פתילה כתוב ומחוק מדרגה (ראה תרגום זה בערך פִּילְכָן).

פִּינָא. מטלית - ר"ל: טלאי.

פּוֹסְדִי. הבע"ח. קליפת הצמחים נכתב מעל השורה, מקום תוספת זו צוין בקו ... פּוֹסְדִי **בגד עור** - השווה מ"מ 77 pusdi, **אא** 77 pusti 'מעיל־פרווה' (shuba). אחרי ערך זה נכתב ונמחק ע"י הרי"י ערך פּוֹסְדָא, קליפת העץ והצמח (ש"ש: שפאים).

פֶּלִיר. הניקוד הראשוני היה נֶבֶל. הסוגריים העגולים והסוגריים המרובעים הושמו ע"י הרי"י כנראה כעבור זמן, בעוברו שוב על הערך, בקולמוס דק יותר.

פִּיפ. במקור הפ"א הראשונה אינה חרוקה. מין אילן סרק - זוהה על ידי ש"ש כעץ אשור (*Fagus dicocum Schrank*). היות pip עץ אשור נובעת גם מתאורו המפורט של ש"ש את פריו (או, כלשון המידען, את זרעוניו). ביתר צימצום ודיוק כוונת הרי"י היא לסוג של אילן זה הנפוץ באזור, והוא אשור מזרחי (*Fagus orientalis Lipsky*) ראה עליו ועל השימושים בפריו: פל"א 3, 117. השווה ג', 119: pip 'עץ אשור' (buk).

פֶּרְזִינָא. שעל השולחן כתוב לא בעת כתיבת ערך זה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בידו של הרי"י בעט יותר דק.

פְּרָא. קריעה. בקיעה - ביתר דיוק: חתיכה, נתח, קטע. השווה אזרביאיג'אנית para 'מחצית', 'חלק'; para-para 'חתיכות-חתיכות' (פרסית קלאסית para 'חתיכה', 'קטע', 'חלק'). תרגום המלה המוצע על ידי הרי"י נגזר מהיותה - בצורה מוכפלת - חלק שמני של הפועל המורכב para-para sokhda 'לקרוע לחתיכות', 'לגזור לחתיכות'. השווה מ"מ para-para skhode 76, מ"א 61 para-para sokhdan 'לגזור לחתיכות' (razrezat' na kuski). השווה גם להלן ערך פְּרָגָא והערת המהדיר אליו.

פְּרוֹנְג. מין תבואה - הכוונה: סְפֶלְטָה (Triticum (spelta) dicoccum (Schrank), סוג מיוחד של חיטה); השווה ג, 119: parunj 'ספלטה' (polba). על ספלטה באזור ראה: פל"א 1, 334. ראה גם לעיל ערך גְּנָדוּם והערת המהדיר אליו.

פְּרוֹסָד. עפה - הכוונה: עף.

פְּרִס. חלודה - השווה לעיל ערך פְּכוּר והערת המהדיר אליו.

פְּרָדָא. פְּרוּד נכתב מעל פְּרוּכָת. וילון נכתב אחרי מִסָךְ לא בעת כתיבת ערך זה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בעט דק בו כתובה התוספת לערך פְּרָזִינָא (ראה לעיל), כנראה, בעת כתיבת התוספת הנ"ל.

פְּרָדוּ. קורה - במשמעות אחד מגזעי־עץ כרותים המושמים מעל קירות בית לרוחבו, אשר על ידיהם נתמכת התקרה. ראה מ"א 61 pardu באותה המשמעות (אזרביאיג'אנית pardi באותה המשמעות). השווה ה' 154 pardu 'בול־עץ' (shalban).

פְּרָכָל. משמעות נוספת (היגוי porkhol) שטיח ללא פלומה. אא, 175, איזג, 165.

פְּרָק. אליבא דאיזג, 165 מלה זו ספציפית ללהג הצפוני והיגויה הוא porogh.

פְּר. ... סנפירי הדגים: סנפיר משמעות נוספת של פְּרָדוּשׁ (ראה את הערך הבא) ולא של פְּר (ראה אא, 168, איזג, 160).

פִּיר. <2> במקור פ"א אינה חרוקה. **אשרה** - ר"ל: עץ אליו מייחסת דעה עממית כוחות וסגולות על־טבעיים (לפי הבנה זו של הרי"י את המונח המקראי 'אֲשֶׁרָה' שהוא שמה של אלה כנענית, אשר סמלה ומושא פולחנה היה עץ). על פולחן אילנות בדאע'סתאן לפחות עוד בשנות ה־1960 ראה: G. Vagabov. K Voprosu o kil'te "svyatikh". "Sbornik rabot aspirantov kafedr gumanitarnikh nauk Dagestanskogo gosudarstvennogo universiteta imeni V.I. Lenina". Makhachkala, 1964, 50-51.

פִּירָר. אחרי שנה לא הושמה נקודה, ז"א בכוונתו של הרי"י היה להמשיך את התרגום ולא עשה זאת. **גיבי"י**, 'מח', 8 עמ' 95: שנה לפני העברה; מ"מ, 77: piror 'שנה לפני שנה שעברה' (zaproshliy god).

פּוֹרְסוּד. במקור אחרי חיה וברווח של כאות אחרי מלה זו קו אנכי קטן הנראה כהתחלת כתיבת אות כלשהי. ניתן לשער, כי ברצונו של הרי"י היה לעשות את החלק התרגומי־הסברי לקונקרטי יותר, אולי לתת את שמה העברי של חיה זו ולא ידעו או לתארה

והתקשה בכך ולכן הסתפק בציון סתמי בלבד של היות **פורסוך** חיה. בגיבוי"י, מח', 8 עמ' 93 אחרי חי הוסף: (מגושמה). כוונת הרי"י ואולי גם יבי"י בתוספתו: גירית (Meles meles). השווה ג', 118: pursuq 'גירית' (barsuk); מ"א, 62 purkhus 'איזושהי חיה' (kakoy-to zveryok). >אזרביאיג'אנית porsug 'גירית'.

פְּרוֹסְגָר. התרגום כתוב לא בעת כתיבת המלה **פְּרוֹסְגָר** עצמה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בידו של הרי"י ובעט יותר דק.

פְּרוֹסוּדָא. במקור ניקוד חלקי: **פְּרוֹסוּדָא**. השווה גיבוי"י, מח', 8 עמ' 98: **פְּרוֹסוּד** באותה המשמעות (אי־כתיבת אל"ף שהיא ביטוי גראפי המקובל באה"מ ל-[a] סופית היא פליטת קולמוס).

פְּרוֹסָנָג. שם מדת הארץ - ר"ל: שם מידת־אורך; **בערך חצי פרסה געאגראפית** - ב'פסה געאגראפית' כוונת הרי"י למידת־אורך 'פְּרוֹסָנָג', אשר מוזכרת הן בתלמוד הירושלמי ברכות פ"ד ה"א; כלאים פ"ג ה"ג; תענית פ"ד ה"ה] והן בתלמוד הבבלי [פסחים צג ע"א, צד ע"א (בצורה גרפית פרסא); בבא קמא פב ע"ב; חולין נט ע"ב (בצורה גראפית פרסא)] ואשר אינה, אלא ווריאנט פוניטי של שם מידת־אורך בשפה הפרסית האמצעית frasang שגם ה־parsang התאטי־יהודי הנו אותה המלה בשינויים פוניטיים קלים. במקורו האיראני frasang היה מרחק שניתן לעוברו בשעה. על סמך עדויות במקורות יווניים אודות מידת־אורך זו בפרס העתיקה, צורתה בפרסית העתיקה משוחזרת כ־*parathanga. ניתן לקבוע שבפרס העתיקה היא היתה - במידות־האורך המקובלות בימינו - לפרשים 5.94 ק"מ ולחיל־רגלים כ־4 ק"מ (ראה W. Hinz Farsakh. *EF*², 2, 812) במסורת היהודית פְּרוֹסָנָג נחשבת לשווה ל־30 ריסים, כאשר 7.5 ריסים היוו מיל רומי אחד הכולל 2000 אמה (ראה: H.H. C[ohn]. *Weights and Measures in the Talmud*. "E. J.", 16. Clnn, 398 לשון אחר, פרסה שוותה 8000 (ביתר דיוק, 7,999.999) אמה. בהתחשב בדעות שונות בנוגע לאורך האמה במידות־האורך המקובלות בימינו - למן 48 ס"מ ועד 62.4 ס"מ (ראה: "אָמָה". 'אנציקלופדיה תלמודית', 2, ירושלים, הוצאת אנציקלופדיה תלמודית, תש"ט/1949, כט) אורך הפְּרוֹסָנָג הוא בין 3.84 ק"מ לבין 4.992 ק"מ. מהשתמשו של הרי"י במונח 'פְּרוֹסָנָג' יש להסיק, כי נקודת מוצאו בדיון באורכו של פְּרוֹסָנָג היתה המסורת היהודית. מכאן אורך זה (השווה "בערך חצי פרסה געאגראפית") היה בין 1.92 ק"מ לבין 2.496 ק"מ או, במספרים עגולים, בין כ־2 לבין כ־2.5 ק"מ. הווה אומר הוא פחת בהרבה מה־farsang/ farsakh הקאנוני של התקופה האסלאמית שהוא 5.985 ק"מ (ראה W. Hinz, שם, 813) וגם מיחידות מידת־אורך בלתי־קאנוניות של האזורים הסמוכים למקום ישיבתו של הרי"י המכונות באותו שם ו/או בווריאנטים שלו: למן כ־5 ק"מ באזורים דוברי תורכית של האימפריה העותמאנית (ראה ערך fersah מס) ועד 9.656 ק"מ - המידה המירבית של sang (מילולית 'אבן'), אחד השמות הנרדפים או שמו המקוצר של farsang במרכז־אסיה בזמן ההוא (ראה ה"ד 120). אציין, כי קביעתו של הרי"י בערך בו עסקינן שפְּרוֹסָנָג הוא 'בערך חצי פרסה געאגראפית' סותרת את קביעתו במקום אחר, אמנם, כאגב אורחא,

לפיה פרסה, מונח בו הוא משתמש שם ללא ספק בתור מונח למדני-ספרותי החופף את המונח פְּרֶסְנֶג בשפת-אמו, שווה **ווערסט** (ז"א versta, מידת אורך רוסית, 1.06 ק"מ), וזה לשונו '...ובכל שטח הצפוני לדרבנד המשתרע מהר עד ים ברוחב פרסה (ווערסט) מקיר העיר וחוצה, אין מקום מבלי קברים' [יעקב בהרי"ץ מדרבנד (=הרב י' יצחקי). **מחקרי מלין. המגיד**, מס' 36, ט בתשרי תרל/14.9.1896, עמ' 286]. אוסף ואומר, כי לפי קביעה אחידה של כמה מזקני המידענים parsang שווה 20 עמודים [לעורך הדרך - מ"ז] - שווה vars [ההיגוי התאטי-יהודי של versta - מ"ז] אחד'.

פיש. רדיפה - תרגום זה נגזר מהיות המלה pish חלק שמני של הפועל המורכב pish sokhdä 'לגרש'. ראה **מ"מ 77** pish sokhde 'לגרש' (progonyat).

פושא. פנים - ר"ל: לפני [משהו]. המשמעות הראשונית של המלה, אשר נשתכחה, היא *החלק הקדמי*, *הנמצא לפני משהו'. ראה **מ"מ 77** על תפקודה של pusho כחלק שמני של הפועל המורכב pusho sokhda 'לסגור', 'לנעול' (zakrivat'. zatvoryat', zapirat'). התאטית-יהודית של ימינו המלה משמשת וככל הנראה, שימשה כבר בזמנו של הרי"י בעיקר מלת-יחס (בצורה pushoy בה y הוא חלקית חיבור) במשמעות 'לפני', ואף ממלאת תפקיד של כעין תחילית, לדוגמה (מתוך השנתון בתאטית-יהודית Vatan Sovetimu 'מולדתנו הסובייטית'): a pushoy anu 'לפניו'; pushoygofi ä kniga 'הקדמת ספר, הקדמה (יותר מילולית 'קדם-אמירה לספר'.

פושונד. פושונדא - במקור ללא ניקוד. נוקד על ידי המהדיר. פּוּשׁוֹנְד - במקור פשוש. השווה **מ"מ 77**: pushush 'לבוש' (odeyanie); **מ"א 62** pushish 'לבוש' (odeyanie). **ובמשקל אחר פשוש** כתוב מעל השורה, ומקום תוספת זו צוין בקו.

פתיכ. קמיעא - השווה באזרבייג'אנית 'קמיע' כאחת המשמעויות של המלה pitik, לזגית pitik, ptik 'קמיע'. ראה גם **ט"ס 12** pitikchi כאקוויבאלנט תאטי-יהודי למלה הרוסית znakhar (ידעוני, רופא-כשפים).

פ |

פולפול. במקור הלמ"ד הראשונה אינה שוויה. נוקדה בשווא על ידי המהדיר בהתאם לכתיב המקובל **באה"מ. פלפל** - הכוונה לסוג היחיד של פלפל המצוי באזור והוא פלפל חד-שנתי אדום מתורבת (*Capsicum annum L.*). ראה **פל"א 7**, 399.

פונדוק. אחרי לוז נמחק [פרי אילן]. הכוונה: אֶלְסֶר (*Corylus allevana L.*); אזרבייג'אנית findig. ראה **פל"א, 3**, 88.

פרמן. רשות. הרמנא - ר"ל: צו, פקודה, הוראה.

פרק. שנוי - קרי שני. השווה אזרבייג'אנית färg, לזגית 'fark' שוני, הבדל' יערבית פרק באותה המשמעות).

פּוּרָא. ירידה - משמעות זו נגזרה מהיות [furä] תחילית המראה כיוון למטה בפועל [fur[a] omorä 'לרדת' (מילולית 'לבוא למטה'). השווה מ"מ 83, אא 223 fuomore 'לרדת' (מ"מ): (slezat' 223; slezat', skhodit).

פּוּרְמִישׁ. שכחה - ביתר דיוק: ניתן לשכחה, נשכח, שכוח. המלה משמשת בעיקר חלק שמני של הפעלים המורכבים furmish sokhdä 'לשכוח' [ראה מ"מ 83 furmish sokhde אא 222 furmish sokhdä 'לשכוח'], 'להיות נשכח'. אא 223 (שכחנות). אשר למשמעות 'שכחה' ראה מ"מ 83 (furmish zabvenie) 'שכחה'.

פּוּרוּא. שימוש בשווא נע לציון [a] בלתי־יציבה מופחתת בהברה הראשונה, הבלתי־מוטעמת של מלה תלת־הברתית. **מין אבן טובה** - הכוונה טרקיה (טורקיה).

פִּיתְנָא. צ"ל פִּיתְנָא. השווה מ"מ 71 fitna 'ריב' (razdor), אזרבאיג'אנית fitnä, לזגית fitne, 'תככים', 'ריב', 'דיבה', 'הסתה' > ערבית: פִּתְנָה. בין משמעויותיה הרבות של מלה ערבית זו במקביל ל־'חרחור ריב', 'ריב', 'תככים', 'מהומה', 'הסתה' יש גם המשמעות 'פיתוי', אבל כוונתו של הרי"י במלה זו היתה, ככל הנראה, ל־'שיסוי למעשה זדוני', 'הסתה', כיון שלמיטב ידיעתי אין למלה זו המשמעות 'פיתוי' בשפות של הקבוצות האתניות בקרבתן שוכנים נשאי הלהג הדרבנדי של תאית־יהודית.

פִּתְנָה. חלאת - הכוונה: חולי.

ק |

קָבֵז. ראה להלן הערת המהדיר לערך **קָבֵז**.

קָב. כלי - הכוונה: כלי מטבח ושולחן בכללותם; ז"א: 'ghob' - כל כלי לאכילה'. השווה אזרבאיג'אנית gab, לזגית qab 'כלי מטבח ושולחן', 'מיכל, בית־קיבול'.

קָבּוּל. קיבול - הכוונה: קבלה, הסכמה. ראה מ"מ 63 (soglasie) 'הסכמה' אא 58 ghobul קבלה. השווה אזרבאיג'אנית gäbul 'קבלה', gäbul etmak/elamak 'לקבל', 'להסכים', מילולית 'לעשות קבלה', 'לעשות הסכמה' (> ערבית קָבּוּל 'קבלה בחיוב', 'הסכמה').

קָבֵז. **שטר חוב** - הן מלה זו והן המלה ghabz (ראה ערך **קָבֵז**) שמשמעויותיהן כה שונות מוצאן במלה הערבית קָבֵז שמשמעותה הראשונית בערבית הקלאסית היא 'תפישה, אחיזה, קמיצה'. בפרסית יש לה הן המשמעות 'עצירות' והן המשמעות 'כתב אישור על קבלת כסף'. הבידול (די־פֿרֿנְצֿיאציה) בין שתי המשמעויות של המלה הושג בתאית־יהודית באמצעות פיצולה לשתי מלים על־ידי השארת [b] באחת מהן והפיכתה ל־[v] במלה השניה.

קָבֵק. מין אילן סרק - הכוונה: צפצפה בסוגה השכיח לאזור Populus trancaucasica A. Jarmol ראה פל"א, 3, 64. השווה אזרבאיג'אנית להגית govag, לזגית qavakh באותה המשמעות).

קָבֵל. ... **זמֵר** - במקור כתוב **זמיר**, אבל על היו"ד הועבר קו מחיקה, בסבירות גבוהה מאוד על-ידי הרי"י עצמו ולא על-ידי יב"י (הקווים שהועברו על-ידי יב"י הם בהרבה יותר ארוכים ועוברים תמיד על המלה התאית-יהודית הפותחת את הערך ואת ערך-המשנה כציון העברתם **לגיבי"י**). **מין כלי זמר** - הכוונה: תוף-מרים, טנבורית. השווה אזרבאיג'אנית gaval באותה המשמעות. במקום ריק אחרי התרגום-ההסבר שניתן על-ידי הרי"י בידו של יב"י כתוב: (**תוף**). **בגיבי"י**, מח' 9, עמ' 99 החלק התרגומי של הערך ניתן כדלקמן: מין כלי זמיר [*תוף].

קודוז. כלב שוטה - השווה אזרבאיג'אנית guduz 'נגוע בכלבת' (לא רק בנוגע לכלב, אלא כשם תואר בנוגע לכל בעל-חיים החולה במחלה זו). ראה גם ערכים **כג, כופכ, סג, תזי, תולא**.

קזֶב. קצף - במשמעות: 'כעס רב, חמה' (ערבית ע'צב באותה המשמעות). השווה **מ"מ 63** ghazob מלווה בתרגום מוטעה 'עונש חמור, עינוי' (kara, muchenie).

קזֶג. רווח. יתרון. להיגויה של המלה השווה **מ"מ 63** (ghazanzh) barish, **ט"ס 21** ghazanj כאקוויוואלנט תאטי-יהודי של המלה הרוסית 'pribil' (לשתי המילים הרוסיות אותה המשמעות: 'רוח, יתרת הכנסה בהשוואה להשקעה'). אזרבאיג'אנית gāzānj באותה המשמעות.

קוז. שחיה - קרי: שְחִיָה, הווה אומר שחות-קומה, השתחוות.

קח. המלה איננה מנוקדת. אחריה הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. הניקוד והמשמעות לפי **ש"ש**; ברם, בחוזרו על מלה זו פעמים נוספות ביטא אותם גם בתור (ghokh). השווה לזגית qakh 'בשר מיובש של בהמה שחוטה ופשוטת-עור בשלמותה'.

קיש. אזור עור - **בגיבי"י**, מח' 9, עמ' 103 אחרי **אזור** הוכנס: (חגורת) [כך - מ"ז].

קיגי. שני כתוב מעל השורה בין **לו** לבין **שוקים**.

קימק. אחרי התרגום-ההסבר שניתן על-ידי הרי"י במקום ריק בתום הערך כתוב בידו של יב"י ברוסית (זבדה, שמנת), **בגיבי"י**, מח' 9, עמ' 103 אחרי התרגום-ההסבר של הרי"י הוסף: [*שמנת].

קיבת. חשד - ר"ל: החשדת מישהו במעשה שלילי המבוטאת על-ידי המחשיד בהעדר הנחשד, הטלת דופי במישהו מאחורי גבו. השווה geybät באזרבאיג'אנית במשמעות זו [«ערבית ע'יב[ת] [העדרות']].

קיס. מין ממניי פרי מושמוש - הכוונה: זן של משמש מתוק במיוחד הנאכל לרוב מיובש. ראה לעיל ערך **מושמוש**; ראה כמו-כן ערכים אודות פרות אחרים ממשפחות הוורדיים (Rosaceae): **אלו, בָדוּן, בַּעְלִי, דַּמְבּוּל, שְבֵאלו, שְהַתִי, שְפָדֵל**.

קוי. מתחת לקו"ף נמחק ניקוד שלא הצלחתי לפענחו. **מין עוף מדברי** - הכונה: ברבור, השווה ג 118: qou 'ברבור' (lebed). השווה גם אזרבאיג'אנית gu, לזגית quh באותה המשמעות.

קִימַת. נצח. סלה. ועד. נצח - ביתר דיוק: תחיית המתים. השווה אזרבאיג'אנית *giyamät*, לזגית *qiyamat* במשמעות זו [«ערבית קִימַת[ת]», אשר בתור מונח דתי חדרה לשפותיהן של קבוצות אתניות רבות שדתן אסלאם ומשפות אלו נתקבלה כמונח המציין את המושג המקביל בדת היהודית לשפות הקיבוצים היהודים במרחב האסלאמי. דומה, כי תירגום המלה *gyiyomat* במלה **נצח** נובע מהביטוי *ta ruz ghyomat* מילולית 'עד יום תחיית המתים' שמשמעותו היא 'עד אחרית הימים', 'לנצח-נצחים'. **סלה וועד** ניתנו כשמות נרדפים ל**נצח**, ככל הנראה, לפי הבנה זו של משמעותן בפסוק הבא: ורחמיך ה' אלהנו וחסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד (ברכת אהבה של שחרית, נוסח ספרד).

קולן. <1> המלה קולן נכתבה לראשונה בראש השורה, נמחקה ונכתבה שוב מעל הנמחק. **קולק**. אחרי ערך זה נמחק ערך: **קוללר** בור <. > מקוה מים. **עורב** (עוף) - הכוונה: עורב שחור *Corvus corax laurenci* (Linn). השווה **מ"מ** 63 *ghiloq* באותה המשמעות (*voron*). באשר לתאית-מוסלמית ראה ג 118 *qalaq* 'עורב אפור' (*vorona*). השווה להלן ערך קֶרָא. **קולתוק**. **אציל ידים** - במקום ריק בתום הערך בידו של יב"י הוסף ברוסית *подмышки*. **בגיב"י**, 'מח' 9, עמ' 101 אחרי התרגום שניתן על-ידי הרי"י הוסף: [*חם]. תרגומו של הרי"י הוא במספר רבים, אעפ"י שהמלה התאית-יהודית המתורגמת היא במספר יחיד. המלה היא שאילה מאזרבאיג'אנית שם היגויה הוא *goltug*. משמעותה העיקרית באזרבאיג'אנית היא 'בית השחי' ומשמעותה הנוספת היא 'חיק' (יש לה באזרבאיג'אנית מספר משמעויות נוספות, אבל אין הן רלוונטיות לדיוננו). **מ"מ** 63 נותן את המשמעות 'בית-השחי' (*икшыимдон*) כמשמעות היחידה של מלה זו (מילר שמעה כ-*ghultuq*). גם בתאית-מוסלמית משמעותה היחידה הנה 'בית-השחי': ראה ג' 117 *qultuq* 'בית-השחי' (*икшыимдон*). ככל הנראה, למשמעות זו בלבד של המלה התכוון גם הרי"י בתירגומו אותה כ'אצילי ידים' ('אצילי-יד', 'אצילת-יד' בלשון המקרא = 'בית-השחי').

קלקן. **מין ירק קוצי** - אליבא דהסברים של כמה מידענים מלה זו היא שם נרדף השאול מאזרבאיג'אנית **לגזור** שהוא זיפן בסוגו הגדל באזור (*Setaria verticillata* (L)). ראה **פל"א**, 1, 136. ראה לעיל ערך **גזור** וההערה אליו.

קלם. במקור במקרה השני מלה זו אינה מנוקדת.

קלפ. **סיג** - הרי"י משתמש במלה זו בהרחיבו את משמעותה הקונקרטיית דיה במקורות - 'תערובת מתכת פשוטה במתכת יקרה' - למשמעות כוללנית 'דבר מזויף', 'זיוף'.

קלין. עב - במשמעות עֶבָה. ראה באזרבאיג'אנית *galin* במשמעות זו.

קלוב. במקור **קלוב** (בית רפויה). הדגש הוסף בהתאם ל**בגיב"י**, 'מח' 9, עמ' 104: קלוב. **דפוס** - במשמעות 'תבנית', 'אימוס'. השווה אזרבאיג'אנית ארכאית *gälib* במשמעות אלה («ערבית קאלב 'תבנית, דפוס').

קילי. **מנעול**. **בריה** - לפי הסברו של **ש"ש** *ghili* הנו 'בריה בצורת מקל על הדלת'.

קִילִילָא. מִין חִיהַ הַטּוֹרֶפֶת - רוב המידענים שנשאלו אודות מלה זו לא ידעוה. לדברי ז"א: 'בעל-חיים נושך שחור עם אף ארוך'. לא מצאתי שום דבר מתאים במקורות כתובים. **קִלִיא.** <1> מִין יֶרֶק וְגו' - אף אחד מהמידענים שנשאלו אודות צמח כזה לא ידעוה. כנראה, הכוונה: בורית (*Saponaria L.*) בסוגה הנקרא *Saponaria officinalis*. ראה: **פִל"א**, 3, 386.

קִלִיא. <2> המלה קִלִיא כתובה ללא ניקוד. נוקדה על ידי המהדיר בהתאם לניקודה של **קִלִיא** <1>. **בענין אחר** וְגו' כתוב לא בעת כתיבת החלק הראשון של ערך זה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בידו של הרי"י ובעט יותר דק. תוספת זו תופסת אף חלק שמאלי פנוי של השורה בה נכתב הערך הבא.

קוֹלָא. במקור ו"ו אינה מנוקדת. נוקדה לפי **גיב"י**, מח' 9, עמ' 101. אחרי **גומא** נמחק: **שמכניסין** ומעל המחוק נכתב: **שיש**.

קמיש. קנה - הכוונה: קנה רגיל (*Phragmites communis L.*); אזרביאג'אנית *gämish*. ראה **פִל"א**, 1, 221. ראה גם **ט"ס** 96 *ghämish* כאקוויולנט תאטי-יהודי של המלה הרוסית (השאולה משפות תורכיות) *kamish* ('קנה רגיל').

קמָגִיל. במקור אין חירק מתחת לג. **שרביט.** **שבט** - ר"ל: שוט, פרגול. השווה אזרביאג'אנית *gämchi* 'שוט', *gämchilamag* 'להלקות בשוט', לזגית *qamchi* 'שוט'.

קומְקוֹמָא. מִין רחש וְגו' מתיאורי ז"א וש"ש את *ghümghümä* נובע שזהו זחל גדול יחסית המזיק במיוחד, כנראה, לעצי-פרי. **אדל** 155: **חרק מזיק** (*ziyanveriji häshärät*). *(vrednoe nasekomoe)*.

קומְפֶּרָא. כדור עופרת גדול - ר"ל: קליע-תותח, פגז. השווה אזרביאג'אנית *gumbara* באותה המשמעות

קנים... **קללת מאכלים** - משאלת המקלל כי איש הזומם נגדו רע ייחנק באוכלו, או לחלופין, שהוא עצמו ייחנק באוכל אם יאפשר שהמזימה אכן תבוצע. ראה **אא** *ghänim*, II, **איזגאן** *ghänim gardo*.

קונְשִי. לפני **קונְשִי** נמחק: **קומל**.

קנפ. מִין צמח ישזרוהו לחוטים **כפשתן** כתוב לא בעת כתיבת ערך זה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בידו של הרי"י, בעט יותר דק ובאותיות יותר קטנות. הכוונה: היביסקוס קנבוסי (*Hibiscus cannabinus L.*); אזרביאג'אנית *kanaf*. ראה: **פִל"א**, 6, 238. ראה גם **ט"ס** 98 *ghanap* כאקוויולנט תאטי-יהודי של המלה הרוסית *konoplya* ('היביסקוס קנבוסי').

קנְגוֹק. חמורה כתוב לא בעת כתיבת ערך זה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בידו של הרי"י ובעט יותר עבה.

קֶסֶד. מזיד. מתאמץ. משתדל - ביתר דיוק: 1. כוונה רעה, זדון; 2. כוונה, התכוונות; התאמצות, השתדלות. באשר למשמעת 2 ראה: **מ"מ** 63 *ghasd* 'השתדלות' (*staranie*), **מ"א** 42 *gast* 'השתדלות', 'כוונה' (*staranie, namerenie*). השווה גם אזרביאג'אנית ארכאית *gäsd*

'כוונה, מטרה, רצון', לזגית qast 'כוונה, מטרה, רעיון, מחשבה תחילה'. באשר למשמעות ו השווה אזרבאיג'אנית gäsd 'קנוניה', 'התנקשות', 'התנכלות', לזגית qast avun 'להתנקש' [ערבית קצד 'כוונה', 'מטרה'].

קוסמת. גזרת מערכת הכוונה: גורל. השווה **אא** 58, **איזג** 57 sud'ba ghismat (גורל). **קוגק.** חיק - במשמעות: הרווח שבין החזה לבין הזרועות החובקות, חיבוק, גיפוף. השווה אזרבאיג'אנית gujag באותה המשמעות.

קולא. מין עורב - הכוונה: עקלק (Pica Pica Linn). ראה **פא"א**, 6, חלק 1, 12; במספר להגים של אזרבאיג'אנית gäjälä. ראה **אדל** 130 saghsagh, sofak, gäjälä (עקלק).

קיפיל. התרגום הראשון שנמחק היה: **מפתח.** הגירסה השנייה של התרגום נכתבה במקום פנוי אחרי הגירסה שנמחקה.

קופי. במקור פ"א אינה דגושה. הושם דגש בהתאם להיגוי בן-זמננו. **מין כלי וגו'** - במקום ריק בתום הערך בידו של יב"י הוסף: (כמעין מעדר). גם **בגיבי"י** אחרי תרגומ-הסברו של הרי"י הוסף: [*כעין מעדר]. ראה גם **ט"ס** 17 ghupi כאקוויוואלנט תאטי-יהודי של המלה הרוסית motuga ('מעדר').

קפן. אחרי **לערך** הושאר מקום ריק לציון האקוויוואלנט של יחידת מדידה זו ביחידות מדידה אחרות, כנראה, רוסיות; הכוונה: יחידה למדידת דגנים המיוחדת לקווקז שמשקלה היה כ-111 קילוגרם. ראה על כך: **דאל.** יחידה זו יצאה מכלל שימוש בשנות ה-1930.

קוק. גדוש. משמעות נוספת: חלק עליון של משהו. ראה **אא** 61, **איזג** 60.

קורס. אחרי חתיכה מחוק: גדולה ומעל הנמחק כתוב: **גבנונית; בענין אחר וקרוב** כתוב מעל השורה לפני **דבר. קורס** <1> - במשמעות כיכר-לחם שטוחה ועגולה, חררה, פיתה (ערבית קרץ 'דבר עגול ושטוח'; 'כיכר לחם שטוחה ועגולה').

קורמוז. בגיבי"י, מח' 9, עמ' 102 ו"ו הראשונה חלומה.

קורזום. מין דגים קטנים - הכוונה: מליח, דג-מלוח (Clupea herengus). ראה גם **מ"מ**: 64 ghurzum 'דג מלוח' (sel'd'). וכמו-כן **ט"ס** 119 ghuzrum כאקוויוואלנט תאטי-יהודי של אותה המלה הרוסית sel'd.

קורא. בוסר. סמדר - הכוונה: עינב-בוסר, עינב שטרם הבשיל כל-צורכו. השווה אזרבאיג'אנית gora במשמעות זו.

קור. עשב הטבאק - ראה גם להלן ערך **תיתון** וההערה אליו.

קורץ. **יובש** - ביתר דיוק: יבש, צחיח. השווה אזרבאיג'אנית guräg במשמעות זו. באשר ל-**עצירת גשמים** ראה **ט"ס** 94 ghoroghi כאקוויוואלנט תאטי-יהודי למלה הרוסית zasukha (בצורת).

קרָא. מין עורב. בגיבי"י, מח' 9, עמ' 105 החלק התרגומי-הסברי של ערך זה ניתן בצורה זו: **מין ממשפחת העורבים. ז"א** תארה את ציפור זו כדלקמן: 'אף (ר"ל: מקור - מ"ז)

קצר, שחורה, יכולה להיות אפרורית'. ג' 118 נותן את qarcha יחד עם שמות של עוד כמה ציפורים תחת כותרת כללית 'מיני עופות' ללא מיון פרטני. לפי תאורה של ז"א והקרבה הפונטית בין מלה זו לבין graga באזרבייג'אנית ו־qurgha בלזגית בשתייהן משמעות מלה זו היא ו'ערב אפור' הכוונה ב-'מין עורב' היא לעורב אפור (Corvus cormix Linn). ראה פא"א 6, חלק 1, 12, מס' 250. באשר ל־qargha בלזגית ראה גם: F. Ganieva. Ornitologicheskaya terminologiya v lezginском yazike. "Otraslevaya leksika dagestanskikh yazikov: nazvaniya zhitovnikh i ptits. Tematicheskij sbornik". Makhachkala, 1988, 105 לעיל ערך קולק.

קרבג. אגוז - הכוונה: אגוז גדול מצוי, 'אגוז המלך' (Juglans regia Linn). ראה ט"ס 91 gharabach כאקוויאלנט תאטי־יהודי למונח הרוסי gretskiy orekh (מילולית 'האגוז היווני' אגוז גדול מצוי, 'אגוז המלך') אא 53 gharabach 'אגוז' (orekh). על אגוז גדול מצוי באזור ראה פל"א, 4, 78-80.

קריש. תוך - הכוונה לשימוש במלה ghärish עם מלת היחס ä במשמעות 'הנמצא' בתוך, בקרב; **מעורב. פתוך** - ראה גם ט"ס 80 gharishe chislo כאקוויאלנט תאטי־יהודי למונח המתמטי הרוסי smeshannoe chislo (מספר מעורב).

קרפוז. במקור ו'ו אינה מנוקדת. נוקה לפי גיב"י, מח' 9, עמ' 105. מין אבטיח - הכוונה: אבטיח מצוי (Citrullus vulgaris Schard); אזרבייג'אנית garpiz. ראה פל"א, 8, 116.

קרקה. בקשה כתוב מעל השורה, בין הקליפה לבין החיצונה.

קרבל. כברה: במשמעות 'נפה'.

קיר. במקרה השלישי קיר נכתב מעל השורה בין ומזה לבין חקה.

קרוז. מטרה - במשמעות: המושא המבוקש, מושא המאמץ, יעד, תכלית. **ציעל** - מלה יידיית (אשר נכתבה בצורה 'מגורמנת') בעלת אותה המשמעות («ערבית ע'רץ באותן המשמעויות»). במקום ריק בתום הערך בידו של יב"י הוספה תוספת מוטעת: (ליריה). אותה התוספת ניתנה גם בגיב"י, מח' 9, עמ' 106 בצורה כדלהלן (*ליריה).

קרקו. מין קנה עב - הכוונה עבקנה (Arundo donax L.); אזרבייג'אנית gärgu. ראה: פל"א, 1, 220. השווה גם לערך ני.

קגר. חתיכת עץ - הערך ניתן לא במקומו המצופה לפי הסדר האלף־ביתי המקובל באה"מ, דהיינו אחרי המילים ששני עיצוריהן הראשונים הם קו"ף וסמ"ך. במקום הריק בתום הערך בידי של יב"י (כתוב **קסס**?). בגיב"י, מח' 9, עמ' 100 אחרי החלק התרגומי המקורי של הערך הוסף [**קסס**]. תוספתו של יב"י נותנת את המשמעות אליה התכוון הרי"י. ראה מ"מ 63 ghacher 'בקעת קטנה, קיסס' (shchepka). וראה אא 55, איזג 73 ghachor באותה המשמעות (באיזג תורגם במספר רבים).

קשב. במקום בהמה נכתב תחילה במה ותוקן על־ידי כך שה"א נכתבה מעל השורה בין ב"ת לבין מ"ס.

קט. <1> גב העין - ר"ל: גבה (<אזרבאיג'אנית gash במשמעות זו וכן בשתי המשמעויות האחרות שניתנו על-ידי הרי"י).

קית. קורה. ראה **איזג** 57 glit בול עץ, קורה (brevno).

קת. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה בידו של יבי"י כתוב: **שכבה**. בגיב"י, מח' 9, עמ' 106 הערך ניתן כדלקמן: **קת**, ... [***שכבה**]. ראה גם **מ"מ** 62 ghad 'קפל' (skladka). התרגום שהוסף בגוף **אה"מ** על-ידי המהדיר הוא בהתאם ל**גבי"י** ומ"מ.

| ר |

רבח. מין חיה - הכוונה: שועל (Vulpes vulpes L.) פרסית אמצעית rōbāh. השווה ג' 118 rui 'שועל' (lisitsa). שם נרדף למלה זו השאולה מאזרבאיג'אנית הוא tulki; ראה ערך **תולפי** והערות המהדיר אליו. ראה **פא"א** 10, 135-138.

רג. **שרש [הצמח] גיד [הבע"ח]** - בתרגומו **רג כגיז** הרי"י מתכוון הן לגיד במשמעו המקראי 'מיתר הקושר שריר לעצם' והן, כנראה, להבנתו המרחיבה את המלה הזאת כחופפת גם את המשמעות השניה של המלה **רג** בתאית-יהודית והיא 'כלי-דס'. והשווה **ט"ס** 94 rag כאקוויואלנט תאית-יהודי למלה הרוסית zhila (1). גיד, מיתר הקושר שריר לעצם'; 2. כל-י-דס', **ט"ס** 99 khun gashdaniho rag (מילולית 'גיד, אשר על הדם להסתובב בו') כאקוויואלנט תאית-יהודי למונח הרוסי krovenosniy ('כלי-דס'). השווה גם פרסית קלאסית rag כבעלת שתי המשמעויות הנידונות. למשמעות 'שורש' ראה **ט"ס** 99 rag כאקוויואלנט תאית-יהודי למלה הרוסית 'koren (שורש). ראה גם **מ"מ** 77 rag 'גיד, שורש' (zhila, koren). באשר לתאית-מוסלמים ראה **מ"א** 63 rag 'גיד' (zhila).

רז. כרם הענבים - ביתר דיוק: זמורת-גפן. השווה פרסית raz, תאלישית raz במשמעות זו. ראה גם ערכים אחרים שעניינם כורמות: **מינא, שיב, תהנג, אנגור, גזנדיי**, (תת-ערך **גול**), **גולפי, דובות, כתמי** <2>, **כזירי** <2> והערות המהדיר הרלוונטיות.

ריז. בין **קו לבין רושם** נקודה, אשר מסומנת כנמחקת באמצעות קו מחיקה קטן האופייני במקרים כאלה להרי"י. **קו רושם** - דהיינו קו שנרשם על ידי רושמו. ראה גם **ט"ס** 53 riz כאקוויואלנט תאית-יהודי למלה הרוסית stioka (שורה כתובה).

ריחן. מין עשב ריחני - הכוונה: ריחן, בסיליקום (Ocimum basilicum L.). על נפיצותו באזור והשימוש בו שם ראה: **פל"א** 7, 388.

ריי. במקור מתחת לרי"ש פתח המסומן כנמחק באמצעות קו מחיקה קטן האופייני במקרים כאלה להרי"י. ראה גם **מ"מ** 78 rui 'פנים, צדו החיצוני של הבגד, מעטה' (lits, verkh plat'ya, chekhol); **מ"א** 63 'פנים, עמוד של ספר' (listo, stranitsa knigi), **אא** 183

'פנים' (litso). בגיב"י, מח' 10, עמ' 107 לפני ערך זה נמצאים שני ערכים, אשר אינם באה"מ: *רוזגור I. מזג האויר. *רוזגור II (=רוזקר), שכיר יום.

רוכסת. רשות - קרי: רשות (במשמעות: רשיון, הטר).

רם. הבל - הכוונה: הבל, הבלא. ראה גם מ"מ, 77: ram 'הבל' (par).

רומי. מין דלעת - ראה גם לעיל ערכים גוג, פירו.

רים. ליחה. מורסא - במקום ריק בתום הערך בידו של יב"י הוסף: (מוגלא) [כך - מ"ז]. בהעברת ערך זה לגיב"י שימוש בתוספת זו לא נעשה והשינוי היחיד בערך זה בגיב"י בהשוואה לאה"מ הוא בשינוי כתיב מורסא למורסה (ראה גיב"י, מח' 10, עמ' 108). אבל בכותבו ליחה הרי"י אכן התכוון למוגלה: ראה rim במשמעות 'מוגלה' בפרסית קלאסית.

רנדא. רהיטני. - הניקוד המקובל: רהיטני. משמעות מלה זו בעברית המשנאית היא 'כלי לתלוש בו השער'. ברם כוונת הרי"י בהשתמשו במלה זו ובתאורו הסברו 'מין סכין' וגו' היתה למקצועה: ראה אזרבאיג'אנית randa, לזגית randa במשמעות זו. תרגום זה נכתב בסוגריים עגולים בידו של יב"י במקום ריק בתום הערך. בגיב"י, מח' 10, עמ' 108 מין סכין וגו' הושמט והוסף: (מקצוע) [כך - מ"ז].

ריק. קלף - במשמעות: עור בהמה שעובד לצורך כתיבה עליו. ראה מ"מ 78 rugh 'קלף, עור מעובד לכתיבה (pergament, kozha obdelannaya dlya pis'ma).

רסי. במקור במקרה השני המלה רסי נכתבה ללא ניקוד מעל השורה והמיקום צוין בקו. הביטוי הרגיל במקרים כאלה 'בענין אחר' לא נכתב הפעם, כנראה בגלל חוסר מקום (ולכן הוסף על-ידי בסוגריים זוויתיים).

רור. בגיב"י, מח' 9, עמ' 107 אחרי מין נחש הוסף (לא מסכן). מין נחש - הכוונה: נטריכס מצוי (Natrix natrix). ראה ט"ס 125 rur כאקוויוואלנט תאטייהודי של המונח הרוסי uzh (נטריכס מצוי). זוהה כזה גם על-ידי ז"א.

רוש. זקן ר"ל זקן.

רושנב. אור - השווה מ"מ 78 rushnovi 'אור' (svet).

רושום. דיהה - במקום ריק בתום הערך כתוב ומחוק בידו של יב"י (דליל?) וברוסית жидкий (לפי כללי הכתיב הנהוגים על-ידי יב"י צ"ל 'דליל'). בגיב"י, מח' 10, עמ' 107 אחרי דיהה הוסף: [*קלוש]. ראה גם אא 184 rushum 'דליל' (zhidkiy). צלול (prozrachniy).

רושנכ. מין ממניי כמהין וגו' - מבין המידענים שנשאלו אודות מלה זו ידעה רק ע"ש וזה לשון הסברו אודות המלה 'rushanak [זאת] פטריה [, אשר] מיבשים [אותה], כותשים עד [שתהיה ל]קמח, לושים בצק [מקמח זה], [ו]משתמשים בבצק [זה] בתור שאור ל[עשיית] גבינה'. לא הצלחתי לזהות פטריה בשם זה על סמך מקורות כתובים. ראה גם לעיל ערך סוקי והערת המהדיר אליו.

רושג. ביצי כנים - ראה גם **מ"מ** 78 roshg, **מ"א** 64 rishg באותה המשמעות (gnidi' v) volosakh מילולית: 'ביציות-כינים בשער'.

| ש |

שָׁבַט. **ומרקדים** כתוב לא בעת כתיבת ערך זה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בידו של הרי"י בעט יותר עבה.

שונוג. **כנים**. המלה התאית-יהודית במספר יחיד, תרגומה - במספר רבים.

שָׁבַל. **מְכַנְסִים** - כך נוקד במקור. השווה **אא** 274 shovol 'מכנסים' (shtani).

שָׁבָא. במקום ריק בתום הערך בידו של יב"י הוסף: **כהה**. **בגיב"י**, מח' 10, עמ' 109 [תכלתי] שונה ל-[תכל]. **מין אבן טובה** וגו' - הכוונה: ברקת, אכטיס (באזרבייג'אנית shava). אף אחד מהמידענים שנשאלו אודות מלה זו, לא ידעה.

שָׁבָאלו. מין פרי אלו - לפי המידענים שנשאלו על כך, shavalu הנו זן מיוחד של alu (ראה ערך **אלו**). השווה **אא** 269 shavalu 'שזיף דוקרני' (prunus spinesal; tyron). ראה כמורכב ערכים אודות פרות אחרים ממשפחת הורדיים (Rosaceae): **בָּדוֹן**, **בַּעְלִי**, **דְּמָבּוּל**, **מוֹשְׁמוֹשׁ**, **קִיסִי**, **שְׁהָתִי**, **שְׁפָדֵל** והערות המהדיר הרלוונטיות.

שִׁיב. **זמורת גפן** - השווה שימוש במלה **shiv** בט"ס במובנים כדלקמן: 109 - כאקוויוואלנט תאית-יהודי למונח הרוסי הבוטני otrostok (זלזל, נצר); 121 - כאקוויוואלנט תאית-יהודי למונח הרוסי הבוטני 'stebel' (גבעול); 127 - כאקוויוואלנט תאית-יהודי למונח הרוסי הבוטני tsvetochniy pobeg (ענף רך של פרח). ראה גם ערכים אחרים הקשורים בכורמות: מינא, רו, תהנג, וכמורכב ערכים של ענבים: **אָנְגוּר**, **גְּזַנְדִּי**, **גוּל** (תת-ערך **גולפי**), **דובות**, **כתמי 2**, **כזירי 2** והערות המהדיר הרלוונטיות.

שִׁיבִית. מין ירק ריחני וגו' - הכוונה: שמיר בסוגו היחיד המצוי באזור והוא Anethum graveolens L. אזרבייג'אנית shüyüd לזגית shivit. על נפיצותו ראה **פל"א** 6, 490.

שְׁהָתִי. מין פרי אילן - לפי המידענים שנשאלו על כך shahati הנו זן מיוחד של שזיפים המיועדים לייבוש. ראה גם ערכים אודות פרות אחרים ממשפחת הורדיים (Rosaceae) **אלו**, **בָּדוֹן**, **בַּעְלִי**, **דְּמָבּוּל**, **מוֹשְׁמוֹשׁ**, **קִיסִי**, **שָׁבָאלו**, **שְׁפָדֵל** והערות המהדיר הרלוונטיות.

שְׁהָבֵלוּט. ערמון (פרי). כך נקרא גם עץ הערמון המצוי באזור (Castanea sativa (L.) Mill. ראה עליו **פל"א** 3, 101. להיגוי המלה השווה ט"ס 97 shohbalud כאקוויוואלנט תאית-יהודי של המלה הרוסית kashtan (ערמון - הן העץ והן פריו). השווה לפי **איפר** 81, היגוי הטרמטיבי של ימינו shähbalut.

שוט. **פשט** כתוב מעל השורה בין **שוט** לבין **מין**. אחרי **מין** מחוק: **שרץ**. **בגיב"י**, מח'

10, עמ' 110 **מין רחש** הושם בסוגריים עגולים והמשך תרגומו־הסברו של הרי"י הושמט. הכוונה: פשפש־מיטה מצוי (*Cimex lecturalius*).

שֶׁפ. קמיצת שי"ן היא, ככל הנראה, טעות־קולמוס. ההיגוי המקובל בימינו הוא shāk וכך היה גם בימי הרי"י כפי שמעיד על כך **מ"מ** 89: shek 'סֶפֶק' (somneinie) **בלתי מבורר** - ביתר דיוק: חוסר־נהירות, אי־משוכנעות במשהו. השווה אזרבאיג'אנית shākk, לזגית shak באותן המשמעויות [ערבית שֶׁפ (בהכפלת כ) 'סֶפֶק', 'חשד'].

שֶׁפֶר. נופת הצוקר - ר"ל: סוכר.

שְׁלָבַע. **מין ירק** - לפי תיאורים מפורטים של הצמח, תנאי צמיחתו ומקומות בהם הוא גדל, טעמו וכו' שניתנו על־ידי ז"א, **שפ"ש וש"ש** הכוונה: חרמשית (*Falcaria sioides* (Wib.) Aschers). ראה **פל"א**, 6, 442. ראה/השווה **אא** 270 **נוסבר הררי** (*gornaya kinza*, (gorniy koriandr).

שׁוּלְבוּס. **מין דג**. סמ"ך הנראית בכתב־היד בברור היא, ככל הנראה, טעות־קולמוס. שם דג זה הוגה על־ידי המידענים שנשאלו אודותיו בתור shulbut. במקום ריק בתום הערך הוסף בידו של יב"י ברוסית kap (באותיות רוסיות) קרפיון בלתי־מתורבת (*Cyprinus carpio* L.); זיהוי זה אינו מדויק. כוונת הר"י: בינית קצרת־ראש (*barbus brachiocephalus* (caspius Berg); אזרבאיג'אנית shirbit. ראה: **פא"א**, 7, 135-138. **איזג** 228.

שׁוּלְלִי. **מין עוף דורס ושולל** - בהתאם לתיאור מפורט על־ידי ע"ש והערותיהם של ז"א **וש"ש** הכוונה: סוג של נשר. השווה גם ג', 118: shilouli 'נשר' (oryol). ברם השווה **איזג** 415 yastrib shioli (נץ).

שׁוּמְשָׂא. **אמת הבנין** - מידת אורך זו שהרי"י מתרגמה במונח המשנאי 'אמת הבנין' (=ששה טפחים - ראה כלים יז י; הווה אומר 56 ס"מ) אינה זכורה אף למידענים נשאי הלהג הדרבנדי של תאית־יהודית, אשר נשאלו אודותיה. לא מצאתי מקבילה למלה זו גם באזרבאיג'אנית ולזגית - שפות של הקבוצות האתניות עמן היו נשאי להג זה בזמנו של הרי"י בקשר יומיומי הדוק יותר מאשר עם קבוצות אתניות אחרות.

שִׁינָג. **מין ירק** - לפי כל תיאורי המידענים הכוונה: זקן־התיש (*Tragopogon gen. L.*). ראה **פל"א**, 8, 499.

שׁוּנָא. **מסרק**. ראה גם **מ"מ** 89, shune, **אא** 276, **אחזג** 227 shuna במשמעות זו.

שׁוּנְפּוּפ. במקור הו"ו השניה אינה מנוקדת. נוקדה לפי היגוי בן־זמננו. **מין עוף** - הכוונה: דוכיפת (*Upupa epops epops* L.); אזרבאיג'אנית להגית shinabub, אזרבאיג'אנית נורמטיבית shinapik. ראה **פא"א** 6, חלק 1, 286.

שֶׁנַד. **בגיב"י**, מח' 10, עמ' 112 אחרי ערך זה הוסף ערך שאיננו באה"מ: **שֶׁסַד** (מספר) ששים.

שְנָא. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה הושם סימן שאלה

גדול בידו של יב"י הנוגע הן לערך זה והן לערך שָן (ראה את ההערה הבאה). לפי איזג 226 הירך והקטלית כחלק של בהמה שחוטה.

שָן. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. המידענים, אשר נשאלו אודות מלה זאת, לא ידעוה. השווה ג shan 118 'שעווה' (vosk), עם קורלציה סדירה: [a] בתאיתית-מוסלמית - [o] בתאיתית-יהודית. מאידך, בתאיתית יהודית קיימת מלה mum שמשמעותה 'שעווה': ראה לעיל ערך מוס. לפי אא 275 שָן הנו חלת-דבש.

שָף. משקה וגו' כתוב לא בעת כתיבת ערך זה והערכים הסמוכים, אלא כעבור זמן בידו של הרי"י בעט יותר דק. בגלל חוסר מקום בשורה בה כתוב ערך זה, השליש האחרון של התוספת כתוב (החל מהמלה האחור) בחלקה השמאלי הפנוי של השורה בה כתוב הערך הבא.

שָפְדֵל. מין פרי אילן - הכוונה: אפרסק (Persica vulgaris Mill). ראה פל"א, 5, 184. השווה מ"מ 89 shoptolu, אא 275 shpfto, ג' 119 shaftalu במשמעות זו. ראה גם ערכים אודות פרות אחרים ממשפחת הורדיים (Rosaceae) אלו, בָדוֹן, בַּעֲלִי, דַּמְבוֹל, מוֹשְמוֹשׁ, קִיסִי, שְבָאֵלוֹ והערות המהדיר הרלוונטיות.

שָרְבֵט. יסוד - במקום ריק בתום ערך זה בידו של יב"י הוסף בסוגריים עגולים: שורש, מקור ועוד מלה שקריאתה האפשרית ביותר היא, כנראה, יתד.

שָרְמַנְדָא. בושה. כלימה - ביתר דיוק: מתבייש, ביישני, נכלם, נחבא אל הכלים (אזרביג'אנית ארכאית shärmändä > פרסית shärmändä באותן המשמעויות). השווה מ"מ 89 shermende bire 'להתבייש' stidit'sya.

שָרֵת. ברית - ר"ל: הסכם המותנה בתנאים מסוימים; התניה; תנאי (>ערבית שָרֵט 'תנאי'). שָרְפֵת. פאר. ר"ל: פאר פנימי של אדם, אצילות-רוח; גם כבוד, אשר רוחשים לאיש אנשים אחרים (>ערבית שָרָאפֵת]ת] באותן המשמעויות; אגב, שימוש במלה זו נדיר יחסית בערבית קלאסית והשימוש המועדף בהרבה להבעת משמעויות אלה הוא במלה שָרְף מאותו השורש. מאידך, השימוש בה רווח בפרסית וממנה היא חדרה לשפות של קבוצות אתניות מוסלמיות אחרות, אשר הושפעו מתרבות מפרסית ומהן גם ללשונות היהודים שישבו בקרבת הקבוצות האתניות המוסלמיות הנ"ל). המלה שָרְפֵת־מַנְדָא כתובה מעל השורה ללא ניקוד. נוקדה על-ידי המהדיר.

שָרִיעֵת. משפט - במשמעות: מכלול הלכות-שיפוט.

שָזֵר. במקור ו"ו ללא ניקוד, או שמא הוא נמחק על ידי קו המחיקה של יב"י. נוקדה בהתאם להיגוי מלה זו בזמננו. השווה בדבר ההיגוי גם מ"מ 89 shura 'בצה מלוחה', 'מלחת' (solyonoe boloto, selitra).

שָזִיר. <2>. במקור ש"ן אינה חרוקה. ראה גם מ"מ 89 shir, אא 273 shirl, איזג 325 Ishire באותה משמעות.

שִׁירִישׁ ... משרשי עשב ידוע - לא עלה בידי לקבוע לאיזה עשב (צמח?) קונקרטי התכוון הרי"י.

שִׁית. תפל וגו' - השווה גם **אא** 273, **איזג** 226 באותה המשמעות. השווה גם 'תפל' כמשמעות העיקרית של המלה shit באזרבאיג'אנית ובלזגית.

שִׁתִּיל. שתילה - ר"ל: שתיל, נטיע, נטע. ראה **ט"ס** 116 shitil koshdei כאקוויאלנט תאתי-יהודי למלה הרוסית rassada (המילים הרוסיות התואמות יותר כאן צ"ל [rassazhivanie] [sazhentsev], הווה אומר 'שתילה, נטיעת שתילים'); shitil כאקוויאלנט תאתי-יהודי למלה הרוסית rassadnik (תרגום זה הנו מוטעה, כיון שמשמעות מלה רוסית זו אינה 'שתיל', אלא 'משתלה'. השווה גם אזרבאיג'אנית shitil, לזגית shtil באותה המשמעות.

| ת |

תא. הערך כתוב בחלקה השמאלי הפנוי של השורה בה כתוב הערך **תבַק**; הוכנס לגוף המילון על-ידי בהתאם לסדר המילים המקובל באה"מ.

תו. הערך כתוב בחלקה השמאלי הפנוי של השורה בה כתוב הערך **תבַח**; הוכנס לגוף המילון על-ידי בהתאם לסדר המילים המקובל באה"מ.

תבַק. סל. טנא [של עץ] - במקום ריק בתום הערך בידו של יב"י הוסף: (מגש) ומתחת לתוספת זו לשמאלה הוסף עוד באותה היד: **עץ** והתוספת השניה חוברה על זו הראשונה בקו קשתי. השווה **מ"מ** 81 tebagh או tabagh 'קערה או מגש עשויים עץ, כוס' (derevyanno) (blyudo ili podnos, chashka). **ז"א** בפורטה את שמות כלי המטבח והשולחן ובאיפיונה אותם הגדירה גם היא את **täbägh** כמגש ובאשר לחומר ממנו עושים אותו ציינה שבעיקר זה מגש עשוי נחושת, אבל הוא יכול להיות עשוי גם מכל חומר אחר.

תבַח. השחתה - ביתר דיוק 'מושחת, מקולקל; מנן; הרוס' (פרסית tabah באותן המשמעויות).

תבַיע ... קבלת עול מושל - ביתר דיוק: המקבל מושלותו של הזולת, תלותו בזולת, המציית לזולת. בתאתית-מוסלמית (ג 122) tabih 'פקוד, נתון למרותו של הזולת' (podchinyonnyy). השווה אזרבאיג'אנית tabe, לזגית tabiy במשמעויות אלה (ערבית תַאבַע 'הולך אחרי מישהו', כפוף למישהו', 'גרור').

תבוש. אור - ההיגוי המקובל של מלה זו הוא עם [o] ולא עם [a] וכך זה היה, ככל הנראה, כבר בימי הרי"י. השווה **מ"מ** 81 tovush 'שחר' (rassvet); tovushi 'זוהר, אור' (blesk, svet). השווה **אא** 212 tovushi tovush, אור (svet) זוהר (siyance) למשמעות 'אור' של המלה tovush בתאתית-יהודית ספרותית המבוססת על הלהג הדרבנדי ראה השימוש בה במשמעות זו בט"ס 118 בתור רכיב באקוויאלנטים תאתיים-יהודיים לשני מונחים

רוסיים: svetil'nyy gaz (גז לתאורה) - tovushi doraniho gaz [מילולית: גז, אשר תפקידו (אשר עליו) לתת אור]; scetikyubivaya poroda אוהב־אור (פוטופילי) [של הצומח]. - tovush haz omoraniho jins [מילולית: סוג, אשר מאופיין בכך שעליו להיות שמח/נהנה מהאור; ראה גם לעיל ערך חז].

תב. ארובת העשן - ראה גם מ"מ 81 tov 'מעשנה, ארובת־עשן (dimovaya truba), א"ג 78 'ארובת עשן' (truba); השווה לזגית tav 'אח, תנור פתוח לחימום המשכן'.

תבא. מין יורה ודוד - במקום ריק בתום הערך הושמו על־ידי יב"י סוגריים עגולים עם רווח ריק המיועד לתיבה בת ארבע־חמש אותיות. בגיב"י, מח' 10, עמ' 113 הוסף: [*כעין מַחְבֵּת] היגוי המלה המקובל הוא tova, השווה אזרבאיג'אנית ולזגית tava באותה המשמעות. השווה אא 212 tovo מחבת (skovoroda).

תבכל. וברוסי אַבס (קרי 'avos) - משמעות התרגום הרוסי: שמא, אולי. מעל המלה אַבס כתוב בידו של יב"י: ביטוי רוסי אידיומטי רווח עם המלה 'avos (מילולית 'על האולי') שמשמעותו היא 'בתקווה להזדמנות'. בגיב"י, מח' 10, עמ' 114 וברוסי של המקור שונה ל־רוסי ובתום הערך הוסף אותו הביטוי בצורה כדלהלן: [*na avoc] (כאן יש רווח במקור)

תבונד ... באור - הכוונה: באש (בידו של יב"י הועבר פס מתחת לבאור וכבצד נכתב באש; גם בגיב"י, מח' 10, עמ' 114 הוחלף באור ל־באש).

תיגר. חץ - השווה פרסית אמצעית tigr במשמעות זו.

תיגר. ברד.

תהנג. גפן - השווה לזגית teheng 'זמורת־גפן', אזרבאיג'אנית tahak, 'זמורת־גפן'. ראה גם ערכים אחרים הקשורים בכורמות: מִינָא, רִז, שֵׁיב כמו־כן ערכים על ענבים: אַנְגוּר, גִּזְנִדִּי, גוּל (תת־ערך גוּלְבִּי), דוּבוּת, כְּתָמִי <2>, כְּזִירִי <2> והערות המהדיר הרלוונטיות.

תזי. מין כלב של צידים [קרי: צִידִים] - הכוונה: כלב־רידוף. אזרבאיג'אנית tazi, לזגית tazi באותה המשמעות. ראה גם ערכים פֶּג, כּוּפֶכ, סֶג, קוּדוּז, תוּלָא.

תחל. (טעם) כתוב מעל מר. השווה מ"מ 80 tahli 'מרירות' (gorech'). השווה גם פרסית אמצעית takhl 'מר'.

תחסוב. קנאה - ר"ל: קנאות. השווה אזרבאיג'אנית täässub במשמעות זו <ערבית תעצב באותה המשמעות.

תחלפ. מין פרי חמוץ - הכוונה: מורן (Viburnum opulus L.). ראה פל"א, 8, 59. ראה גם מ"מ 80 tahlek.

תי. חֶבֶר - ביתר דיוק: כל אחד מתוך שניים המהווים ביחד זוג; איש התואם את רעהו, אחד המתאים לשני; דומה; שווה; זהה. לפי ש"ש גם 'בן אותו הגיל'. השווה בלזגית tay בכל המשמעויות הנ"ל, אזרבאיג'אנית tay בכל המשמעויות הנ"ל, פרט ל־'בן אותו הגיל'. ראה גם ט"ס 53, 65 toy sokhdai כאקוויבאלנט תאטי־יהודי למלה הרוסית sravnenie (השוואה).

תִּיפָא. אומה. עם - הכוונה: קבוצת בני־אדם כלשהי בעלת סממנים המאפיינים אותה בתור קבוצה אתנית בפני עצמה השונה במשהו מכל קבוצה אתנית אחרת. («ערבית טאיֶאֶפּ [ת] במשמעויות 'קבוצה', 'עדה').

תכול. תבואה - במשמעות: 'כלל הגרעינים הדגניים'. זאת גם משמעות המלה takhil באזרבייג'אנית ר־tekhioi בלגזית. אליבא דש"ש במושג takhul נכללות כמו־כן קטניות המשמשות מזון לאדם.

תונד. במקור ו"ו ללא ניקוד. נוקדה לפי **אוג 72**. את התיבה **גורד** הראשונה הרי"י כתב קודם בצורת **גורדא** ואחר כך תיקן אותה ל־**גורד** על־ידי מחיקת הפתח והאל"ף. בין **במקום** לבין **סעד** נמחקה אות (?). שלא ניתן לקוראה.

תיפן. ... עץ שראשו חד - הכוונה, ככל הנראה, לשיח קוצי. השווה אזרבייג'אנית tikan 'קוץ [של צמח]'. ראה גם **ט"ס 87** tikonlugh («אזרבייג'אנית tikanlig 'סבך צמחים קוציים') כאקוויבאלנט [בלתי־נכון] תאתי־יהודי למלה הרוסית bur'yan ('סבך עשבי־בר גבוהים'): משמעות של tkonlugh בתאתי־יהודית כמוה כמשמעות של tikanig באזרבייג'אנית. **תיכ**. במקור ת"ו אינה חרוקה.

תיליסים. במקור הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. במקום ריק זה הושם סימן שאלה בידו של יב"י ואחריו כתוב בידו ומחוק: מין אבן <י>קר [כך - מ"ז]. התרגום המובא כתוב גם הוא בידו של יב"י בחלקה השמאלי של אותה השורה. השווה **בגיב"י**, מח' 10, עמ' 116: *קמיע. התרגום **מעשה כישוף** - לפי **נ"א וש"ש** המאשרים גם את התרגום 'קמיע'. לתרגום 'מעשה כישוף' השווה **ג' 121**: tilism 'קסמים' (chan).

תלו. קוץ - ראה גם **ט"ס 98** talu כאקוויבאלנט תאתי־יהודי למלה הרוסית kolyuchka (קוץ, שך), **א"ג 79** talukulai 'קוץ' (kolyuchka).

תולפי. מין חיה - במקור למ"ד אינה שוויה וכ"ף אינה חרוקה. **בגיב"י**, מח' 10, עמ' 115 אחרי **מין חיה** הוסף: [*שועל]. וזאת לעיל ערך **רבח** והערת המהדיר אליו). כנראה, לכל הפחות כבר בשנות ה־1930 השימוש בשם הנרדף השאול הזה רווח בתאתי־יהודית יותר מהשימוש בשם התאתי־יהודי המקורי: **ט"ס** בוחר דווקא בשאולה הזאת בתור המונח הנורמטיבי ל**שועל** בשעורי הטבע בבתי־ספר ששפת־ההוראה בהם היא תאתי־יהודית - ראה **ט"ס 101** tulki כאקוויבאלנט תאתי־יהודי למלה הרוסית lisa (שועל). ראה גם **א"ג 46, 79** tulki 'שועל' (lisa).

תולא. מין כלב של הציידים - הכוונה: כלב מאתר, פוינטר. ראה אזרבייג'אנית ולזגית tula במשמעות זו. אליבא דשפ"ש tula הנו כינוי כוללני לכלל הכלבים קטני־הגוף. ראה גם ערכים **כג, כופכ, סג, קודוז, תזי**.

תנג. קצר הרוחב - ר"ל: מצומצם ברוחבו, צר.

תן. <2> שוה בשוה - השווה **ט"ס 23** tani כאחת משני האקוויבאלנטים התאתיים־יהודיים למלה הרוסית ravenstvo (שויון) בתור מונח חברתי (האקוויבאלנט התאתי־

יהודי השני הוא borobori; ט"ס 79 כאקוויאלנט תאטי־יהודי לאותה המלה הרוסית בתפקידה בתור מונח מתמטי 'שוויין'.

תיג. במקור ת"ו אינה חרוקה. חד - במשמעות: בעל־חוד, מושחז. השווה מ"מ 81 tizh 'חד, חד יותר'. (ostry, omtree); tizh sokhde 'להשחז' (tochit', ostrit) אא 211 tij 'חד' (ostry; ט"ס 76 tija kunj כאקוויאלנט תאטי־יהודי למונח הרוסי המתמטי ostrny ugol (זווית חדה).

תעדי. חיש. מהרה - השווה א"ג 79 tahdu sokhda 'להחפז' (speshit'). לתיפקוד מלה זו בתור תואר פועל גם בתאטי־מוסלמית ראה ה 151 ta'di 'חפזון, חפזה (ta'di sokhtan) (pospeshnost' 'להחפז, לאוץ' (speshit'). השווה תיפקוד של tadi בלוגית בתור שם תואר ובמשמעות שונה, אבל קרובה 'דחוף', 'שאינו ניתן לדיחוי' [עברית תעד (קרי: תעדן) 'התקפה', 'עוֹשֵׁק', 'דיכוי' עם מעתק (shift) סמנטי חריף].

תקא. במקור אין המלה מנוקדת. הניקוד לפי גיב"י, מח' 10, עמ' 118. הושאר מקום לציון האקוויאלנט של יחידת מדידה זו ביחידות מדידה אחרות, כנראה, רוסיות, אליבא המידענים, ואשר tāghā = רבע של ghapon (ראה ערך קפן והערות המהדיר אליו).

תריכ. חשך - ביתר דיוק: חשוד. ראה מ"מ 82, א"ג 79 torik 'חשוד' מ"א - tyomniy; א"ג - temno; ראה כמו־כן מ"מ 82: toriki 'חשך' (temnota) וגם torikusdu באותה המשמעות; top-torik 'חשוד ביותר', "חושך מצרים" (t'ma-tmushchaya); torik bire 'לחשוד, להחשיך' [temnet].

תירוג. במקור ערך זה והערך הבא אחריו (ראה להלן הערת המהדיר לערך תורונג) ניתנו ללא תרגום. במקום ריק שהושאר לחלק התרגומי־הסברי של הערכים האלה בידו של יב"י הושם סימן־שאלה גדול. מהמידענים, אשר נשאלו אודות המלה tiruj רק ג"ס נזכר במטושטש, בהסתמך על שיר אחד מימי תשחורתו, כי זה שם של בעיל־חיים כלשהו, אולי עוף, היודע לרוץ מהר מאוד. התרגום בהתאם למשמעות המלה turaj באזרבאיג'אנית: פרנקלין, *Francolinus francolinus francolinus* L. (עוף ממשפחת הפסיוניים). ראה פא"א 6, 189-188. פרסית קלאסית durraj באותה המשמעות.

תורונג. הושאר מקום ריק לתרגום שלא ניתן. משמעות המלה נשכחה בתאטי־יהודית של ימינו בה היא משמשת רק בתור שם נשי פרטי. התרגום הוא בהתאם למשמעות המלה turunj באזרבאיג'אנית: 'תפוז מריר, תפוז־בר' *Citrus medica*. ראה גם אברט 3, 776.

תרא. מין ירק ונאכל רק מבושל - הכוונה: צמח הקרוי בנומנקלטורה הבוטנית העברית 'כף־האווז' (*Chenopodium* L.); אזרבאיג'אנית tara. ראה פל"א 3, 190. את זיהויו של צמח זה ב: יוספוב, 173 (תועתק כ־'טארא') בתור תרד יש להסביר על־ידי כך שעלי כמה סוגים של כף־האווז נאכלים כתרד' (פל"א, שם). השווה ג' 118: tara 'חמצמץ' (schavel'), זיהוי שמוטל בספק רב, כיון שאליבא דפל"א חמצמץ כלל אינו גדל באזור.

תרג עוב. זנח - ביתר דיוק: עזיבה, זניחה, נטישה. השווה אזרבאיג'אנית tark במשמעות

אלה («ערבית תַּרְכַּב באותן המשמעויות). תרגומו של הרי"י נגזר מתיפקודה של מלה זו בתור חלק שמני של פועל מורכב targ sokhda 'לעזוב, לנטוש, לזנוח'. באשר לתאית-מוסלמית, ראה מ"א, 68 targ sokhtan במשמעות מוגבלת יותר 'לנטוש התרגלות למשהו' (otvikat') - תרגום שאילה (calque) מהפועל האזרבייג'אני targitmak באותה המשמעות (לרוב ביתר צמצום - 'לנטוש התרגלות למשהו רע/מזיק').

תַּרְכוּן. מין ירק ריחני ועז הטעם - הכוונה: אֶסְטֶרְגוֹן, לענה דַּרְקוֹנִית (*Ariemisia dracunculus* L.); אזרבייג'אנית tarkhun, פרסית tarkhun. ראה פל"א, 8, 320-321.

תַּרְזוּ. ... שוה - במשמעות שווה-משקל, שווה במשקלו. השווה אזרבייג'אנית taraz באותה המשמעות («פרסית קלאסית taraz שמשמעותה העיקרית בתור שם תואר היא 'שר', כלומר אותה המשמעות שניתנה על-ידי הרי"י כמשמעות הראשונה של taroz בתאית-יהודית).

תוּת. [פרי אילן] תות - לפי ש"ש נשאי הלהג הדרבנדי של תאית-יהודית הבחינו בין שלושה סוגים עיקריים של פרי עץ התות (Moris L.) ואלה הם: khar tut 'גדול, הטעים ביותר, אדמדם-שחור'; supra tut 'תות לבן'; siya tit 'תות שחור'. פל"א, 3, 135 מציין רק שני סוגים של תות: תות שחור (Moris nigra L.; אזרבייג'אנית gara tut) ותות לבן (moris alba L.; אזרבייג'אנית agh tut) ומביא את המונח khar tut כאחד משני השמות של התות השחור.

תיתון. עשב הטיטון - הכוונה: טבק (*Nicotiana tabacum* L.; אזרבייג'אנית titün) שגידולו היה אחד מענפי החקלאות בהם נהגו לעסוק יהודים הרריים בזמנו של הרי"י. על גידול הטבק באזור וזניו שם ראה פל"א, 7, 410. ראה גם לעיל ערך קור.

קיצורים הנקוטים בהערות לטקסט המילון

- Y. Agarunov, M. Agarunov. Bol'shoy slovar' yazıka dzhuuri. Dzhuri-russkiy **אא** slovar'. Baku, Abilov, Zeynalov i sinovya, 2010, str. 19-277.
- Th. Everett. *New York Botanical Garden Encyclopedia of Horticulture*, Vols, **אברט** 1-10. New York-London, Garland Publishing Inc., 1981-1982.
- R. Rustamov, M. Shiraliev (redaktorlar). Azarbayjan dilinin dialektolozhi lughati, **אדל** Azarbayjan SSR Elmlar Nashriyyati. Baki, 1964.
אה"מ אוצר המילים של השפה התאית-יהודית
- B. Gavrilov, A. Izgiyaeva. Orfograficheski gofnoma zuhun tati. Makhachkala, **אוג** Daguchpedgiz, 1995.
- V. Ul'yanishchev. Golovnyevie gribi. Mikroflora Azerbayszhana. Tom 1. Izdatel'stvo **אול** Akademii Nauk Azerbaydzhanskoy SSR, Baku, 1952.
- Kh. Azizbekov. Azarbayjanja-rusja lughat, Baki, Azarbayjan dovlət nashriyyati, 1995. **אז**
- E. Izgiyaeva, Tatsko-russkiy i russko-tatskiy slovar'. Tatskiy yazık gorskikh yevreev **איזג** Kavkaza. Makhachkala, Yupiter, 2005. I. [Tatsko-russkiy slovar'], str. 19-234.
- I. Ibraimov. Tatsko-russkiy illyustrirovanniy slovar' dlya detey, Nal'chik, Nart, **איפר** 1991.
- אלט** מרדכי אלטשולר. יהודי מזרח קווקז. תולדות היהודים ההריים מראשית המאה התשע-עשרה. ירושלים, הוצאת מאגנס, 1990.
- M. Tasghiev (bash redactor). Azarbayjanja-rusja lughat, 4 juldda. Baki, Elm, Ergun, **ארל** 1986-2000.
- Bol'shaya soverskaya entsiklopediya. 3 izd. Moskva, Sovetskaya entsillopesiya, **בסא** 1970-1985.

- A. Gyrunberg. Yazık severoazerbaydzhanskikh tatov. Leningrad, Akademiya Nauk **ג** SSSR, 1963.
ג"א הגרסה הראשונה של אה"מ
ג"ב הגרסה השנייה החלקית של אה"מ
גיב"י גרסת יצחק בן יעקב יצחקי (יב"י)
ג"ס המידען גד ספומוב
- M. Dadashev. Russko-tatskiy (gorsko-yevreyskiy) slovar'. Moskva, Sobranie, 2006. **ד**
- V. Dal'. Tolkoviy slovar' zhivogo velikorusskogo yazıka, Pod redartsiey I.A. **דאל'** Boduena de Kurtune, Tom 4. Sankt-Peterburg, M.O. Volf, 1882.
- G. Lindberg. A. Gerd. Slovar' nazvaniy prenovodnikh rıb na yazıkakh narodov **דגים** SSR i yevropeyskikh stran. Leningrad, Nauka, 1972.
- Muhammad Mu'in, Sayyid Dza'far Shahidi (nashiran). Lughatnama, Tihran, **דהכנדא** Lughatnama-yi Dihkhida. 14 jild. 1993-1994.
- S. Dzhaferov. Biologiya s'edobnogo griba Terfezua Leonis Tul (dombalana) i yego **זזה** rasprostranenie v Azerbaydzhane. Izvestiya Akademii Nauk Azerbaydzhanskoy SSR, Seriya biologicheskikh nauk, 1965, No. 6.
- M. Hajiev. Tat dilinin Gonahkand lehjesi, Baki, Elm, 1971. **ה**
- V. Khints [W. Hinz]. Musul'manskie merı i vesa s perevodom v metricheskiy **הד** sistemu, Perevod s nemetskogo Y. Bregelya. Y. Davisovich. Materialı po metrologii Sredney Azii. Moskava, Nauka, 1970.
הרי"י הרב יעקב יצחקי
- G. Voroshil. Udinsko-azerbayzhansko-russkiy slovar'. Baku, 1977 **ור**
ז"א המידענית זויה אלישעיב
- B. Talibov, M. Gadzhiev. Lezginско-russkiy slova'. Pod redaktsiey R. Gaydarova. **טג** Moskva, Sovetskaya Entsiklopediya, 1966.
- Terminologicheskij slovar'. Istoriya, zuhun, literatura, matematika, yestestvoznaniye **ט"ס** va geografiya, [Makhachkala,] Dagestnskoe gosudarstvennoe izdatel'stvo, 1941.
י"י המידען יהודה יעקובוב
- S. Khaydakov. Laksko-russkiy slovar'. Pod redaktsiey L. I. Zhirkova. Moskva, **כ'** Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannıkh i natsional'nikh slocarey, 1962.
- A. Magomedov. Kumıksko-russkiy slovar'. Pod resaktsiey Z. Bamatova., Moskva, **מ** Sovetskaya entisklopediya. 1969.

- V. Miller. Tatskie etyudi. Chast' 1. Teksti i tatsko-russkiy slovar'. Moskva, V. Gatsuk **מ"א** 1905. pp. 31-79.
- Dzh. Melik=Khachtryan. Agarikovie (shlyapochnie) gribi (Agaricales). Microflora **מליק** Armyanskoy SSR. Tom 5. Yerevan, Izdatel'stvo Yerevanskogo Unjiversiteta, 1980.
- V. Miller. Material, dlya izucheniya yevereysko-tatskogo yazika. Vvedenie, tekst, **מ"מ** i slovar' Sankt-Pererburg, Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 1892, pp. 57-90.
- E. Mustafaev, L. Starostov (redaktori). Turetsko-russkiy slovar'/ Moskva, Russkiy **מס** yazik, 1977.
- D.N. Mackenzie. *A Concise Pahalavi Dictionary*, London. Oxford University **מקנזי** Press, 1971.
- Pyatiazichnyy slovar' nazvaniy zhiivotnikh. Latinskiy, russkiy, angliyskiy, **פיאטי** nemetskiy, frantsuzkiy, T. 1. Mlekopitayushchie; t. 2. Amfibii, reptilii; t.3 ribi. Moskva, Russkiy yazik, 1984-1989.
- Kh. Ramazanov. Marenovodstvo v Dagestane v XIX veke. Voprosi istorii i etnografii **רמז** Dagestana, Sbornik nauchnikh soobscheniy Dagestanskogo Gosudarstvennogo Universiteta imeni V. I. Lenina, vipusk 2. Makhachkala, 1970, s. 118-136.
- ע"ש** המידען עוזיה שמאיב
- I. Koryagin (redactor). Flora Azerbaydzhana, tt., 1-10, Baku, Izdatel'stvo Akademii **פלא** Nauk Azerbayszhanskoy SSR, 1950-1961.
- I. Abdurrahmanov va bashkalar (redaktorlar). Azarbayjan faunasi. Jj. 1-10. Baki, **פאו"א** Azarbayjan Elmlar Nashriyyati, 1946-1978.
- שפ"ש** המידען שפטיה שפטוב
ש"ש המידען שמעיה שלמיב
- H. Tabiti. Dirakhtan va dirakhtchaha-yi Iran. Tihran, Intisharat-I Danishgah-i Tihran, **ת** 1344/1965.
- EI²** *Encyclopedia of Islam*. 2nd edition
- EJ** *Encyclopedia Judaica* [1st ed.] Jerusalem, Keter, New York, Macmillan, 1972.

ראשי תיבות בהם משתמש הרי"י באה"מ

אח"כ - אחר כך
בל"א - בלשון אשכנז
בע"ח - בעל־חיים
בפוב"ש - בפעלים ובשמות
בפ"ע - בפני עצמה
בפעוב"ש - בפעלים ובשמות
בלה"ק - ובלשון הקודש
ג"כ - גם־כן
ד"מ - דרך משל
וכו' - וכולוהו
זע"ז - זאת על זאת
כשנ"ע - כשנוסיף עליה
נ"ע - נוסף עליה
ונע"פ - נוסף עליה פועל
ע' - עיין
ע' - עניין
ע"ד - על דבר
ע' - עיין
ע"י - על ידי
ע"ל - עיין למטה / עיין למעלה
עמש"ל - עיין מה שכתבתי
למעלה
פ' - פירוש
ר"ל - רוצה לומר
רמ"ח - 248

ביבליוגרפיה

אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרר"ץ יצחקי ז"ל, רבה הראשי של דגסתן. ירושלים, הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, האוניברסיטה העברית, המרכז לחקר יהדות מזרח אירופה, ירושלים, "אוניפרס", תשל"ד.

מ' אלטשולר. יהודי מזרח קווקז. תולדות היהודים ההרריים מראשית המאה התשע-עשרה. ירושלים, הוצאת מאגנס, 1990

דגי מים מתוקים. "רשומות. ילקוט פרסומים" יד באלול התשמ"א / 13 באוגוסט 1981 [מס' 2747, עמ' 2917-2926]

מ' דור. לקסיקון דביר לזואולוגיה. שני כרכים. תל-אביב, דביר, תשמ"ז/1987
ה' היינצל ואחרים. הציפורים. מגדיר שדה שלם לציפורי אירופה והמזרח התיכון. הנוסח המותאם לתנאי ארץ-ישראל י' כפכפי. [תל-אביב] הקיבוץ המאוחד. הדפסה שנייה, תשל"א/1971

א' יצחקי. בית יעקב לכו ונלכה, מדרבנד - ועד באר יעקב. [באר-יעקב, 2003]
א' יצחקי. שושלת בית יצחקי [באר-יעקב, 2005]

י' יצחקי. מחזור אהלי יעקב. כרך 1. אהלי העדות. ירושלים, התרס"ח [1908]
מ' זהרי. מגדיר חדש לצמחי ישראל. תל-אביב, עם עובד, תשל"ו/1976
מ' יוספוב. היהודים ההרריים בקווקז ובישראל. ירושלים, 1991

א' פלג (עורך). 70 שנה לייסודה של באר יעקב. באר-יעקב, אמני אופסט, [1997]
צמחי ארץ ישראל, שמות משפחות וסוגים. (מלוני ועד הלשון העברית, יד. תדפיס מוגה מתוך "לשונונו", כרך יד, חוברת ב) ירושלים, בסיוע מוסד ביאליק, תש"ו/1946
שמות בעלי חיים של ארץ-ישראל. "זכרונות האקדמיה ללשון העברית", [כ'] ייא, תשכ"ג 1963-תשכ"ד/1964, עמ' 37-9.

I. Abdurrahmanov va bashkalar (redaktorlar). Azarbayjan faunası Jj. 1-10. Bakı, Azarbayjan Elmlar Nashriyyati, 1946-1978.

Yu. Abdurrahmanov. Ribı presnovodnikh vod Azerbaydzhana. Baku, Izdatel'stvo Akademii Nauk Azerbaydzhanskoy SSR, 1962.

Kh. Abramov. Kratkaya entsiklopediya gorskikh yevreev. Heifa, 2006.

- U. Aghamirov va bashkalar Azarbayjanin aghaj va kolları. J. 1-3. Bakı, Azarbayjan SSR Elmlar Akademiyası Nashriyyatı, 1961-1970.
- Y. Agarunov, M. Agarunov. Bol'shoy slovar' yazıka dzhuuri. Baku, Abilov, Zeynalov i sinovya, 2010.
- E. Ashtor. "Makayil I. In the Arabic, Persian and Turkish Lands." *EP*, 6, 117-121.
- Kh. Azizbekov. Azarbayjanja-rusja lughat, Baki, Azarbayjan dovlət nashriyatı, 1995.
- N. Babushkin, M. Borzenko. Osetrovie ribı Kaspiya. Moskva, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1951.
- N. Bush, Botaniko-geograficheskiy ocherk Kavkaza. Moskva-Leningrad, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1955.
- E. Carpinovich. *Russian-English Biological and Medical Dictionary*. 2nd ed. New York, Technical Dictionaries Company, 1960.
- M. Dadashev. Russko-tatskiy (gorsko-yevreyskiy) slovar'. Moskva, Sobranie, 2006.
- V. Dal'. Tolkoviy slovar' zhivogo velikorusskogo yazıka, Pod redartsiey I.A. Boduena de Kurtune. Sankt-Peterburg, M.O. Volf, 1882.
- I. David. Istoriya yevreev na Kavkaze. T. 2. Tel-Aviv, Kavkasioni, [s.d.].
- L. Davidova. K voprosu o prostikh glasnikh fonemakh v vokalizme tatskogo yazıka (na material, yazıka tatov Severnogo Kavkaza). Issledovaniya po adıgskim yazıkam, Nal'chik, 1977.
- L. Davidova. O roli konfessional'nikh faktorov v formirovanii dialektnikh razlichiy (Na materiale tatskogo yazıka). Soveshchanie po obshchim voprosam dialektologii I istorii yazıka. Tezisi dokladov u soobshchjeniy OLYA AN SSSR, Moskva, 1979.
- A. Derzhavin. Katalog presnovodnikh rib Azerbaydzhana. Baku, Izdatel'stvo Akademii Nauk Azerbayszhanskoy SSR, 1949.
- A. Dietrich. "Mumia", *EP*, 7, 556.
- S. Dzhafarov. Biologiya s'edobnogo griba Terfezua Leonis Tul (dombalana) i yego rasprostranenie v Azerbaydzhane. Izvestiya Akademii Nauk Azerbaydzhanskoy SSR, Seriya biologicheskikh nauk, 1965, No. 6.
- Th. Everett. *New York Botanical Garden Encyclopedia of Horticulture*, Vols, 1-10. New York-London, Garland Publishing Inc., 1981-1982.
- F. Ganieva. Ornitologicheskaya terminologiya v lezGinskom yazıke. Otrashlenaya leksika

- dagestanskikh yazıkov: nazvaniya zhivotnikh I ptits. Tematicheskiy sbornik. Makhachkala, 1988.
- B. Gavrilov, A. Izgiyaeva. Orfograficheski gofнома zuhun tati. Makhachkala, Daguchpedgiz, 1995.
- G. Goriani, G. Grinko. Russko-latinsko-moldavskiy slovar' lekarstvennikh rasteniy. Kishinev, lumina, 1972.
- A. Grossgeym. Opredelitel' rasteniy Kavkaza. Moskva, Sovetskaya nauka, 1949.
- A. Gryunberg. Opredelitel'naya konstruktsiya v yazıke severoazerbaydzhanskikh tatov. Nauchnaya konferetsiya po iranskoj filologii. Tezısı dokladov. Leningrad, 1962.
- A. Gryunberg. Yazık severoazerbaydzhanskikh tatov. Leningrad, Akademiya Nauk SSSR, 1963.
- V. Gukasyan. Udinsko-azerbaydzhansko-russkiy slovar'. Baku, Elm, 1974.
- M. Hajiev. Tat dilinin Gonahkand lehjesi, Baku, Elm, 1971.
- I. Ifraimov. Tatsko-russkiy illyustrirovanny slovar' dlya detey, Nal'chik, Nart, 1991.
- E. Izgiyaeva, Tatsko-russkiy i russko-tatskiy slovar'. Tatskiy yazık gorskikh yevreev Kavkaza. Makhachkala, Yupiter, 2005.
- G. Jacobs. *Dictionary of Vertebrate Zoology*, [Washington] Smithsonian Institution Press, 1978.
- S. Kharkharova. Lekarstvenniye rasteniya Dagestana i ikh ratsional'noe primenenie. Makhachkala, Dagestanskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1981.
- S. Khaydakov. Laksko-russkiy slovar'. Pod redaktsiey L. I. Zhirkova. Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannikh i natsional'nikh slocarey, 1962.
- V. Khints [W. Hinz]. Musul'manskıe merı i vesa s perevodom v metricheskuyu sistemı, Perevod s nemetskogo Y. Bregelya. Y. Daviovich. Materialı po metrologii Sredney Azii. Moskva, Nauka, 1970.
- I. Koryagin (redactor). Flora Azerbaydzhana, Tt, 1-10, Baku, Izdatel'stvo Akademii Nauk Azerbayszhanskoy SSR, 1950-1961.
- A. Kotlyar, slovar' nazaniy morskikh rib nal shesti yazıkakh (latinskiy, angliyskiy, frantsuzkiy, Nemetskiy, ispanskiy, russkiy). Moskva, Russkiy yazık, 1984.
- A. Kukullu, Sinamishi, Makhachkala, Daguchpedgiz, 1968.
- L. Lebedeva. Opredelitel' shlyapochnikh grıbov (Agarucal). Moskva, Izdatel'stvo AN

SSSR, 1949.

G. Lindberg. A. Gerd. Slovar' nazvaniy prenovodnikh ryb na yazıkakh narodov SSR i yevropeyskikh stran. Leningrad, Nauka, 1972.

P. Mack. *Russian-English Veterinary Dictionary*. Farhham Royal, Commonwealth Agricultural Bureaux, 1972.

D.N. Mackenzie. *A Concise Pahalavi Dictionary*, London. Oxford University Press, 1971.

J.M. MacLennan. *Russian-English Bird Glossary*. Ottawa Queen's Printer, 1958.

P. Macura. *Russian-English Botanical Dictionary*. Columbus, Ohio, Slavica Publishers, 1982.

A. Magomedov. Kumıksko-russkiy slovar'. Pod resaktsiey Z. Bamatova., Moskva, Sovetskaya entisklopediya. 1969.

Dzh. Melik=Khachtryan. Agarikovie (shlyapochnie) griby (Agaricales). Microflora Armyanskoy SSR. Tom 5. Yerevan, Izdatel'stvo Yerevanskogo Unjiversiteta, 1980.

V. Miller. Material dlya izucheniya yevereysko-tatskogo yazıka. Vvedenie, Teksti i slovar' Sankt-Pererburg, Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 1892, pp. 57-90.

V. Miller.Tatskie etyudi. Chast' 1. Teksti i tatsko-russkiy slovar'. Moskva, V. Gatsuk 1905. pp. 31-79.

E. Mustafaev, L. Starostov (redactor). Turetsko-russkiy slovar', Moskva, Russkiy yazık, 1977.

A. Orudzhev (predsedatel' redkollegii). Russko-azerbaydzhanskiy slovar' Tt. 1-2. Baku, Izdate'stvo Akademii Nauk Azerbaszhanskoy SSR, 1956-1959.

A. Orujov (redaktoru) Azarbayjan dilinin izahlı lughatu. Jj. 1-4 Baki, Azarbayjan SSR Elmlar Akademiyasi Nashriyyati, 1966-1987.

Pyatiyazichniy slovar' nazvaniy zhivotnikh. Latinskiy, russkiy, angliyskiy, nemetskiy, frantsuzkiy, T. 1. Mlekopitayushchie; t. 2. Amfibii, reptilii; t.3 rıby. Moskva, Russkiy yazık, 1984-1989.

Kh. Ramazanov. Marenovodstvo v Dagestane v XIX veke. Voprosı istorii i etnografii Dagestana, Sbornik nauchnikh soobscheniy Dagestanskogo Gosudarstvennogo Universiteta imeni V. I. Lenina, vipusk 2. Makhachkala, 1970, s. 118-136.

Rossiyskaya Assotsiatsiya Nauchno-Issledovatel'skikh Institutov Obshchestvennikh Nauk. Institut etnicheskikh i Natsional'nikh Kul'tur Narodov Vostoka, Uchyoniye zapiski, t. 2 Moskva, RANION, 1930.

- R. Rustamov, M. Shiraliev (redaktorlar). Azarbayjan dilinin dialektolozhi lughati, Azarbayjan SSR Elmlar Nashriyyatı. Baki, 1964.
- Slovar' terminov po kozhnım i venwricheskim boleznyam, Baku, Izdate'stvo Akademii Nauk Azerbaydzhanskoy SSR, 1965.
- H. Tabiti. Dirakhtan va dirakhtchaha-yi Iran. Tihran, Intisharat-I Danishgah-i Tihran, 1965.
- M. Tasghiev (bash redactor). Azarbayjanja-rusja lughat, 4 juldda. Bakli, Elm, Ergun, 1986-2000.
- B. Talibov, M. Gadzhiev. Lezginsko-russkiy slovar'. Pod redaktsiey R. Gaydarova. Moskva, Sovetskaya Entsiklopediya, 1966.
- Terminologicheskiy slovar'. Istoriya, zuhun, literatura, matematika, yestestvoznaniye va geografiya, [Makhachkala,] Dagestnskoe gosudarstvennoe izdatel'stvo, 1941.
- V. Ul'yanishchev. Golovnyevie griby. Mikroflora Azerbayszhana. Tom 1. Izdatel'stvo Akademii Nauk Azerbaydzhanskoy SSR, Baku, 1952.
- B. Ussovsky et al, *Comprehensive Russian-English Agricultural Dictionary*, 2nd ed. Oxford-London, Pergamon, 1977.
- G. Vagabov. K voprosy o kul'te "svyatikh". "Sbornik rabot aspirantov kafedr gumanitarnikh nauk Dagestanskogo Gosudarstvennogo Universiteta imeni V. I. Lenina". Makhachkala, 1964. Str. 50-51.
- M. Zand. *The Literature of the Mountain Jews*. Soviet Jewish Affairs, vol. 15 (1985), N 2, pp. 3-22; vol. 16 (1986), N 1, pp. 35-52.
- M. Zand. *Judeo-Tat language*, Govlei No 1, 1988, pp. 30-33. (in Judeo-Tat).
- M. Zand, Rabbi Yaaqov Iskhaki kak leksikograf i leksigolog. In: A. Abbasov i dr (redsktorı). Materialı mezhdunarodnogo nauchnogo simposiuma "Gorskie yevrei Kavaza". 24-26 aprelya 2001. Baku, Elm, 2002, pp. 140-147.
- P. Zhuze. K vıyasneniyu znacheniya slova "tat". Baku, 1930.
- N. Zolotnitskiy. Opıt slovarya mestnix nazvaniy rıb, naselyayushchikh vodi Rossiyskoy Imperii. "Izvestiya Obshchestva lyubiteley yestestvoznaniya, antropologii i etnografii". Tom 51 (1887), No 2, prilozhenie III.

Published with the support of

The Ministry of Education, Heritage Division

All rights reserved ©
Ben-Zvi Institute, Jerusalem 2016

ISBN 978-965-235-192-0
Printed in Israel

Rabbi Ya'akov Itzhaki

Thesaurus of Judeo-Tat (Juhuri) Language
of the Mountain Jews of the Caucasus

Edited with an Introduction and Notes

by

Michael Zand

Ben-Zvi Institute for the Study of Jewish Communities in the East
Yad Izhak Ben-Zvi and the Hebrew University of Jerusalem
Jerusalem 2016

Rabbi Ya'akov Itzhaki

Thesaurus of Judeo-Tat (Juhuri) Language
of the Mountain Jews of the Caucasus

Edited with an Introduction and Notes

by

Michael Zand

אוצר המלים של השפה התאית-יהודית חובר ע"י הרב יעקב יצחקי בשנות השבעים של המאה התשע עשרה בעיר דרבנד (דרום-מרכז קווקז). הוא משקף את האוצר הלקסיקלי דאז של ז'הון ג'הורי – שפה יהודית, כפי שהיא מכונה בפי דובריה, יהודי מזרח קווקז. שפה זו הולכת ונעלמת בימינו.

פרופ' מיכאל זנד ערך וההדיר את כתבי-יד המילון, השמורים בספריית מכון בן-צבי בירושלים, והשקיע שנים רבות במלאכת ההדרה.

מיכאל זנד הוא פרופסור אמריטוס במכון ללימודי אסיה ואפריקה באוניברסיטה העברית.

מסת"ב 0-192-235-965-978

0 2220002366 5
דאנאקוד 222-2366

עיצוב העטיפה: תחיה רזנטל, ירושלים

הדפסה: דצמבר 2016
מחיר: 79 ש"ח